

N Á R O D N Í P A M Á T K O V Ý Ú S T A V

edice odborné a metodické publikace, svazek 89

Jednotná popisná a obrazová dokumentace historického fotografického materiálu

**v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů
v příspěvkových organizacích MK ČR**

MORAVSKÁ
GALERIE

JEDNOTNÁ POPISNÁ A OBRAZOVÁ DOKUMENTACE HISTORICKÉHO FOTOGRAFICKÉHO MATERIÁLU

v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů v příspěvkových organizacích MK ČR s cílem sjednocení definic a pojmosloví v oblasti historického fotografického materiálu v používaných evidenčních systémech a ulehčení uživatelského vyhledávání v nich

ALENA ČERNÁ A KOL.

Certifikovaná metodika

(osvědčení č. 155 Ministerstva kultury ČR, Odboru výzkumu a vývoje,
Č. j. MK 49483/2017 OVV, Sp. Zn. MK-S 84/2013 OVV ze dne 1. 8. 2017)

Metodika je určena pro odborné pracovníky paměťových institucí, zabývajících se tematikou péče a ochrany historického fotografického materiálu. Cílovými skupinami jsou příspěvkové organizace zřízené MK ČR spravující historický fotografický materiál (muzea, galerie, Národní památkový ústav) a také organizace a instituce s historickým fotografickým materiálem, které mají jiného zřizovatele.

Publikace vznikla na základě studia realizovaného díky poskytnuté podpoře Ministerstva kultury v rámci projektu NAKI – DF13P01OVV007 „Historický fotografický materiál – identifikace, dokumentace, interpretace, prezentace, aplikace, péče a ochrana v kontextu základních typů paměťových institucí“, v letech 2013–2017.

Národní památkový ústav jako odborná organizace státní památkové péče v České republice vydává metodiku v zájmu zabezpečení jednoty metodických hledisek pro danou oblast ochrany, dokumentace a evidence kulturních památek, památkových území a dalších kulturně-historických hodnot na základě svých kompetencí podle § 32 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

Odborný recenzent:

prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc., Historický ústav AV ČR
Ing. Lenka Zamrazilová, Akademie výtvarných umění v Praze

**MORAVSKÁ
GALERIE**

© Národní památkový ústav, 2017

© Text: 2017 PhDr. Alena Černá, PhDr. Valburga Vavřinová, Ph.D., Mgr. Pavel Scheufler, Mgr. Petra Medříková, PhDr. Miloš Hořejš, Mgr. Lenka Vaňková, Ph.D., Radek Polách, Mgr. Veronika Pilná, Ph.D., Ing. Přemysl Krejčířík, Ph.D., PhDr. Jan Hozák, PhDr. Petr Kliment, Mgr. Michaela Hrubá, PhDr. Libuše Ruizová, Mgr. Monika Hocková, PhDr. Filip Wittlich, Ph.D., Mgr. Libor Jůn, Ph.D, Mgr. Martina Novozámská

© Grafická úprava a tisková příprava: 2017 Vojtěch Hyřha, DiS.

ISBN 978-80-7480-077-1

Obsah

Vstupní údaje	7
Cíl metodiky	7
Popis uplatnění metodiky	7
Srovnání novosti postupů	8
Seznam publikací, které předcházely metodice a byly publikovány	8
Úvod	9
1. Shrnutí vývoje způsobu evidence historické fotografie v paměťových institucích zřizovaných Ministerstvem kultury ČR jako východiska pro návrh optimální struktury evidenčního záznamu	12
2. Elektronické evidenční systémy paměťových institucí – uživatelské vyhodnocení	28
3. Charakteristika optimálního evidenčního systému na základě uživatelského vyhodnocení	29
4. Struktura a obsah evidenčního záznamu (listu, karty apod.) v analogové i digitální podobě	31
5. Odborné číselníky	39
Závěr	48
Literatura, prameny a elektronické zdroje	49
Přílohy	51
Reversy a aversy fotografií jako pomůcka datace a identifikace (Pavel Scheufler)	52
Přehled historických fotografických formátů (Pavel Scheufler)	69
Identifikace portrétované osoby prostřednictvím genealogie (Petra Medříková)	81
Oděv na fotografii jako pomůcka datace a identifikace (Radek Polách, Lenka Vaňková, Veronika Pilná)	93
Identifikace a datace fotografií pomocí zobrazených automobilů a registračních či poznávacích značek (Miloš Hořejš)	121
Datace a identifikace zahradního detailu (Přemysl Krejčířík)	131

Reklamní letáček pro Atelier J. F. Langhans, barevná litografie signovaná K. u. k. Hoflithographie A. Haase, Prag, kolem 1895, 19 × 8 cm. Sběrka Scheufler.

Vstupní údaje

Cíl metodiky

Metodika „Jednotná popisná a obrazová dokumentace historického fotografického materiálu v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů“ je jednou z pěti vzájemně provázaných metodik,¹⁾ zabývajících se citlivými oblastmi péče, ochrany a využití historických fotografií, negativů a filmů. Protože je tento historický fotografický materiál jednou z nejmladších movitých památek a těší se zájmu odborné veřejnosti teprve několik posledních desetiletí, nebyla tato témata u nás doposud systematicky uchopena a metodicky zpracována jako celek. Jejich zpracování buď zcela chybělo, nebo mělo dílčí, nahodilý a velmi různorodý charakter. Soubor metodik, jehož součástí je i tato publikace, si klade za cíl poprvé uceleně, teoreticky a prakticky, řešit souhrn otázek interpretace fotografie, určování historických fotografických technik, jednotného systému popisné a obrazové dokumentace a pojmosloví v návaznosti na elektronické evidenční systémy, na aplikaci a prezentaci v expozicích a instalacích paměťových institucí, preventivní péči, uložení, instalaci a ochranu²⁾ historického fotografického materiálu.

Metodika „Jednotná popisná a obrazová dokumentace historického fotografického materiálu v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů“ vznikla z důvodu stále širšího využívání elektronických evidenčních databází k shromažďování údajů o historickém fotografickém materiálu v institucích o něj pečujících. Reaguje na značnou variabilitu používaných databází a nerovnováhu v kvalitě a rozsahu v nich zaznamenávaných informací i možností jejich badatelského vyhledávání a užití. Hlavním cílem metodiky je vytvoření návrhu optimální struktury a obsahu jednotného evidenčního záznamu obecně použitelného pro jakoukoliv elektronickou evidenční databázi.

Popis uplatnění metodiky

Metodika je koncipována tak, aby byla uplatnitelná na všech úrovních organizací a institucí pracujících s historickými fotografiemi, negativy a filmy a odpovídala potřebám specializovaných odborníků i neškolených a terénních pracovníků pořizujících prvotní evidenční zápis. Návrh optimální struktury a obsahu jednotného evidenčního záznamu obecně použitelného

- 1) Dalšími metodikami celku jsou metodika „Interpretace fotografie z hlediska obsažených obrazových informací. Metodika maximalizace reálného využití informací poskytovaných historickým fotografickým materiálem jako solitérní památkou a v kontextu používaných databázových systémů evidence pro prohloubení určení a poznání zobrazeného v každodenní praxi při identifikaci osob, míst, ateliérů apod.“; metodika „Techniky historického fotografického materiálu a jejich určení“; metodika „Jednotná popisná a obrazová dokumentace historického fotografického materiálu v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů v příspěvkových organizacích MK ČR s cílem sjednocení definic a pojmosloví v oblasti historického fotografického materiálu v používaných evidenčních systémech a ulehčení uživatelského vyhledávání v nich“; metodika „Aplikace a prezentace historického fotografického materiálu v expozicích a instalacích paměťových institucí“; metodika „Preventivní péče, uložení, instalace a ochrana historického fotografického materiálu v různých typech paměťových institucí“.
- 2) Vyjma restaurátorských a konzervátorských technik a postupů, kterými se zabývají jiné výzkumné projekty, např. DF12P01OVV034 „Průzkum sbírkových předmětů z fondů NTM moderními fyzikálními a chemickými metodami“, v jehož rámci vznikla metodika KOPECKÁ, Ivana – ŠTANZEL, Tomáš: *Metodika pro preventivní konzervaci fotografických materiálů*. 2015, Praha. viz <http://invenio.nusl.cz/record/204311?ln=cs>

pro jakoukoliv elektronickou evidenční databázi vzešel z cíleného průzkumu a vyhodnocení elektronických evidenčních systémů používaných elektronických databází vybraných příspěvkových organizací reprezentujících jednotlivé typy institucí pod správou ministerstva kultury (muzeum, galerie, Národní památkový ústav), které mají ve svých fondech fotografie, negativy a filmy, evidují je a pracují s nimi v odborné rovině. Metodika se nezabývá technikami pořizování identifikační obrazové dokumentace historické fotografie a jejího nosiče.³⁾ Předkládá návrh začlenění této pořízené dokumentace (fotografie, sken) do elektronického evidenčního systému. Účelem metodiky je usnadnit evidenci, správu a odbornou analýzu předmětů, zajistit správnou identifikaci a zlepšit možnosti vyhledávání informací v evidenčních systémech. Metodika je určena jak pro státní tak i nestátní organizace a instituce pečující o historický fotografický fond i pro jednotlivce, např. sběratele.

Srovnání novosti postupů

Prioritou metodického textu byl, stejně jako i u ostatních metodik souboru, systematický průzkum a vyhodnocení oblastí, kde tento typ pomůcky odborného a vědeckého pracovníka chyběl nebo měl dílčí, nahodilý či nesourodý charakter. Podobný materiál, zabývající se optimalizací struktury a obsahu jednotného evidenčního záznamu o historické fotografii, negativu a filmu a obecně použitelného pro jakoukoliv elektronickou evidenční databázi nebyl u nás doposud metodicky zpracován. Byla poprvé vytvořena metodika těžící ze zkušeností s různými typy elektronických evidenčních databází používaných paměťovými institucemi muzejního a galerijního typu a památkové péče, evidujících a odborně zpracovávajících historický fotografický materiál.

Seznam publikací, které předcházely metodice a byly publikovány

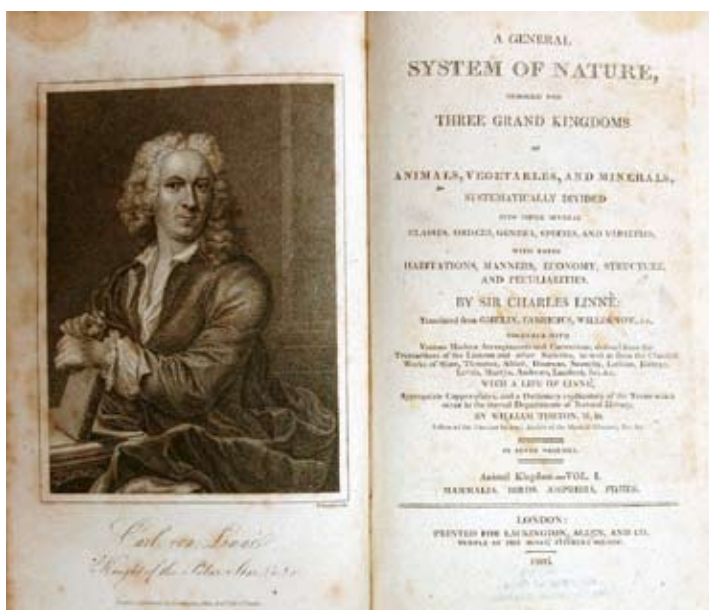
V českojazyčném prostředí nebyl podobný materiál dosud vytvořen. Nyní poprvé vznikla metodika těžící ze zkušenosti různých typů paměťových institucí muzejního a galerijního typu, památkové péče a institucí edukativního charakteru.

³⁾ Této problematice je věnována např. certifikovaná metodika BEZDĚK, L. – FROUZ, M.: *Digitální a digitalizovaná fotografie pro vědecké účely v praxi památkové péče*. Edice Odborné a metodické publikace sv. 46. Praha: NPÚ 2014.

Úvod

Efektivní systém shromažďování a evidence údajů byl v organizacích zřizovaných Ministerstvem kultury ČR (muzeích, galeriích a památkových ústavech) spojován do poslední čtvrtiny 20. století s různými typy inventárních soupisů a papírových kartoték, obsahujících kartotéční lístky či evidenční listy a umožňujících řazení údajů podle různých kritérií. Stejně k problematice přistupovaly i jiné instituce.

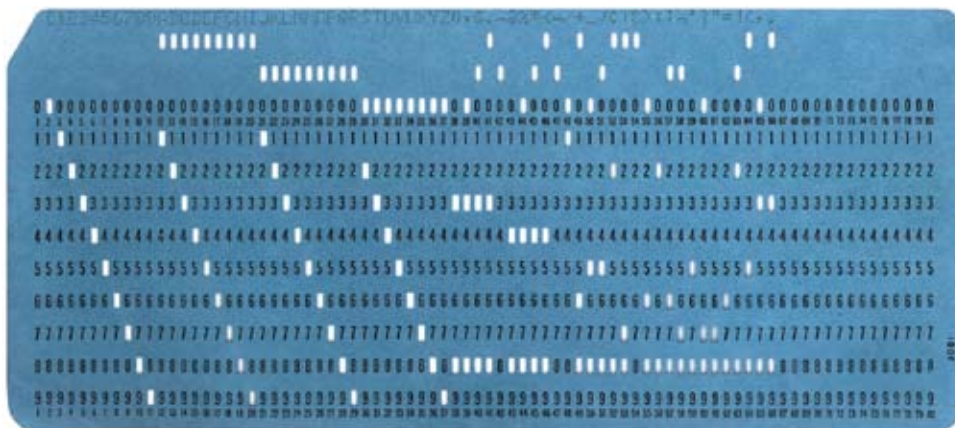
Úvod

Obr. 1: Jako první začal využívat papírové kartičky k vytvoření přehledných záznamů otec moderní taxonomie, přírodovědec Carl von Linné. Díky své práci na kategorizaci druhů si potřeboval vytvořit systém k organizování poznatků. Každý údaj zaznamenával na samostatném lístku, aby mohl nejen snadno přidávat nové záznamy, ale také je různě třídit a přiřazovat.

Obr. 2 a 3: V 19. století americký knihovník Melvil Dewey standardizoval indexové lístky užívané v knihovních katalozích a dal vzniknout tradičnímu lístkovnicím (papírová kartotéka).

Obr. 4: Pokrokovým činem byl na konci 19. století vynález děrných štítků, které umožňovaly snadno třídit data. V 80. letech 20. století je nahradily počítačové databáze.

Papírové kartotéky jako starý a mnoha staletími prověřený systém byly nahrazovány elektronickými evidenčními systémy jen pozvolna a s jistou nedůvěrou ve funkčnost a spolehlivost výpočetní techniky. Začátky používání elektronického evidenčního záznamu s sebou přinášely nedostatečnou propracovanost struktury evidenčního záznamu a chybějící variabilitu v možnostech řazení, správy a vyhledávání údajů. K překonání zdrženlivosti vůči novým evidenčním technologiím bylo nutné nabídnout systém, který by nejen splňoval kritéria svých papírových předchůdců, ale byl schopen nabídnout mnohem více. V první řadě bylo proto nutné ujasnit požadavky kladené na elektronické evidenční systémy s ohledem na potřeby jejich využitelnosti v paměťových institucích. Dalším krokem po zformulování uživatelských požadavků, tj. jaké údaje má systém evidovat a co všechno „má umět“ (vyhledávání, třídění, řazení atd.), bylo vytvoření softwaru, umožňujícího jejich naplnění. Z dlouhé cesty hledání optimálního evidenčního systému předmětů spravovaných organizacemi ministerstva kultury vzešlo značné množství softwarových variant reagujících na dílčí specifické potřeby organizací lišících se charakterem své činnosti i druhovou skladbou spravovaných předmětů. Postupně se ale generovaly i potřeby obecné, jejichž analýza a syntéza umožnily formulovat základní premisy optimálního (ne ideálního) elektronického evidenčního systému, odpovídajícího základním požadavkům i specifickým nárokům těchto paměťových institucí.

Cílem této metodiky je doporučit uživatelům zásady pro postupy, ze kterých mohou vycházet při tvorbě nových nebo zdokonalování dosavadních databází na základě vyhodnocení používaných evidenčních systémů.⁴⁾ Různorodost skladby evidovaných předmětů a nároky na poskytování informací o nich vedly k poznání, že evidenční systém musí poskytnout úplný informační servis. Aby toho byl schopen, musí pojmut a zpřehlednit kromě obecných údajů desítky dalších doplňujících informací, které se k předmětu vztahují. Aby plnil svůj účel a šetřil čas, je třeba aby údaje zanášené do systému byly formálně shodné, jednotné a systematické. K tomu je zapotřebí vytvořit sjednocující pravidla tvorby informačního zápisu, což není možné bez základního sjednocení definic a pojmosloví. V oblasti historického fotografického materiálu, který je v současnosti nedílnou součástí fondů muzeí, galerií i Národního památkového ústavu, je podpoření této praxe o to složitější, že se jedná o předměty, těšící se odbornému zájmu velmi krátkou dobu. Proto si tato metodika klade za cíl návodnou formou ukázat uživateli možnosti op-

⁴⁾ Metodika se nezabývá do podrobností technickými parametry a dostupností jednotlivých softwarů na trhu, ale principy odborné využitelnosti.

timálního evidenčního záznamu do elektronické databáze, aby záznam sloužil nejen k evidenci související se správou majetku, ale především k odbornému využití a dalšímu specializovanému zpracovávání. Problematika jednotné elektronické dokumentace historických fotografických fondů nebyla dosud systematicky metodicky zpracována. Tématu není věnována specializovaná literatura. Autoři vycházeli především z praktické zkušenosti a studia vývoje vedení evidence v paměťových institucích a analýzy a komparace literatury věnující se blízkým tématům.

1. Shrnutí vývoje způsobu evidence historické fotografie v paměťových institucích zřizovaných Ministerstvem kultury ČR jako východiska pro návrh optimální struktury evidenčního záznamu

Nástup rozvoje výpočetní techniky v 80. letech 20. století byl ve svých počátcích veden snahou o jednotnou koncepci a celostátní koordinaci v oblasti kultury, kterou zajišťoval Ústav pro informační systémy v kultuře zřizovaný tehdejšími Ministerstvem kultury ČSR. Po roce 1989 se s přechodem od papírových kartoték k elektronickým evidenčním systémům (dále jen EES) každá z paměťových institucí vyrovnávala individuálně bez snahy vytvořit společně jednotný optimalizovaný software.

V oblasti kultury vznikl v roce 1983 jako jeden z prvních elektronických evidenčních systémů **MONUMIS**, určený pro evidenci kulturních památek včetně mobiliárních fondů ve správě tehdejších Krajských středisek státní památkové péče a ochrany přírody. Jeho tvůrci vycházeli z předpokladu využití československých minipočítačů Consul řady 271 odbornými organizacemi památkové péče. Umožňoval již tehdy plnou českou diakritiku nezbytnou pro evidenční zpracování památek. Jeho další vývojovou fází byla v letech 1996 – 1999 vytvořená první verze systému **CastIS**, programu navrženého speciálně pro specifické prostředí památkové péče.⁵⁾ Systém byl vyvinut přes mezičlánek MOBSYS a na jeho tvorbě se průkopnický podílely desítky odborných pracovníků NPÚ a pracovníků správ památkových objektů, kteří postupně formulovali uživatelské požadavky vůči programátorům firmy UNDESK, s. r. o. a následně ověřovali jednotlivé verze programu v praxi.

Elektronický evidenční program CastIS je v současnosti dynamickým systémem, který slouží pro odbornou evidenci a identifikaci s vyhledáváním podle nejrůznějších kritérií. Umožňuje připojení dalších souvisejících multimediálních a digitalizovaných souborů (fotografie, skeny textů, veškerá předchozí evidence, restaurátorské zprávy, zvukové záznamy, videosekvence – jako dokumentace k jednotlivým předmětům a místnostem), vazby na bezpečnostní systémy, bezpečnostní prvky předmětové identifikace a ochrany (RFID čipy, mikrotečky), depozitární režimy, monitoring klimatu úložných prostor a hodnocení stavu předmětů. Modul průběžné (operativní) evidence sleduje a dokladuje veškerý pohyb předmětů v rámci objektu i mimo něj, a tak vytváří permanentně aktuální obraz o stavu a lokaci tohoto majetku, tiskne jednotnou podobu dokladů. Systém obsahuje také modul umožňující přípravu dat pro webovou prezentaci širší veřejnosti.

Další rozsáhlejší aplikace pro evidenci vznikla kolem roku 1995 na bázi MS ACCESS 95 v Moravském zemském muzeu jako projekt **DEMUS** (Dokumentace a Evidence MUzejních Sbírek).⁶⁾ DEMUS byl vyvinut oddělením informatiky Moravského zemského muzea v Brně (nyní CITeM) z pověření Asociace muzeí a galerií (AMG) s podporou Ministerstva kultury ČR v souladu s doporučením CIDOC ICOM jako počítačový systém pro evidenci a dokumentaci sbírek určený speciálně pro muzea a galerie. DEMUS používá v současnosti řada muzeí. Lze ho používat na samostatných počítačích i na síti. Umožňuje vést chronologickou a systematickou evidenci a pořizovat odbornou specializovanou dokumentaci sbírkových předmětů. DEMUS je

⁵⁾ Viz <http://www.castis.cz/>

⁶⁾ <http://www.citem.cz/2007/10/demus-predstaveni/>

členěn do samostatných modulů. Jeden z nich, tzv. Katalog, je univerzálním modulem pro evidenci jakékoliv sbírky. Oborově specializované moduly, celkem osm, jsou určeny k systematické evidenci a odborné dokumentaci v hlavních muzejních oborech. Samostatný modul je určen konzervátorům a restaurátorům. Specializované moduly disponují vlastními, oborově zaměřenými číselníky, slovníky, seznamy a komplexními hierarchicky strukturovanými tezaury (např. taxonomický systém v botanice a zoologii, stratigrafie a zkratky minerálů, výtvarné techniky a materiály, typy předmětů v archeologii a mnohé další). Některé slovníky jsou pevné (např. katastry), jiné si vytváří či doplňuje uživatel dle svých potřeb (např. lokality, osobnosti).

DEMUS je uzpůsoben i pro administraci akvizičního procesu, přípravu zápůjček, výstav a publikací, konzervátorskou dokumentaci a další specifické muzejní agendy. Podobu a chování formulářů si uživatel může upravit dle svých potřeb. Program má i tady určitá omezení: nenabízí propojení odborné evidence s operativní (skladovou) evidencí ani možnosti prezentovat předměty a sbírky na internetu. Neumožňuje ani statistické vyhodnocování, nicméně data lze pro tyto účely využít. Obsahuje automatický export dat do bezpečnostního systému ISO SEUD (Integrovaný systém ochrany kulturních památek, Systém evidence uměleckých děl). Od r. 2001 je zajištěn i převod čísel do CES (Centrální evidence sbírek). DEMUS nabízí export dat do podoby tabulky s možností konverze na jiné formáty, např. DBF, XLS, XML apod., což je podmínkou pro výměnu dat s jinými systémy dokumentace sbírek. Je uzpůsoben pro prostředí ACCESS.

Moduly pro přírůstkovou knihu a katalogizaci, tj. evidenci předmětů s jednotlivými oborovými verzemi, nabízí také Program pro evidenci a katalogizaci sbírek **Bach** (Bach systems, s. r. o. Olomouc).⁷⁾ K evidenci a odbornému zpracování muzejních sbírek a fondů jsou určeny aplikace z produktové řady ProMuzeum. Aplikace „Obecné sbírky“ společně s aplikací „Přírůstková kniha“ umožňují záznam textového popisu, připojení grafické informace, popřípadě připojení dalších informací v digitální podobě. Připojit lze libovolný počet externích dokumentů. Program umožňuje práci s uloženými daty – vyhledávání, třídění, zálohování a tisk katalogizačních karet atp. Program nabízí řadu předdefinovaných tiskových výstupů. Uživatel má mimo to možnost tiskové výstupy sám definovat. Data lze exportovat do aplikace MS Excel nebo MS Word a tam s nimi dále pracovat. V rámci evidence může být vytvořen libovolný počet dokumentů a záznamy mezi nimi mohou být dle potřeby přenášeny nebo kopírovány. Evidovaná data lze zobrazit v podobě navigačního stromu, evidenční karty či tabulky záznamů. Aplikace umožňují zobrazení obrázků, rejstříkových odkazů a externích dokumentů. Jednotlivé pohledy je možno vzájemně kombinovat. Pomocí standardních funkcí Windows lze nastavovat velikosti dílčích pracovních ploch. Vyhledávat záznamy v aplikacích lze jak klasickým hledáním pomocí textového řetězce, tak definováním libovolně dlouhého a složitějšího výběrového kritéria (vč. vnořování podmínek). Hledat záznam lze i za pomoci postupného výběru. Pro další oblasti sbírkových činností jsou vytvořeny specializované moduly, např. tzv. Fotoarchiv. Systém nabízí i moduly pro operativní evidenci, např. modul Výpůjčky předmětů.

Dalším rozšířenějším evidenčním systémem sbírek je projekt **MUSEION**⁸⁾ české společnosti MUSOFT.CZ. Projekt vznikl bez dotací a metodické podpory státu, s pomocí muzejníků a kurátorů, zejména z Muzea hl. města Prahy, Národního muzea a Východočeského muzea v Pardubicích. Je deklarovaný jako systém pro evidenci a management sbírek vyvinutý a doladěný pro potřeby muzeí a galerií všech velikostí, provozovatelný v hostovaném i serverovém řešení, založený na celoevropských evidenčních standardech, certifikovaný europeana.eu.

7) <http://www.bach.cz/>

8) <http://www.musoft.cz/museion/>

MUSEION je systém vyvinutý v prostředí JAVA. Systém nabízí evidenci sbírek (tzv. Katalog), dále automatizovaný systém úprav multimédií (generování náhledů, implementaci vodotisků; tzv. Nástroje), on-line publikaci dat na www portály jednotlivých muzeí, eSbirky.cz a Europeana.eu, propojení popisů sbírek s GIS systémem (lokalizace nalezišť a původu předmětů), kompletní evidenci změn, fulltextové i parametrické vyhledávání, WORKFLOW – systém schvalování procesů (restaurování, zápůjčky, vývoz do zahraničí aj.). Kromě toho nabízí pro zřizovatele muzeí – města, kraje a Ministerstvo kultury – nadstavbu MUSEION CENTRÁL a poskytuje statistické přehledy a výstupy, umožňující kontrolu evidence a práce v institucích a tvorbu sbírky. Na evidenčním systému MUSEION je postaven národní prezentační portál sbírek – eSbirky.cz, automaticky převádějící data do evropského systému Europeana.eu. Systém dokáže data stahovat z jednotlivých paměťových institucí.

Národní památkový ústav (NPÚ)

Historická fotografie je spolu s dalšími druhy předmětů součástí mobiliárních fondů na památkových objektech. Jejich evidence prošla od poválečných let změnami své formální podoby a postupně se rozšiřoval také smysl její existence. Odbornému zpracování druhové skupiny historických fotografických fondů je věnována intenzivní pozornost zejména v posledních letech.

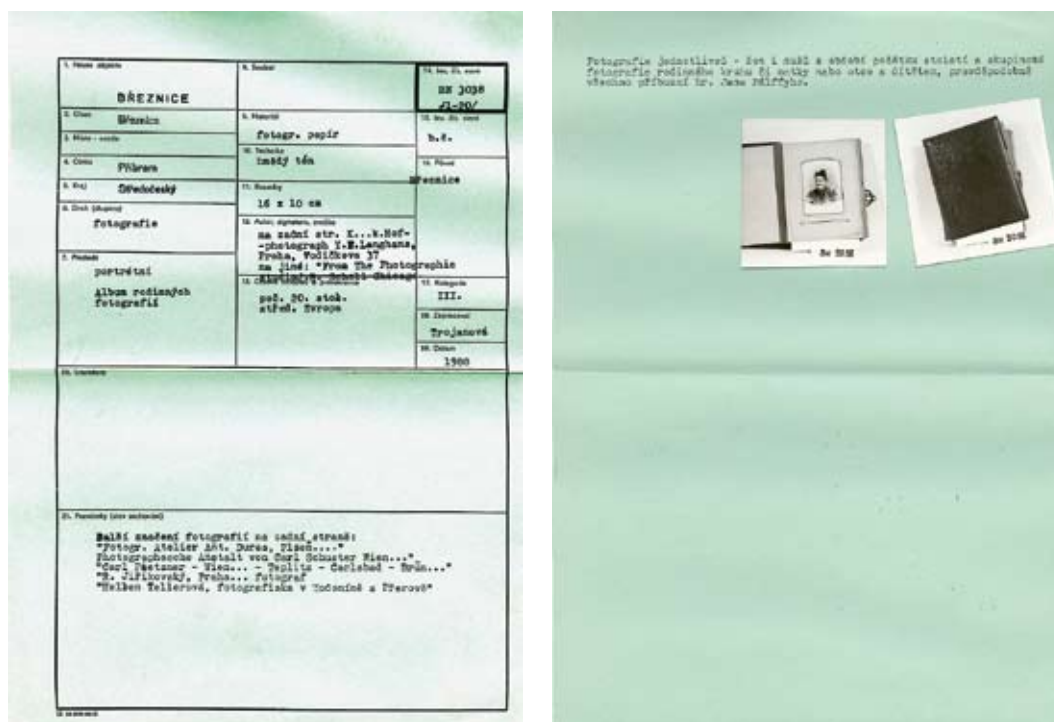
Původně šlo o ručně či strojopisně vzniklé soupisy sloužící k pouhé majetkové evidenci zkonfiskovaných předmětů.⁹⁾

roh, 45 x 100 x 60	Vysvětl. inven.
uvnitř uložen větší počet alb a rodin. fotografiemi	23. 2. 20
kufr: párový, kožené rohy, 20 x 75 x 45	Vysvětl. inven.
uvnitř uloženy fotografie bez 10 fotografií malých v rámečkách,	
12 alb a fotografiemi	
plastika: ruka bílá mramor, životní velikost, uložena v l. s. 874	
v l. s. 874 uloženo:	
platole: jezdecká, křes. námeč, výrob: A. Leipzig, dl 50, r 12mm	
platole: dttto, výrob: Tobiáš Fr. Praha dl 50, r 12 mm	
senout: il: s napínáček, paže adob ko atf. ponoc: K. dl 60	

Číslo sádky	Popis předmětů	Bar	Emi	Podoba a zářez
1001	12 alb a fotografiemi			
1002	plastika: ruka bílá mramor, životní velikost, uložena v l. s. 874			
1003	platole: jezdecká, křes. námeč, výrob: A. Leipzig, dl 50, r 12mm			
1004	platole: dttto, výrob: Tobiáš Fr. Praha dl 50, r 12 mm			
1005	senout: il: s napínáček, paže adob ko atf. ponoc: K. dl 60			

Obr. 5: Ukázka strojopisného soupisu majetkové evidence znárodněných předmětů, tzv. černé knihy.

9) Tzv. černé knihy. Názvu dala vzniknout černá barva jejich desek.

Obr. 6: Avers a revers evidenčního strojopisně zhotoveného listu mobiliárního předmětu. Tyto evidenční listy s černobílými dokumentárními fotografiemi tvořily obsah lístkovnic (papírových kartoték).

Černé knihy jen rámcově vypovídaly o historickém a uměleckém významu předmětu a úroveň zpracování mnohdy neumožňovala zcela jednoznačnou identifikaci předmětu. Odborné inventáře se měly sepisovat až po definitivním umístění předmětu na objektu a v instalaci.¹⁰⁾ Po postupném převodu památkových objektů do správy krajských středisek státní památkové péče a ochrany přírody na základě směrnic ministerstva školství a kultury¹¹⁾ byly do správy státních organizací od roku 1966 převáděny nejen nemovitosti, ale i věci movité v instalacích, depozitářích, provozních prostorách a zápůjčky jiným organizacím. Předání proběhlo na základě výše uvedených soupisů a dokladů operativní evidence.¹²⁾ V zájmu sjednocení správy mobiliárních fondů na památkových objektech vydalo v lednu 1974 ministerstvo kultury instrukci,¹³⁾ která stanovovala způsob správy, ochrany, evidence a inventarizace nemovitých a movitých kulturních památek v národním majetku. Její příloha pak obsahovala zásady vedení evidence a provádění inventarizací. Současně vymezovala, že základní evidence se skládá ze tří částí: z inventární knihy, z kartotéky evidenčních listů a z lokačního katalogu. Průběžná evidence pak spočívala ve vedení záznamů výpůjček. Zásady rovněž podrobně popisovaly průběh a organizování inventarizací. Na zmíněnou Instrukci navázalo tehdejší ministerstvo kultury metodickými pokyny,¹⁴⁾ které podrobně rozpracovávaly a popisovaly obsah a formu evidence mobiliárních

10) Informativní zpráva NKK z roku 1950, in NESVADBÍKOVÁ, Jiřina - WIRTH, Zdeněk - VINTER, Vlastimil: K vývoji památkové péče na území Československa. Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749-1958. SPN Praha 1983.

11) Směrnice ministerstva školství a kultury č. 19 z 2. března 1966 pro převod památkových objektů do správy krajských středisek státní památkové péče a ochrany přírody, Věstník MŠK z 10. dubna 1966.

12) Reversy, smlouvy o výpůjčkách atd.

13) Instrukce pro národní výbory ministerstva kultury ČSR čj. 3273/74-VI/1 ze dne 30. ledna 1974 o správě kulturních památek určených ke kulturně výchovnému využití, Věstník MK, ročník XXX, 4/1974.

14) Metodické pokyny MK ČSR ze dne 28. prosince 1975 čj. 2991/76 pro vedení evidence movitých kulturních památek v památkových objektech určených ke kulturně výchovnému využití.

The screenshot displays the CastIS software interface for editing an album record. The main window title is "MH24116/146 - Album fotografií černobílých, Z cest po Evropě, upomínkové, rodné". The interface is divided into several sections:

- Top Menu:** Edice A/N (F3), Nová karta, Kopie karty, Hledat kartu, Vymazat kartu, Změnit IDN, Video, Schránka, Výtapy, SEUD.
- Left Panel:** "Všechny karty" dropdown, "album fotografií" dropdown, and a list of album IDs from MH24116/138 to MH24117/021. The current record, MH24116/146, is highlighted.
- Main Form:**
 - Metadata:** Inv. č. nově: MH24116/146, Inv. č. staré: 1135, ze dne: [empty], Reprodukční č.: 13343/32-7162.
 - Location:** Původ: Mnichovo Hradiště - Zahradky, způsob nabytí: Svoz, Nabytí: [empty], Jméno objekt: [empty].
 - Classification:** Skupina: Osobní potřeby, Podskupina: osobní, Kde skup: Inventura.
 - Album Info:** Přední typ: Album, Fotografie černobílých.
 - Control:** Předm. pok.: Z cest po Evropě, upomínkové, rodné. Aktuální: 2015.07.27 16:19:32, datum kontroly: 27.10.2015, provedl: Tenčková Věra, Mnoho evid: [empty].
 - Geography:** Kontinent: Evropa, oblast: střední, stát: Čechy, Město, místo: 7 pokud nejisté.
 - Time:** etapa/rok: rok, 1914, století/řetopočet: /, oddělovač: /, rok, 1917, 7 pokud nejisté, interval: 1914, 1917.
 - Description:** "Popis: Album fotografií z cest po Evropě, rodných, upomínkových. Album potažené zelenkavým žlhaným plátnem. Na vnitřní přední straně obalu popis černé perem: 1914 - Venice - Lido, M.L.A. Uvnitř alba 25 kartonových listů zelenolejové barvy. Z toho prezentace fotografií končí na 21. listu. Celkem fotografií: 145 kusů v rozsah let 1914 - 1917. Každý list alba je opatřen oboustranně pravidelnými výřezky pro vusnutí fotografie vždy čtyř výřezů na každé straně. Rozměr výřezů: 3,6 x 6 cm. Výřezky lemují tenkou bílou paspátou. V některých..."
 - Notes:** "Poznámka: Stav: Uvolněné, ulpínané."
 - Footer:** "Popis a Poznámka jsou editační pole. ENTER/přesovná klávesa na další řádek. Dvojklikem tato pole stavíte ve vlastním okně."
 - Bottom:** Odbor, popis: Bydčovská, dne: 13.12.2010, Karta zapsal: Bydčovská Ilona, dne: 20.12.2010.

Obr. 7: Náhled do elektronické evidenční databáze CastIS.

fondů od podoby inventární knihy, přes kartotéku evidenčních listů, lokační katalog až ke způsobu pořizování fotografické fotodokumentace a vyplňování evidenčních listů. Tento metodický pokyn stanovil v přílohách jednotnou formální podobu všech součástí evidence mobiliárních fondů. Jako metodickou pomůcku pro zpracovávání evidenčních listů vydal v roce 1976 tehdejší Státní ústav památkové péče a ochrany přírody heslář, který sloužil ke sjednocení terminologie jednotlivých druhových skupin mobiliáře. Popisy se prováděly ručně do makulářů, které pak písařky přepisovaly na stroji v potřebném počtu paré.

Na začátku 80. let minulého století začala památková péče ojediněle využívat nastupující výpočetní techniku. Zřizovatelem pracovišť památkové péče byly v té době územně příslušné krajské národní výbory a úroveň finančních i technických možností byla velmi různorodá. Ve spolupráci SÚPPOP a KSSPPOP v Plzni začala v roce 1983 automatizace základní evidence mobiliárních fondů prostřednictvím programu MONUMIS na výpočetní technice značky Consul. Byly stanoveny základní principy a metodiky, které jsou v zásadě platné dodnes. Na začátku 90. let s rozvojem personálních počítačů se rozvíjel i evidenční systém. Na základě objednávky SÚPPOP vznikl programový nástroj MOBSYS. Konec 90. let znamenal možnost aplikování relačních principů v evidenčních databázích a vznik evidenčního systému CastIS. Vznikl nástroj pro základní i průběžnou (operativní) evidenci včetně vazeb mezi nimi. Bez zásadních změn byla pak tato verze v provozu asi 7 let. Technika se však vyvíjela velmi rychle a začalo se rozcházet i programové vybavení jednotlivých pracovišť, která začala základní evidenci převádět do různých počítačových databází.

V rámci výzkumného záměru NPÚ řešeného v letech 2005–2011 byla sjednocena metodická základna a zejména softwarové vybavení jednotlivých pracovišť, kterým se stal CastIS 2005.

CastIS		Evidenční list - NPÚ	
1. Název objektu Mnichovo Hradiště	8. Komplet, soubor MH24116 146 ks	14. Inventární číslo nové MH24116/146	
2. Obec Mnichovo Hradiště	9. Materiál základní část papír základní část karton základní část plátno	15. Inventární číslo staré 1135 Historie ICS	
3. Část obce zámek Mnichovo Hradiště	10. Technika základní část černobilá fotografie základní část lepení základní část knihvazačská	16. Původ Mnichovo Hradiště - Zahrádky Historie původů	
4. Okres Mladá Boleslav		17. Kategorie	
5. Kraj Středočeský	11. Autor, signatura, značka sign. Kodak	18. Zpracoval Bydžovská	
6. Druh, skupina Osobní potřeby	12. Rozměr výška cm 16,50 šířka cm 21,00 tloušťka cm 4,50	19. Datum 2010	
7. Předmět Album fotografií černobílých Z cest po Evropě, upomínkové, rodinné	13. Časové zařazení a provenience rok 1914 nebo rok 1917 Evropa střední Čechy	20. Literatura str.	
21. Stav předmětu ke dni : 27.10.2015 1: v pořádku, běžné opotřebení -			
22. Zobrazení	23. Popis		
	Album fotografií z cest po Evropě, rodinných, upomínkových. Album potažené zelenkavým žíhaným plátnem. Na vnitřní přední straně obalu popis černě perem: 1914 Venice - Lido, M.L.A. Uvnitř alba 25 kartonových listů zelenošedé barvy. Z toho prezentace fotografií končí na 21. listu. Celkem fotografií: 145 ks v rozmezí let 1914 - 1917. Každý list alba je opatřen oboustranně pravidelnými výřezy pro vsunutí fotografie vždy čtyři výřezy na každé straně. Rozměr výřezu: 3,6 x 6 cm. Výřezy lemovány tenkou bílou paspartou. V některých případech nejsou zaplněna všechna čtyři okénka. Poznámka: Stav: Uvolněné, ušpiněné.		
MH24116 146-01			

Undesk 2005

Tištěno dne : 13.12.2016

MH24116/146

Obr. 8: Tisk evidenčního zá-
znamu z databáze CastIS.

Nastavení snadného třídění a vyhledávání podle různých kritérií se promítlo do nového hesláře, jako pomůcky pro odborný popis a zařazování předmětů do jednotlivých druhových skupin. Na základě uživatelských požadavků ze strany odborných pracovníků i správy majetku vznikla verze CastIS 2008.

V této verzi byla v polovině roku 2009 na serveru ústředního pracoviště NPÚ jako samostatná datová aplikace zprovozněna centrální evidence mobiliárních fondů. Na základě výzkumné práce předchozích let, vytvoření a zprovoznění této jednotné databáze CastIS byly postupně v průběhu roku 2011 lokální databáze z jednotlivých ÚOP v součinnosti s IT pracovníky předá-

vány ústřednímu pracovišti (generálnímu ředitelství) NPÚ. Od 1. srpna 2011 je v celostátním provozu centrální evidence CastIS. Kromě základní a odborné evidence zahrnuje i evidenci operativní (průběžnou), která se týká inventarizací a pohybu předmětů. Proto jsou přístupy jednotlivých zainteresovaných pracovníků celého NPÚ nastaveny diferencovaně a ošetřeny interním předpisem. Vkládání dat do centrálního úložiště již probíhá v režimu on-line s přístupy přes vzdálenou plochu.

Kromě mobiliárních fondů eviduje NPÚ také sbírku fotografické dokumentace. Je uložena na generálním ředitelství na Valdštejském náměstí č. 18. Základ tvoří sbírka Státního ústavu fotoměřičského, který byl založen v roce 1919, sbírka Státního památkového úřadu, Národní kulturní komise, Státní památkové správy a jejích následovníků až po současný Národní památkový ústav. Tyto fondy se rozrůstaly jednak vlastní činností fotografů těchto institucí, jednak nejrůznějšími nákupy, odkazy a dary. Součástí sbírky tak jsou cenné soubory unikátních fotokopíí a negativů jak od profesionálních fotografů a institucí, jejichž činnost souvisela s památkovou péčí, tak i od osobností, které v památkové péči působily¹⁵⁾. V průběhu let vznikla jedinečná sbírka negativů, unikátních fotokopíí a diapozitivů, která díky svým dokumentačním hodnotám a svému rozsahu dosahuje mezinárodního významu. Obsahuje zhruba 133 000 černobílých negativů pořízených vlastní činností ústavu. Kromě negativů je součástí také sbírka diapozitivů, která čítá zhruba 18 000 položek z vlastní činnosti. Velmi významnou součástí sbírky je soubor unikátních fotokopíí nejrůznějších rozměrů, jež čítá zhruba 58 000 položek. Veškerá zpracovaná fotodokumentace je evidována ve 47 přírůstkových knihách. Sběrka je badatelům zpřístupněna prostřednictvím náhledových karet, v nichž jsou vloženy náhledové fotografie. V elektronické podobě je evidována v programu FileMaker. Záznam obsahuje identické údaje jako v klasické papírové evidenci: inventární číslo, místo, okres, objekt, popisné označení (popis), autor (objektu), datování (objektu), datum zhotovení fotografie, jméno fotografa, rozměr negativu, poznámka. Databáze umožňuje vyhledávat fotodokumentaci jak podle inventárního čísla, tak podle názvu (i neúplného) objektu, případně podle dalších údajů.

Jednotlivá pracoviště NPÚ vedou samostatně vlastní fotoarchivy dokumentující památkovou činnost v spravovaném území. Evidence veškeré fotografické dokumentace (nikoliv fotografie samotné) je postupně vkládána do webové aplikace Tritius – dokumentační fondy. Jde o katalogizační informační systém navržený pro evidenci jakýchkoliv dokumentů fyzických i elektronických v kterékoli sbírce. Webový katalog zpřístupňuje data uživatelům a veřejnosti. Je použitelný na kterémkoli zařízení, ve kterém má uživatel nainstalovaný běžný internetový prohlížeč. V případě evidence fotografie však jde výhradně pouze o základní evidenční údaje bez zobrazení (evidenční číslo, kraj, okres, místo, název zobrazeného předmětu).

Moravská galerie (MG)

Historická fotografie je součástí Oddělení fotografie a médií v MG, jehož sbírka zahrnuje jak fotografii 20. století, tak i fotografii současnou. Dnes má sbírka cca 27 000 fotografií a stále roste

¹⁵⁾ Sběrka obsahuje soubory fotografií a negativů Františka Fridricha, ateliéru Brunera-Dvořáka, Jindřicha Eckerta, Carla Bellmana, Františka Durase, Karla Plicky, Bohumila Vavrouška, Antonína Podlahy, Jakuba Pavla, Hugo Zatloukala nebo bývalého nakladatelství Orbis. Na počátku 90. let 20. století byl do fotosběrky předán také tzv. Heroutův archiv (sbírka pracovních negativů pořízených zaměstnanci ústavu od konce 50. do počátku 70. let 20. století). V roce 1999 se díky příspěví MK ČR podařilo získat fotoarchiv Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů, výrazným rozšířením sbírky bylo také zakoupení soukromého archivu Vladimíra Hyhlíka, který celý život působil v SÚPPOP, v roce 2015 pak získal NPÚ darem i soukromý archiv Jaroslava Herouta.

Skupina: Fotografie	Předmět: Palava z Pouzdřanské stepi.	Lokalita: Brno, 1959	C. inv.: MG 13 435
Podskupina: po 1918	Miloš Spurný	Uložení: fotodepo, k 60	C. příl.: 160/91
Způsob nabytí: Na základě dar.smlouvy. řnDr.			Učin: dr. Dufek
Datum: Věra Spurná, DrCs, Ferrerova 7, Brno			Datum: 1991
P pohled ze stráně do krajiny, vlevo vesnice, vpravo část Palavy, v popředí stín a stromy			
T foto			
R 22,6x39,6cm			
S			
Revers: název, dat., sig.			

Tisk 56 3346-67

Obr. 9: Ukázky vývoje evidenčních zápisů v Moravské galerii od klasických kartotéčních záznamů k záznamu v elektronické evidenci.

(fond historické fotografie tvoří odhadem asi třetinu). MG vznikla roku 1961 sloučením obrazárny Moravského muzea (založeného roku 1817) a Uměleckoprůmyslového muzea (založeného roku 1873). Již roku 1962 byla v MG založena sbírka umělecké fotografie jako jedna z prvních v evropských muzeích umění. Přednostně byly zpracovávány a sbírány fotografie autorské zejména z 20. století (fotografická avantgarda z 20.-30. let, 60. léta apod.). Historická fotografie zde byla od počátku posuzována z hlediska „uměleckosti“, a z toho důvodu ze sbírek obou původních institucí zůstaly ze starých fotografií v MG jen ty, které obstály z uměleckého hlediska. Historické fotografie, které tato kritéria nesplňovaly, byly předány jiným paměťovým institucím (např. fotografie zachycující město Brno Muzeu města Brna, fotografie s etnografickou tematikou Moravskému zemskému muzeu apod.). Z tohoto důvodu byla také historická fotografie, zejména pak vizitky a kabinetky, dlouhá léta ponechávána stranou jako běžná a nepřilíš hodnotná sériová produkce. Tento stav dokládá hodnotové dělení ze 70. let 20. století, jež uvádí dlouholetý kurátor sbírky, PhDr. Antonín Dufek: 1) fotografie internacionálního významu; 2) fotografie celostátního významu; 3) fotografie regionálního významu a na okraji umění; 4) fotografie dokumentující existenci autorů a ateliérů.¹⁶⁾

Z hlediska nabytí fotografií se kromě starých fondů (ze sbírek obou původních institucí) jedná hlavně o dary, koupě, pozůstalosti a převody. Sbírkou historické fotografie v MG v 60. letech 20. století obohatil převod fotografií ze zámku Sychrov (nejedná se o fotografie přímo ze Sychrova, ale o množství sbírek z jednotlivin, které byly na Sychrov po roce 1948 svázeny z různých zámeckých objektů, ale i od soukromých osob nebo podniků z celé oblasti severních a severovýchodních Čech, a poté zase ze Sychrova rozvázeny do dalších kulturních institucí – kromě MG například do Uměleckoprůmyslového muzea v Praze).

¹⁶⁾ DUFEK, Antonín - PÁTEK, Jiří - TRNKOVÁ, Petra. *V plném spektru: fotografie 1841-2005 ze sbírky Moravské galerie v Brně*. Brno: Moravská galerie 2011.

Moravská galerie v Brně Datum tisku karty: 12. září 2016

Skupina: fotoarchiv MG	Předmět: pozitiv	Lokalita: 1959	Č. inv.: MG 13435
Podskupina:	Spurný, Miloš Palava z Pouzdřanské stepi.	Uložení: Z 21	Č.přir.: 160/91
			Č. neg.: OC (1)

Způsob nabytí: dar Datum: Určil: Dufek Antonín Datum: 31.12.1999

Autor: Spurný, Miloš

Název: Palava z Pouzdřanské stepi.

Osoby:

Data:

Materiál: papír

Míry: v.22,6 cm, s.39,6 cm

SigZnA:

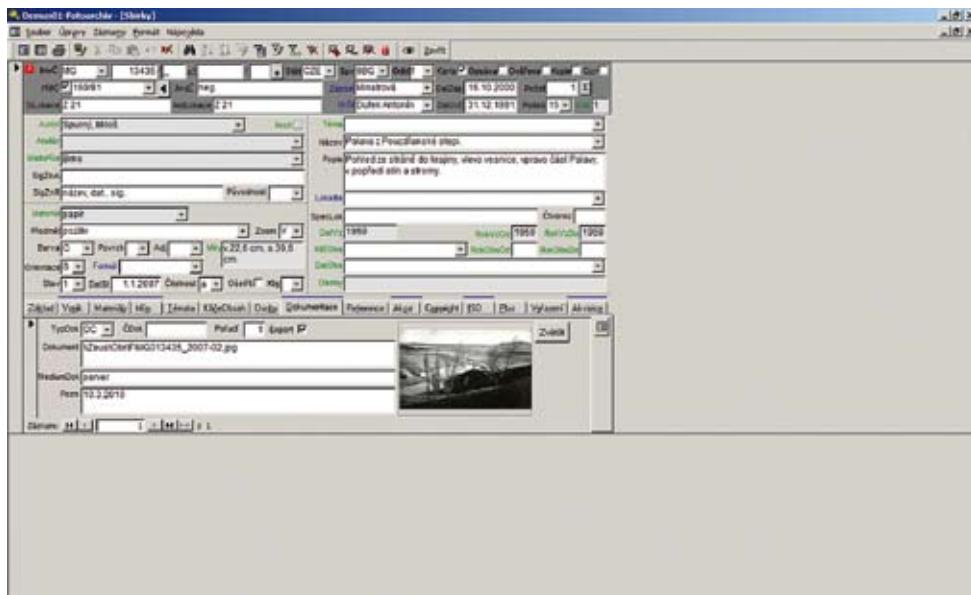
SigZnR: název, dat., sig.

Popis: Pohled ze stráně do krajiny, vlevo vesnice, vpravo část Palavy, v popředí stín a stromy.

Stav: Bezvadný, lehce opotřebovaný Čitelnost: dokonale čitelný Datum: 1.1.2007

Popis stavu:

Pozn:

Obr. 10: Ukázky vývoje evidenčních zápisů v Moravské galerii od klasických kartotéčních záznamů k záznamu v elektronické evidenci.

V současnosti je historická fotografie evidována v rámci oddělení ve dvou číselných řadách. Jedním je vlastní sbírka, druhou archiv fotosbírkou (založený roku 1974), do nějž jsou ukládány zejména písemnosti, duplikáty snímků, fotografie pohlednicového formátu nebo fotografie, které mají spíše dokumentární hodnotu (fotografie herců a slavných osobností, fotografie blahopřejné, s žánrovou či humornou tematikou apod.).

Historické fotografie se také nacházejí v Archivu MG, který obsahuje zejména materiály, vztahující se k budování sbírky (i z doby před existencí MG, tzn. například z historie Umělecko-průmyslového muzea) a k historii instituce samotné. V Archivu MG se nachází např. sbírka předloh z 19. století – fotografie soch, uměleckého řemesla a architektury.

Evidence sbírkových předmětů v muzeu je formulována zákonem č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů. Nejstarší formou evidence v MG byly a dosud jsou přírůstkové knihy. Ty jsou vedeny jako chronologická evidence. Jako systematická evidence sloužily v MG nejprve inventární knihy. Od konce 60. let 20. století začaly být na oddělení fotografie zpracovávány rovněž katalogizační evidenční karty a od počátku 21. století je používán počítačový program DEMUS. Na podobě speciální verze DEMUS pro fotografickou sbírku¹⁷⁾ má nedílnou zásluhu PhDr. Antonín Dufek, který budoval fotografickou sbírku v MG od jejích oficiálních počátků až do nedávné doby.

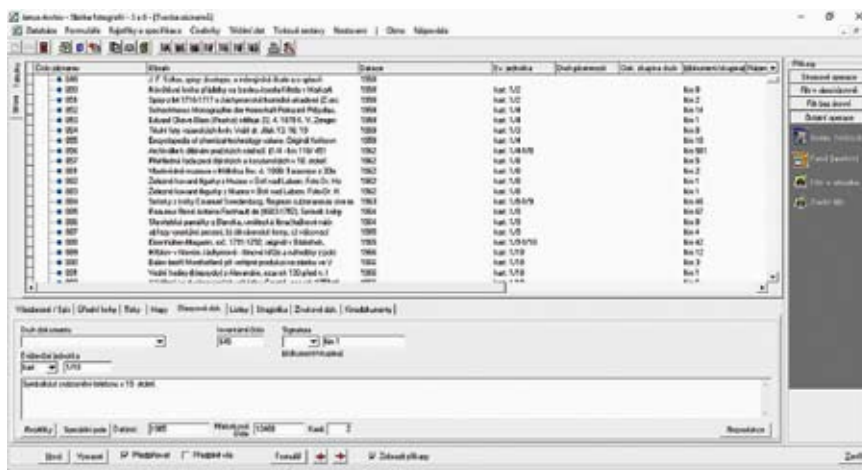
Z hlediska popisu a interpretace fotografického obrazu mají evidenční karty i záznamy v evidenční elektronické databázi DEMUS v MG (zejména týkající se historické fotografie) rezervy. Obvykle se totiž jedná o velmi lakonický popis vyjádřený nejvýše jednou větou nebo několika slovy, podrobný popis nacházíme málokdy. Velké rezervy jsou rovněž z hlediska rozdělení fotografií dle klíčových slov nebo dle témat, což jsou možnosti, které by výrazně usnadnily orientaci ve sbírce.

Národní technické muzeum (NTM)

Nejvíce fotografií a dalšího fotografického materiálu se nachází ve sbírce oddělení fotografie vedené v Archivu NTM, která je založena a vedena jako specializovaná obrazová sbírka dokumentující dějiny techniky, průmyslu, obchodu, řemesel, přírodních a technických věd, výstav, muzeí a škol spojených s těmito obory. Shromažďuje materiál výhradně fotografické a filmové povahy, negativy a pozitivy (i diapozitivy). Do roku 1990 k ní byla připojena filmotéka stejného zaměření, soustředěná převážně na dokumentární tvorbu formátů od 8 mm do 35 mm. Zpracovaná část této sbírky čítá cca 9 500 negativů na skle a filmu nejrůznějších formátů, dále cca 2 500 kusů diapozitivů na skle a filmu různých formátů a cca 30 000 pozitivů různých formátů z období cca 1865–2000. Další fotografické sbírky jsou integrálními součástmi některých archivních fondů, některé jsou evidovány v jednotlivých odborných odděleních, v nichž slouží jako obrazové dokumenty pro každodenní muzejní praxi a to jak ke studijním, tak také prezentačním účelům. Tyto sbírky byly v minulosti v podstatě živelně a podle momentální potřeby budovány vedoucími oddělení, často i vlastními silami – fotografováním při výzkumu v terénu. Výjimku v tomto směru tvoří muzeum architektury a stavitelství, jehož součástí je rozsáhlý „archiv architektonické tvorby“. V něm je vedena soustavně tematická sbírka fotografií týkajících se architektury a stavitelství. Dále se fotografický materiál vyskytuje jako nedílná součást jednotlivých fondů, ať již osobních nebo institucionálních. Vyjádřeno kvantitativně, jde počet těchto fotografických pozitivů a negativů do tisíců. Dalším příkladem využití fotografického materiálu je oddělení fotografické a filmové techniky, kde slouží fotografický materiál

17) Dnes má DEMUS kromě univerzálního modulu celkem osm modifikací pro různá odvětví: 1) Fotoarchiv – dokumentární i umělecká fotografie, 2) Výtvarné umění – volné i užité umění, 3) Historie – kombinace muzejního a archivního zpracování, 4) Archeologie, 5) Botanika – včetně mykologie, algologie, 6) Zoologie – obratlovci, 7) Entomologie, 8) Geologie – vč. mineralogie a paleontologie, verzi pro přírůstkovou knihu a verzi pro konzervátorsko-restaurátorskou (a preparátorskou) dokumentaci. Viz <http://www.citem.cz/2008/04/demus-oborove-moduly>

NÁRODNÍ TECHNICKÉ MUZEUM v Praze - STUDIJNÍ A DOKUMENTAČNÍ SKUPINA		
Heslo	železnice mosty Podlešín Moldava v Krušných horách Smíchov	Signatura P 36 204 - 36 216
Publikace		Formát
Fond	"ŽA"	29 x 34 cm
Obsah	Úprava klenutého viaduktu u Podlešína v roce 1913 trať Praha Smíchov - Moldava v Krušných horách (1873) (vybudována společností Pražsko-duchevské dráhy jako pokračování knen- trať Praha-Smíchov - Slaný-Louny - Obrnice - Most (s odbočkou Obrnice - Bišina - Duchcov). Celá trať z Prahy do Mostu byla otevřena v roce 1872.)	Datum 2009
		Positiv
		Čís. inv. 3983

Obr. 11: Ukázky vývoje evidenčních zápisů v NTM od klasických kartotéčních záznamů k záznamu v elektronické evidenci.

jako ukázka používání různých fotografických technik, adjustace, případně jako autorské dílo konkrétní osoby, která byla vlastníkem určitého sbírkového předmětu (fotoaparátu, zvětšovacího přístroje apod.).

Obecně byly a jsou sbírkové předměty a fotografické materiály došlé do NTM a do archivu NTM evidovány v několika rovinách. Přírůstky byly zaznamenávány do knih přírůstků a do inventurních knih, byly vedeny lístkové katalogy. V posledních letech se využívá převážně evidence elektronické. Některé typy evidence v papírové podobě však přetrvávají dodnes.

U fotografické sbírky Archivu NTM jsou z historických důvodů nadále vedeny dvě inventurní knihy: jedna pro zápis negativů a druhá pro zápis pozitivů. Kniha negativů má 5 rubrik, do kterých se zapisuje inventurní číslo negativu, stručný věcný popis fotografie, jehož součástí může být i osoba, místní určení a co nejpřesnější časové vročení, datum zápisu do knihy, původce negativu a způsob nabytí, signatura. Kniha pozitivů má 7 rubrik následujících určení - inventurní číslo, datum zápisu do sbírky, věcný popis fotografií, způsob nabytí, šlo-li o nákup, tak čísla dokladů,

cena a jméno prodejce či dárce, počet fotografií. V sedmém sloupci jsou zapsány signatury zapsaných pozitivů a to tak, že každá signatura (vlastní číslo) má před sebou velké písmeno P, což na první pohled označuje, že jde o fotografický pozitiv a příslušnou sbírku. K vlastnímu tematickému propojení negativů a pozitivů dochází v lístkovém katalogu. Karty obsahují následující rubriky: heslo – určuje jedním slovem věcné či oborové zařazení, dále uvádí osoby s věcí spojené a místo (město, region, stát). Následuje signatura, formát, publikace a fond (tzn. přesná citace díla, též strana, odkud byl obraz snímán), obsah (určení snímku po stránce obsahové, místní a časové), případně jméno nebo jiné určení osoby – architekt, konstruktér, podnikatel atd., datum, které označuje rok, kdy byla fotografie zapsána do sbírky. Rubrika – pozitiv – přináší informaci, zda je k negativu např. náhledový pozitiv či nikoliv, číslo inventární. Pomocí těchto karet lístkového katalogu jsou vedeny i rejstříky – věcný, místní, osobní a též číselná řada. Každá karta se tedy psala ve třech až čtyřech exemplářích, často i více, podle bohatosti údajů, které obsahovala. Lístkový katalog pak umožňoval propojení všech údajů formou odkazů a zařazení do jednotlivých řad. Tento způsob evidence a využívání katalogu fungoval v archivu NTM až do roku 2010, kdy se začalo pracovat s elektronickou formou evidence a vlastními silami zhotoveným programem. Od roku 2004 se karty vyplňovaly v počítači a tiskly na tiskárně, avšak katalogizace a vyhledávání se stále dělo ručně. V současné době probíhá vývoj nového systému elektronické evidence, v rámci kterého bude možné provádět exporty a ukládat obrazové přílohy.

Sbírkové předměty a fotografický materiál v odborných odděleních NTM je rovněž evidován v několika rovinách. Od roku 1912 je vedena tzv. kniha přírůstků, kam jsou chronologicky zapisovány nabyté předměty. Do knihy se zapisuje název předmětu, přírůstkové číslo, datum nabytí, způsob nabytí, počet kusů a dodavatel. Kniha je vedena dodnes. Do roku 1967 byla souběžně vedena také inventární kniha. Jednalo se o systematickou evidenci řazenou podle inventárních čísel. Zaměstnanci muzea vyplňovali k jednotlivým předmětům inventární číslo, datum získání, původ, způsob získání, cenu, umístění a poznámky. K předmětu samotnému se rovněž vyplňoval název, u kterého je velmi často také náčrt předmětu a popis. Dalším způsobem zápisu byly evidenční karty. Zpočátku psané ručně, později psané na stroji. Tyto karty obsahovaly údaje o uložení, název a popis předmětu, rok, cenu a datum akvizice. Samostatnou kategorií je kartotéka fotografií a negativů sbírkových předmětů.

S nástupem moderních technologií došlo ke změně i v evidenci sbírkových předmětů v Národním technickém muzeu. Starší systém AISM byl založen na technologii databáze dBase III pod operačním systémem MS-DOS. Sloužil přibližně po dobu deseti let a ukládal data na jednotlivé počítače jednotlivých kurátorů muzea. Tato data byla pravidelně zálohována zaměstnanci IT oddělení a uložena na jedno místo. Tento systém ještě neumožňoval ukládat k předmětům fotografie a obrázky. V roce 2007 byl proveden první zápis do moderního systému zvaného IMBUS, který v Národním technickém muzeu slouží k evidenci sbírkových předmětů dodnes. Tento evidenční systém je založen na principu jednoho úložiště, které je přístupné z různých počítačů. Kromě mnoha administrativních údajů (název, fyzický popis, přírůstkové údaje, uložení, informace o vyřazení) je možné v zápisech sledovat také události spojené s předmětem (restaurování, smlouvy o výpůjčce apod.). Přidanou hodnotou tohoto systému je možnost uložení příloh k jednotlivým předmětům, možnost filtrování a možnost exportu galerií a Excel tabulek s potřebnými údaji o předmětech. Přímo z tohoto systému lze zadat tisk evidenčních karet, které se přikládají k předmětům. K jednotlivým předmětům kurátoři do systému vyplňují název předmětu, jeho podrobný popis, datum výroby a výrobce, stav předmětu a fyzický popis. Tento systém je vyvíjen interně a je postavený na osvědčených open source technologiích (Mozilla), XUL, PHP a MySQL.

Národní muzeum (NM)

V různých podobách daných jak použitou technologií tak i časem svého vzniku je fotografie v pravdě přítomna prakticky ve všech současně existujících odděleních NM. Význam zde uložených fotografií je dán jak důležitostí NM jako jedné z klíčových muzejních a paměťových institucí působících v národním i mezinárodním kontextu, tak i možností zde uložené fotografie adekvátně uložit, zpracovat a nemalou měrou přispět i k jejich interpretaci. Právě důraz na vědeckou a popularizační interpretaci fotografických sbírek NM je v posledním čase důležitým úkolem, umocněným i stále pokračující akviziční činností.

Rozmanitost (a také množství) fotografií uložených v NM je tak skutečně zcela výjimečné a to i s ohledem na jejich původ – oproti určitému očekávání totiž nejde jen zdaleka o fotografie zařaditelné do českého kontextu, ale často i o snímky mající významný přesah mezinárodní. A to již téměř od samých počátků existence fotografického média – tj. od 40. let 19. století.

Cesty přivádějící fotografii do NM jsou – obrazně řečeno – dvojí. Tou první je fotografie coby obsah fondů a sbírek NM a druhou fotografie vzniklá z činnosti NM ve svém informačním či propagačním poslání, byť nemalá část z takto vzniklých snímků se posléze stává rovněž předmětem akvizičního zájmu muzea samotného. Také zde se v současné době plně uplatnila digitální „nadvláda“ v celém fotografickém (a stejně tak i filmovém) oboru a dá se říci, že akviziční přírůstky v oblasti fotografie popisující jednotlivé činnosti muzea jsou neustále umenšovány, byť i zde si fotografický negativ či diapozitiv stále drží svoji určitou roli.

Pokud se budeme věnovat fotografii tvořící obsah muzejních fondů a sbírek, tak i zde je patrná jistá dvojkolejnost daná historickým vývojem muzea jako celku. Tj. jedná se o to, zda je konkrétní fotografie, fotografické album či další předmět fotografického charakteru¹⁸⁾ zanesen do muzejní evidence předmětů a artefaktů „muzejní“ povahy – *Centrální evidence sbírek (CES)*, či naopak je zanesena do evidence archivní určené pro archiválie – *Národní archivní dědictví (NAD)*. Toto zařazení – které je ve většině případů dáno opětovně historickým vývojem a je koncepčně řešeno a harmonizováno až v několika posledních letech, s sebou nese jak některé rozdílné zvyklosti a předpisy v technické rovině (např. otázka udělování souhlasu s obrazovou reprodukcí), tak i užívání rozdílných evidenčních systémů a pomůcek.

Jestliže tak v případě fotografie zanesené do systému CES je možno počítat s existencí evidenční karty obsahující základní informace a charakteristiky k dané fotografii, v případě archivní evidence je stejně tak možná existence poměrně podrobného evidenčního záznamu s uvedením např. autora snímku, motivu, rozměrů a datace, tak i velmi strohý údaj omezuje se např. pouze na dataci (i velmi přibližnou) a motiv či motiv domnělý.

Další obecnější otázkou je způsob nabytí jednotlivých fotografií či fotografických souborů jako takových. Mimo fotografie vzniklé přímo z činnosti muzea a posléze zařazené do muzejní evidence, se jedná buď o nákupy či dary. V tomto kontextu je opět nutno zmínit Archiv Národního muzea, který odborně spravuje rozsáhlý fond úřední muzejní registratury, která je v tomto ohledu klíčovým pramenem pro poznání mnoha důležitých doprovodných informací charakterizujících jednotlivé snímky či jejich soubory. Tak je možno využít informace obsažené v nabídkových protokolech, doporučeních akvizičních a nákupních sborů či v korespondencích jednotlivých odborných muzejních oddělení. Obzvláště u starších akvizic se však toto povědomí

¹⁸⁾ Možností je v muzejním kontextu skutečně mnoho – např. fotografie (nejčastěji daguerrotypie či ferrotypie) jako součást šperku, porcelánové vázy, nábytku atd.

KNHOVNA NÁRODNÍHO MUZEA
REPOZITÁŘ NÁRODNÍ KULTURNÍ KNIHOVNY
FOND 1. 1. 1938

*Republika polská a fotografie na ok. 1940.
Sloven 22. p. od. píše "E. W. 1940."
Zámek Kozubek na Kozubku a Kozubek na Kozubku
publikace 21. 1940.*

Číslo knihy	Název, obsah, autor	Titul a signatura
1	Warsaw - J. P. (P. P. P. P. P.)	Warsaw
2	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	"
3	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	Warsaw
4	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	"
5	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	Warsaw
6	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	"
7	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	Warsaw
8	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	Warsaw
9	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	"
10	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	Warsaw
11	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	"
12	Warsaw - P. P. P. P. P. P. P.	Warsaw

- 9 -

232 NIKOLAJ Nolesov - polský státník - 10/9/77

233 NIKOLAJ Vasil - So. politík 3/7

234 NIKOLAJ Jilji, popr. - Fed. politík v Chantu 1/7

235 NIKOLAJ Tr. - sochař 1/7/2-2/7/2

236 NIKOLAJ Petr - 1/7

237 NIKOLAJ Josef - So. generál 1/7

238 NIKOLAJ - tajemník KOK Praha 1/7

239 NIKOLAJ - Smolíkovič J., - primabalerína 1/7

240 NIKOLAJ Otto von - německý kancléř 1/7

241 NIKOLAJ Štefan - knihovník 1/7

242 NIKOLAJ Kijimaj, - sovětský básník 4/7

243 NIKOLAJ Slavik - skladatel KE Dukhovka 1/7

244 NIKOLAJVA - 1/7

245 NIKOLAJ Silvestr, Ing. - So. generál 2/7

246 NIKOLAJ Beno - tenorista 1/7/2, 1/7/4

247 NIKOLAJ - německý generál 2/7

248 NIKOLAJ Frontibek V. - obchodní malíř 1/7

249 NIKOLAJ V. G. - sovětský strojíř 2/7/77

250 NIKOLAJ Jindřich - herec 1/7

251 NIKOLAJ Glafich - malíř 4/7/2, 3/7

252 NIKOLAJ - francouzský průkopník letectví 1/7

253 NIKOLAJ Glafich - hudební skladatel 2/7

254 NIKOLAJ S. K. - herec 1/7

255 NIKOLAJ Ignác - 1/7

256 NIKOLAJ Jean Richard - fr. epizodista 1/7

257 NIKOLAJ Léon - fr. politik 10/7

258 NIKOLAJ - sovětský generál 4/7

259 NIKOLAJ Štefan S. - univ. profesor 1/7/77

260 NIKOLAJ Z. - německý gen. štábu 7/7

Obr. 12, 13: Ukázky vývoje evidenčních zápisů v NM od klasických kartotéčních záznamů k záznamu v elektronické evidenci. Ukázky vývoje evidenčních zápisů v NM od klasických kartotéčních záznamů k záznamu v elektronické evidenci.

1. věcný znak:	2. období: 1621 - 6 - 21	3. místo: Praha
4. téma Peprava na Staroměstském náměstí		
5. obsah dokumentů Fotografie meče staroměstského kata Jana Myaláře, kterým byli popraveni vůdci stavevského povstání 21. června 1621 na Staroměstském náměstí.		
Fotografis ve dvou exemplářích		1 list
6. archiv: fond: signatura: ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA D		

St 204-3964-64

Inventární záznam

Historické muzeum

1171/1920 • Oslava Nového roku na Hradě, pohled na balkon s TGM a hosty.
<http://vademecum.nm.cz/nm/permalink?xid=C7E812474FB511E4807DA08869952BC0>

Fond Hradní fotoarchív
Signatura 1171/1920
Obsah Oslava Nového roku na Hradě, pohled na balkon s TGM a hosty.
Rok vzniku 1920-01-01
Místo vzniku Pražský hrad
Autor Foto Vojta, Praha
Provedení BW
Rozměry 12×17

1 sken

Inventární záznam (Fotosbírka)

Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur

Af III 21 • před rokem 1894 • Prodavač ukazuje své zboží čtveřici chlapců - drží v ruce antilopí rohy a velkou lasturu
<http://vademecum.nm.cz/nm/permalink?xid=315DCDDD336A11E48689406186C21EA6>

Inventární číslo Af III 21
Země Egypt
Datum záběru před rokem 1894
Název Prodavač
Popis Prodavač ukazuje své zboží čtveřici chlapců - drží v ruce antilopí rohy a velkou lasturu
Formát 22 x 28
Druh pozitiv
Barevnost tónovaný
Materiál papír
Adjustace na kartonu, 24 x 32

1 sken

často ztrácí s poukázáním na původ z tzv. „staré zásoby“¹⁹⁾ či konkrétní nákup v některém z pražských antikvariátů či obchodů se starožitnostmi.

NM jako jedna z nejvýznamnějších tuzemských muzejních paměťových institucí následně disponuje celou řadou elektronických evidenčních systémů, které zajišťují jak přehlednou a efektivní evidenci v muzeu soustředěných artefaktů a archiválií, tak i jejich prezentaci pro badatelské využití.²⁰⁾ Mimo katalogy Knihovny NM (on-line katalogy a naskenované lístkové katalogy) se mj. jedná o zpřístupnění muzejních sbírek a fondů (včetně zástupců historického fotografického materiálu) za pomoci internetových portálů www.badatelna.eu a www.esbírky.cz. V obou případech se jedná o velmi efektivní a uživatelsky oblíbené aplikace, které stále více a více pronikají do povědomí odborné i laické veřejnosti.

Výsledkem dlouhodobého užívání systému DEMUS je poté v současnosti existující elektronická databáze http://forum.nm.cz/prehistorie/index_ph.php „Databáze archeologické sbírky“ Oddělení prehistorie a protohistorie NM, disponující v současné době cca 300 tisíci záznamů, včetně odkazů či přímo uvedení příslušné obrazové a fotografické dokumentace. Jednoznačně největšího rozšíření v NM doznalo tzv. archivní VadeMeCum <http://vademecum.nm.cz/nm/>, systém uvedený do provozu 1. ledna 2015. Nyní obsahuje 186 428 inventárních záznamů a 61 086 digitálních záznamů. Právě zde jsou prezentovány jak fotografické sbírky Náprstkova muzea, tak i část fotografií uložená v Archivu NM.²¹⁾ Všechny tyto výše zmíněné nástroje jsou prezentovány na www.nm.cz, kde je rovněž přístupná i jejich část určená pro vzdáleného uživatele. Samotné vyplňování a editování těchto databází odbornými pracovníky NM poté probíhá v k tomu speciálně vytvořeném prostředí, které zohledňuje požadavky příslušné muzejní a archivní legislativy. Zde se jedná především o uvedení inventárního a přírůstkového čísla, případně signatury, název fondu a popis konkrétního předmětu či archiválie (viz obr.).

19) Stará zásoba – termín užívaný v NM obecně pro artefakty a předměty pocházející z muzejního majetku bez jasného původu.

20) Kompletní a pravidelně aktualizovaný přehled elektronických systémů užívaných v NM se nachází na <http://www.nm.cz/Katalogy-a-databaze/>.

21) V případě Náprstkova muzea se jedná o fotografie etnografické a dále o fotografický archiv samotného muzea. Archiv Národního muzea je zastoupen tzv. Hradním fotoarchivem (snímky dokumentující výkon prezidentského mandátu T. G. Masaryka) a novinářským fotografickým archivem deníků Práce a Národní politika věnovaný významným osobnostem.

2. Elektronické evidenční systémy paměťových institucí – uživatelské vyhodnocení

Všechny způsoby evidence v paměťových institucích, které jsou popsány v předchozí kapitole, používají elektronické evidenční systémy pro vedení záznamů o kulturních předmětech, jež mají ve své správě. V užívání systémů však vykazují variabilitu, což je dáno jak specifickými potřebami, tak historickým vývojem zavádění elektronické evidence do institucionální praxe. Základní požadavky a nároky kladené na elektronické systémy evidence paměťovými institucemi jsou však společné. Na základě vyhodnocení užívaných systémů lze vyvodit společné znaky pro návrh optimálního elektronického evidenčního systému pro vedení a správu informací o historickém fotografickém materiálu.

Muzea a galerie využívají převážně systém DEMUS a BACH nebo některou z dílčích variant vzniklých s využitím prostředí MS ACCES. Národní památkový ústav využívá systém CastIS. Z provedeného průzkumu a vyhodnocení schopností a možností různých databázových evidenčních systémů jsou v této metodice formulována optimální uživatelská kritéria, která vyhovují požadavkům po stránce evidenční, odborné i pokud jde o správu majetku. Představují souhrnné řešení využitelné pro evidenci a správu sbírek muzeí, galerií, mobiliárních fondů, depozitářů a církevních objektů. Kromě textových informací musí umožňovat připojování obrazových, listinných a multimediálních materiálů a dávat možnost ilustrovat vazby na prostředí, kde je předmět uložen. Uživatel musí mít možnost vyhledávat a třídit záznamy podle různých kritérií a tisknout výstupy z těchto výběrů. Samozřejmostí by měly být vazby na elektronické identifikační prvky včetně mezinárodních identifikačních kódů a možnost propojení s bezpečnostními systémy. Má-li organizace celostátní působnost je nutné, aby podoba SW byla jednotná pro všechna pracoviště a umožňovala přístupy do evidence pro všechny pověřené pracovníky, usnadňovala odbornou práci i správu majetku včetně identifikace odcizených předmětů a dalších předmětů obchodovaných na nelegálním trhu.

3. Charakteristika optimálního evidenčního systému na základě uživatelského vyhodnocení

Elektronický informační systém je kartotékou digitálního věku. Jeho základní funkcí je shromažďovat, přehledně uchovávat a poskytovat informace srozumitelným, jednoduchým a efektivním způsobem.

Kvalitu záznamu informací o předmětu ovlivňují dispozice a znalosti pracovníka, který ho pořizuje, tedy jeho odbornost, praktická zkušenost, jazykové schopnosti, ale i podmínky při získávání informací (např. fyzická dostupnost předmětu, světelné podmínky při fotodokumentaci apod). Struktura elektronického záznamu musí být bez ohledu na odbornou kvalitu obsahu vkládaných dat nadefinována tak, aby každý, kdo zapisuje údaje o předmětu, tyto správně včleňoval do datové struktury.

Základním požadavkem na optimální evidenční elektronický systém je taková struktura zápisu informace, která umožní kvalitně zaznamenat identifikační a charakteristické znaky popisovaného předmětu, a to zjevně na první pohled i ty, které vyplývají z bližšího zkoumání. Optimální elektronický evidenční systém by měl disponovat srozumitelným a přehledným menu a funkce programu musí být snadno volitelné, návodné a intuitivní. Systém by měl být dále adaptabilní pro starší i nové verze základního softwaru.

V případě instituce s více pracovišti je optimální vedení jednotné (celostátní) evidence. Ta vylučuje – na rozdíl od lokálních databází – vedení rozdílných údajů k jednomu předmětu či fondu. K takto vedeným údajům je možný přístup přes vzdálenou plochu v podstatě odkudkoliv. Do optimální databáze lze vkládat nejen záznamy evidenčních listů a fotodokumentaci ve standardním rozsahu, ale připojovat další dokumenty vztahující se k předmětu a jeho historii – např. skeny původních evidenčních materiálů, restaurátorských zpráv a dalších dokumentů a materiálů, které mohou obohatit poznání konkrétní věci. Optimální evidenční elektronický systém musí uživateli umožnit volbu plného zobrazení, zvětšování, rotaci a další využití prohlížeče. Kromě tisku evidenčních listů v různých formátech s fotografiemi musí být možný také tisk různých sestav výstupů včetně katalogových hesel s fotodokumentací. Samozřejmostí musí být vyhledávání podle různých kritérií, připojení dalších multimediálních a digitalizovaných souborů (např. fotografií, skenů textů, zvukových záznamů, videosekvencí – jako dokumentace k jednotlivým předmětům a místu jejich uložení či instalace). Systém by měl umožnit nastavení různých stupňů uživatelských přístupových práv. Důležité pro odbornou práci a správu majetku jsou vazby na bezpečnostní systémy, bezpečnostní prvky předmětové identifikace a ochrany (RFID čipy, mikrotečky), depozitární režimy, monitoring klimatu úložných prostor a hodnocení stavu předmětů. Samozřejmostí pro každého uživatele musí být aktualizace antivirových programů a celková ochrana sítě před kyberútokem.

Evidence předmětů v elektronickém evidenčním systému by měla obsahovat tyto datové vrstvy:

- hlavní údaje o předmětu – inv. čísla, skupina, název, časové určení, původ, místní určení fotografie...
- doplňující údaje o předmětu – materiál, technika, rozměry, autoři, stavy, literatura...
- popisy, poznámky – neomezená textová pole pro podrobný popis

- grafické informace – fotografie předmětů, multimediální soubory
 - externí soubory – k předmětům lze připojit jakýkoli soubor (restaurátorská zpráva, článek...)
- U prvních dvou bodů je žádoucí přednastavení hodnot (číselníků) pro jednotnost záznamu.

Optimální komplexní elektronický evidenční systém by měl obsahovat tyto základní funkce:

Odborná část:

- filtry, třídící mechanismy, obecné a přímé vyhledávání předmětů podle zvolených parametrů vč. „fulltextového“ hledání
- statistiky předmětů – dle původů, umístění, časového určení, skupiny (typu předmětu)...
- možnost tisku karet ve tvaru a formátu podle uživatelských potřeb, seznamů s údaji podle zvolených parametrů, možnost tisku katalogu vybraných předmětů...
- vyhledávání podle libovolných parametrů – možnost vytváření logických skupin předmětů – předměty lze seskupovat do skupin, kompletů, souborů a sbírek
- export do formátů PDF, XLS, TXT, HTML a schránky Windows
- možnost průběžně zaznamenávat stav předmětu se zachováním historie vývoje stavu
- obsahovat topologii objektu – členění na jednotlivé budovy nebo jejich části, místnosti, úseky, skříně a regály pro přesnou lokaci každého předmětu

Správa majetku:

- informace o pohybu předmětů mimo objekt – evidence kam a kdy byly předměty zapůjčeny a kdy budou vráceny
- informace o pohybu předmětů po objektu – průběh umísťování předmětů po objektu
- evidence výpůjček – vypůjčených předmětů, jejich umístění a stav, termín vypůjčení a vrácení
- přírůstky a úbytky – zaznamenává nákupy, dary, svozy, prodeje, restituce atd.
- sestavy – možnost tisku a exportu všech předepsaných sestav včetně smluv a předávacích protokolů
- export a import dat, vazby na čárové kódy, včetně exportu dat do zabezpečovacího systému
- vazba na účetní evidenci a možnost inventarizací pomocí EAN kódů či jiných elektronických prvků
- vytvoření a tisk policejní karty PSEUD²²⁾ při krádeži, ztrátě nebo nálezů předmětu

Společná datová komunikace významně přispívá k účelům badatelským, evidenčním a v případě ztrát a krádeží i účelům identifikačním. Optimální je, umožňuje-li takový software i vedení evidence spojené se správou majetku (výpůjčky, úbytky, přírůstky, lokace předmětů, automatické generování smluv a protokolů, inventarizačních pomůcek apod.) Výhodná je také možnost hromadné opravy – efektivní nástroj pro „čištění“ databáze. Hromadně lze v textových polích opravit chyby, zkratky, vypůjčené předměty, jejich umístění a stav, termín zapůjčení a dobu vrácení.

²²⁾ Údaje vyžadované pro celostátní a mezinárodní pátrání po předmětu.

4. Struktura a obsah evidenčního záznamu (listu, karty apod.) v analogové i digitální podobě

Sebedokonalejší systém pro evidenci informací je bez užitku, pokud není informacemi naplněn tak, aby s nimi mohl jeho uživatel dále pracovat. Sjednocení a optimalizace způsobu zápisu informace je základním stavebním materiálem nejen pro vytvoření optimálního elektronického evidenčního systému, ale i pro maximalizaci využití možností každého používaného systému evidence.

Úkolem paměťových institucí je shromažďovat, uchovávat a odborně zpracovávat fondy a sbírky svěřených předmětů. Každý fond či sbírka musí být pro potřeby evidence a orientace v jejich obsahu, rozsahu a uložení řádně zpracován. Paměťové instituce by měly na všech svých pracovištích využívat jednotný software pro evidenci a odborné zpracování fondů a sbírek. Evidence historických fotografií musí obsahovat údaje nezbytné pro zajištění identity předmětů, jejich hodnoty, původu, fyzického stavu a místa uložení. Nedílnou součástí evidence je obrazová dokumentace evidovaného předmětu, doprovázená případně dokumentací poskytující informace o historii, místním určení fotografie, stavu a užívání předmětů, včetně nákresů, plánů, modelů, fotografických a jiných záznamů (např. fotografie starších instalací, výstav, inventářů atd.). Bez ohledu na software využívaný k evidenci historické fotografie by uložené informace měly v zásadě zahrnovat údaje lokalizační, evidenční, identifikační a odborné, případně údaje doplňující.

Místo uložení (lokace)

Rozumí se fyzické umístění (uložení) předmětu. Každá instituce je zaznamenává podle svých zvyklostí a v souladu se současným územně správním členěním. Struktura údajů obvykle poskytuje informaci o identifikaci objektu (budovy), místnosti, skříni, regálu apod.

Evidenční údaje předmětu

Rozumí se označení fotografie číslem, které musí být totožné s fyzickým označením předmětu a číslem v elektronické databázi, případně v manuální kartotéce. Evidenční údaje v této souvislosti jsou důležité nejen pro základní orientaci v číselné řadě, ale zejména pro správu majetku.

Platné inventární/evidenční/přírůstkové číslo – každý předmět je fyzicky označen číslem dle platných právních předpisů, vnitřních předpisů a zvyklostí dané paměťové instituce.

Dřívější inventární/evidenční/přírůstkové číslo – uvede se původní číslo příslušného předmětu, pod kterým je uvedeno v předchozí dostupné evidenci. Pokud byl předmět postupně uváděn v různých evidencích, je pro identifikaci i následné odborné zpracování užitečné uvést všechna předchozí evidenční čísla.²³⁾

Původ předmětu – definuje způsob a okolnosti nabytí věci do vlastnictví paměťové instituce. Při pozdějším odborném zpracování je tento údaj důležitý pro další identifikaci osob, dějů a míst,

²³⁾ Stará čísla, štítky atd. je vhodné z předmětu neodstraňovat, naopak je třeba dbát na to, aby na předmětu nebo u předmětu zůstaly i po restaurátorském zásahu. Pokud ale zachování čísla nevhodným umístěním nebo provedením označení znehodnocuje předmět, je nutné zajistit dokumentaci zjištěného stavu a následné odborné odstranění psaného čísla nebo sejmutí štítku. Sejmuté štítky se uchovávají v průhledném sáčku dále u předmětu nebo u jeho evidenčního listu.

Obr. 14: Ukázka označování předmětu inventárním číslem v průběhu několika desetiletí.

původních vlastníků apod.²⁴⁾ Popíše se celá nám známá cesta, kterou předmět absolvoval před nabytím paměťovou institucí.

Identifikační a odborné údaje

Toto zpracování provádí pracovník v rozsahu podle svých odborných znalostí. Základní zápis musí ve všech bodech vycházet z ověřených skutečností. Údaje, které je vhodné pro systematické třídění a vyhledávání v databázi jednotně členit, jsou rozpracovány v části metodiky věnované odborným číselníkům.

Skupina/sbírka, druh předmětu – jedná se o základní rozřazení předmětů. Uvede se dle zavedených zvyklostí třídění v jednotlivých institucích (např. skupina/sbírka: fotografie, negativy, filmový materiál; druh předmětu: diapositiv).

Název předmětu – popisovatel by měl vyjít z logiky zobrazení, určit, co je hlavní, tedy primární předmět zobrazení (referent), a co je vedlejší, tedy sekundární předmět zobrazení. Pokud je součástí zobrazení nebo nosiče fotografie původní nápis v cizím jazyce, záleží na zvyklostech zpracovatele, zda do názvu uvádí doslovný přepis nebo český překlad. V každém případě je však nezbytné následně v popise uvést název nebo přípis v původní podobě. Jde-li o fotografii, která je součástí souboru, může být název fotografie odvozen od názvu tohoto souboru. Při rozšíření názvu fotografie se uvádí údaje podle objektivně zjištěné nebo viděné skutečnosti.

²⁴⁾ V případě Národního památkového ústavu mohou fotografie náležet ke **kmenovému** mobiliárnímu fondu památkového objektu, tzn., že patří k původnímu vybavení, vztahují se k objektu a jeho původním vlastníkům. Po roce 1945 však některé památkové objekty sloužily jako sběrné, do nichž se svázely movité věci z téměř pěti set konfiskovaných objektů – hradů, zámků, tvrzí, paláců, vil, měšťánských domů a dalších. Řada z těchto předmětů včetně historické fotografie je nyní součástí mobiliárních fondů objektů ve správě NPÚ a hovoříme o **svozových** mobiliárních fondech. Další skupinou jsou pak předměty získané z **nákupů, darů, odúmrťí** apod.

Součást souboru – mohou tvořit jednotlivé předměty se samostatnými evidenčními čísly.

V rámci číselné řady tato čísla mohou, ale nemusí jít za sebou. Jde například o album s fotografiemi nebo jednotlivé fotografie dokumentující určitou událost apod.

Materiál – uvede se výčet materiálů, z nichž je předmět zhotoven (citlivá vrstva, nosič, adjustace).

Technika – uvede se dle způsobu zhotovení (např. mokrý proces, daguerrotypie apod.).

Rozměry – u fotografií se uvedou rozměry fotografického obrazu, nosiče fotografie (např. karton) i adjustačních prvků (např. pasparta). Je-li část fotografického obrazu překrytá adjustací bez možnosti přístupu k fotografii jako celku, uvede se velikost obrazu ve výřezu adjustace, obvykle výška × šířka. V případě typizovaných rozměrů některých historických formátů fotografie, např. vizitka, kabinetka nebo formát pohlednice, se uvede i název tohoto typu formátu (viz příloha č. 2).

Dokumentace předmětu (včetně uvedení čísla záběru/negativu/označení digitální fotografie)

Každý evidenční systém musí umožňovat k textu připojovat kvalitní obrazový soubor. Pořizujeme obrazový záznam adjustace, nosiče, aversu i reversu, případně detaily, umožňující jednoznačnou identifikaci historické fotografie a současně vytěžení veškerých informací, které nese – včetně tištěných textů a přípisů. Předpokladem pro popis a interpretaci je zajištění kvalitní čitelnosti vyobrazeného. Často, než pracovat s originálem předmětu, je všestranně prospěšnější pořídit jeho kvalitní digitální kopii v co největším rozlišení. Digitální kopie tam, kde je nutné dbát na dostatečný celkový popis situace, umožňuje pomocí obrazového editoru zesvětlit, vyjasnit, upravit expozičně a dále upravovat obraz pro lepší čitelnost. Ta může být na originálu obrazu zhoršena vlivem světelných a klimatických činitelů a jeho úprava v obrazovém editoru může dopomoci k zjištění okem málo čitelných nebo drobných detailů, např. na uniformách typy řádů a vyznamenání, hodnotní výložky apod. Tyto detaily často originál ani po zvětšení pod lupou rozlišit neumožňuje.²⁵⁾ Evidenční systém má umožnit záznam čísla, pod kterým je v dokumentačních fondech příslušné instituce evidován záběr na originál historické fotografie.

Autor, signatura, značka – rozumí se jméno fotografa, název ateliéru, slepotiskové signatury, razítka apod. Uvádíme autora fotografie i výrobce kartonu – pokud je uveden.²⁶⁾ Jméno autora přepisujeme tak, jak je uvedeno na předmětu. Současně však do rejstříku jmen autorů v příslušné databázi zaznamenáváme jméno ve tvaru dle UNIMARC/Autority.²⁷⁾

Časové zařazení – odvozuje se z techniky, materiálu, letopočtu zaznamenaného na fotografii, zachycené události či datačních pomůcek jako např. oděv, dopravní prostředky, výkladce obchodů s nápisy apod.²⁸⁾ V některých případech lze dataci odvodit od slohových prvků v ornamentice reversů či aversů nebo typických rozměrů podkladového kartonu. Proměny kartonů, na nichž jsou nalepeny pozitivy, mohou také do jisté míry být vodítkem k určení stáří snímku. Pokud se datum vzniku nosiče výrazně liší od datace fotografického zobrazení, zaznamenáme oba údaje. Jako primární dataci uvádíme vznik nosiče.

25) Více k tomuto tématu např. BEZDĚK, L. – FROUZ, M, o. c. v pozn. 3.

26) Vlastnoruční podpis fotografa se začal objevovat na snímcích po roce 1890, běžněji však až po roce 1918. Býval proveden tužkou, perem, po roce 1990 třeba i fixou... Po roce 1990, po vzoru zahraniční praxe, někdy fotografové k podpisu doplňují přípisy číslovek, např. 2/10, čímž označují číslo zvětšení z maximálního plánovaného množství zvětšení jednoho záběru.

27) Viz Jmenné autority Národní knihovny ČR.

28) Podrobněji viz WITTLICH, Filip a kol.: *Interpretace fotografie z hlediska obsažených obrazových informací. Metodika maximalizace reálného využití informací poskytovaných historickým fotografickým materiálem jako solitérní památkou a v kontextu používaných databázových systémů evidence pro prohloubení určení a poznání zobrazeného v každodenní praxi při identifikaci osob, míst, ateliérů apod.* Edice Odborné a metodické publikace. Praha: NPÚ 2017

Místní určení fotografie – rozumí se místo vzniku fotografického zobrazení a místo zhotovení nosiče. Místo vzniku fotografického zobrazení je součástí upřesnění názvu předmětu. Příklad: záběr zachycuje Eiffelovu věž v Paříži, ale fotografie byla zhotovena (vyvolána) v ateliéru v Londýně. Londýn je v tomto případě místem zhotovení fotografie a Paříž, Eiffelova věž, je místem vzniku a uvádí se v názvu fotografie. Záleží na vnitřních pravidlech zpracovatele, zda údaje uvádí v originále nebo v českém ekvivalentu. Údaje ve tvaru uvedeném na originálu zaznamenáváme obvykle do popisu a užíváme jednotnou českou verzi názvu. Není-li lokalita (místo vzniku nebo místo zhotovení) na originálu zmíněna a přesto ji lze určit, doporučuje se použít český název. Názvy lokalit nemusejí být na fotografiích uvedeny v současném tvaru či podobě. Obecně platí, že čím je doklad starší, tím je pravděpodobnější, že odchylka od aktuálního pojmenování může být větší, zejména u názvů, které je možné snadno komolit. Odchylky od současného stavu jsou způsobeny tím, že jména sídel prodělala v mnoha případech vývoj. Při identifikaci lokality musíme tedy brát v úvahu časové období, do něhož naše fotografie spadá.²⁹⁾

Popis fotografie – rozumí se popis fotografického zobrazení, jeho nosiče i adjustace. Musí obsahovat všechny identifikační znaky předmětu – popisujeme avers i revers. Fotografie musí být identifikovatelná v případě její ztráty a ztráty její obrazové dokumentace. Popis zobrazení vytváříme na základě jednotlivých referentů, které na fotografickém obraze zastupují zpodobněné předměty, prvky nebo jiné skutečnosti reálného světa.³⁰⁾ Dále je třeba při popisu zvažovat, k čemu dalšímu kromě základní identifikace může sloužit. Pokud má popis v budoucnu sloužit badatelům z různých oborů, bude nezbytné ho strukturovat tak, aby zohledňoval vyhledávání pro různé obory. Proto i přes existenci připojené fotodokumentace bude nutné viděné slovně pojmenovat a vyjádřit v popisu. Je vhodné volit výrazy, které při vyhledávání v počítačových databázích badatele navedou na předmět jeho zájmu. Zajímá-li se někdo např. o tapety zachycené na fotografiích, je třeba docílit toho, aby v popise byly zmíněny, podobně v případě zájmu o osvětlovací tělesa, nábytek, dopravní prostředky apod.

Důležitou součástí popisu je také popis nosiče i adjustace. Může obsahovat informace důležité pro bližší určení záběru. Zapisujeme nejen všechny tištěné a ručně psané alfanumerické znaky na fotografii, ale pokud fotografie pochází z pamětního alba s přípisky, rovněž je opišeme. Psané texty se objevují nejen kolem fotografie nebo na jejím rubu, ale někdy jsou umístěny i na průsvitce oddělující strany alba. Může jít o věnování s označením lokality a vrocením. Pokud nápis existuje a je nečitelný, je třeba upozornit na tuto skutečnost v popisu.³¹⁾ Uvádíme v každém případě, kde je informace umístěna. Je vhodné zaznamenat i skutečnost, že avers nebo revers nosiče neobsahují žádné popisné informace (jsou prázdné).³²⁾

²⁹⁾ Doporučuje se využít spolehlivé příručky – viz Literatura.

³⁰⁾ Viz WITTLICH, F., o.c. v pozn. 25, kap. 3.2.1.

³¹⁾ Velmi zřídka byly do pamětních alb vkládány samostatné seznamy identifikující jednotlivé fotografie.

³²⁾ Popis vlastního fotografického zobrazení je teoreticky rozpracován v metodice WITTLICH, F., o.c. v pozn. 25,

Při popisu je vhodné se soustředit na viditelné charakteristické prvky, např. při popisu exteriéru na:

Typ objektu – zámek (šlechtické sídlo), kostel (církevní stavba), obytný dům, hospodářský objekt apod. – pokud nelze podle fotografie blíže určit

Dispozice objektu – viditelná z úhlu pohledu fotografa. Pokud objekt známe a na fotografii je zachyceno jedno křídlo ze čtyř, uvedeme tuto skutečnost.

Plochy v okolí objektu – nádvoří, zahrada, park, příjezdová komunikace, rybník

Stavby a artefakty v okolí objektu – altán, kočárovna, sousoší

Figurální stafáž – v okolí objektu

Dopravní prostředky – v okolí objektu

Při popisu interiéru je vhodné vyhodnotit např.:

Interiér – zařízený (vybavený)/nezařízený (prázdný)

Typ místnosti – obývací pokoj, pracovna, ložnice, chodba, kostel, kaple atd.

Tvar místnosti (pokud lze z fotografie poznat) – obdélný, čtvercový, polygonální, oválný

Typ stropu – štukový, kazetový, povalový, záklopový...

Podlahy – parketová, prkenná, mozaiková..., umístění oken, dveří, povrchová úprava stěn

Výzdoba stěn – obrazy, trofeje, závěsné skříňky

Osvětlení místnosti – lustr, lampy nástěnné, lampy stojací

Nábytek – sedací nábytek, odkládací, dekorativní

Textilní vybavení – tapety, závěsy, koberce

Obr. 15: Historický interiér
(mobiilární fond zámku
Konopiště).

Příklad popisu interiéru zařízené místnosti:

Pohled do interiéru na dvě stěny zařízené obývací místnosti pravoúhlého tvaru, jejíž stěny jsou pokryty tapetou s květinovým dekorem uspořádaným do svislých pruhů. Dolních cca 80 cm stěny kryje dřevěné táflování. V každé ze stěn zachycených na fotografii jsou osazeny dvoukřídle kazetové dveře s pravoúhlým profilovaným ostěním. Strop místnosti je plochý s nízkým fabionem nad profilovanou římsou, pod kterou probíhá lanko k zavěšení obrazů. Podlahu kryjí kusové koberce, materiál vlastní podlahy nelze z fotografie určit.

Na stěnách nad každými dveřmi visí na obvodovém lanku po jednom květinovém zátiší, rohu místnosti dominují dva portréty (muž a žena) zavěšené mezi menšími krajinomalbami a dalšími obrazy. Pod obrazem muže je zavěšen vějíř. V rohu místnosti stojí malá vyřezávaná skříňka – skleník, druhý, menší stojí na stolku vedle dveří vlevo. Mezi nimi je umístěna čalouněná sedací souprava sestávající z pohovky a tří křesel kolem obdélného stolku s prohnutýma nohama. Vlevo v okraji záběru část dalšího křesla. Interiér doplňují stolky s květinami. V pravém dolním rohu záběru vedle dveří stojí kufřík a je zachycena část odkládacího nábytku.

Ze stropu je zavěšen šestnáctiramenný (?) elektrifikovaný lustr, vlevo u dveří stojací lampa s látkovým kloboukem.

Obr. 16: Portrét aranžovaný v interiéru (mobiiliární fond zámku Konopiště).

Příklad popisu portrétu aranžovaného v interiéru:

Portrét pořizený v zařízeném interiéru obývací místnosti. V levé části záběru žena sedící v čalouněném křesle ušáku s vyřezávanou konstrukcí, pravá ruka zdobená náramkem spočívá na klíně, levá na područce křesla. Žena má na sobě dlouhé šaty s fiží pod krkem a dlouhé vlasy vyčesané do širokého, ale plochého zapleteného účesu. Vpravo od křesla oválný stolek na čtyřech prohnutých nohách spojených plochou trnoží s piniovou šiškou. Na stolku váza s květinami (chryzantémy), před ní dva obrázky ve stojacích rámečcích a menší světlá vázička. Na kraji stolu leží kniha. Vzadu za stolkem čalouněná pohovka se dvěma polštáři. Stěny místnosti jsou potažené tapetou s velkoraportním vzorem. Vlevo nahoře na kartuši osazen zvonek na přivolání služebnictva. Nad pohovkou v obdélných úzkých rámech dva obrazy - vlevo neidentifikovatelný námět, vpravo stojící muž. Podlaha je kryta kobercem. Vlevo dole značeno Kosel. Pod fotografií tištěný nápis Herzogin von Hohenberg.

Následně může být základní popis rozšířen o interpretační rovinu, ve které se již projevují specializované znalosti zpracovatele, např. o dobové módě, historické zeleni, rodových vazbách apod., jež mohou upřesnit také dříve zpracované údaje o dataci či místním určení fotografie.

Doplňující údaje

Zpracovatel evidenčního listu, datum jeho zpracování – rozumí se údaje identifikující odborného pracovníka, který pořizoval záznam. Údaje se doporučuje uvádět v souladu se soubory národních autorit.³³⁾ Datum může být uvedeno dle zavedených zvyklostí příslušné instituce.

Odkazy na literaturu – uvádíme dle platných citačních norem.

Stav předmětu – rozumí se fyzický stav historické fotografie, jejího nosiče i adjustace.

Poznámky – rozumí se např. informace o restaurování, konzervaci apod., případně další údaje, které nelze vtělit do ostatních rubrik evidenčního záznamu.

33) viz: <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR9902/9902071.html>

5. Odborné číselníky

Bez ohledu na používaný evidenční systém je efektivní a praktické, aby všichni uživatelé konkrétního pracoviště (instituce) zvolili jednotnou terminologii a jednotnou strukturu záznamu. Cílem je zamezit pojmenování stejné věci několika různými způsoby, což následně ztěžuje především možnosti vyhledávání a třídění. Např.: fotografie zachycuje muže a ženu stojící v ateliéru. Nabízí se několik základních názvů předmětu: dvojportrét, portrét muže a ženy, portrét páru, dva lidé v ateliéru, manželský pár, stojící pár apod. Není důležité, ke kterému z nich se uživatel přikloní, ale je nezbytné následně zvolené označení důsledně dodržovat při charakterizaci stejného nebo obdobného záběru v budoucnu.

Je třeba se vyvarovat označení, které vychází ze subjektivní domněnky. Např. pokud není na fotografii připsáno, že jde o manžele, nelze uvádět, že jde o manželský pár. Jako neobjektivnější se nabízí označení portrét muže a ženy.³⁴⁾ Skutečnost, že jde o ateliérový portrét, uvádíme až následně.

Fotografie zachycuje pohled do městské ulice, do zahrady, na hory, momentku z lovu, osob při sportu a dalších volnočasových aktivitách apod. Opět je nutné zvolit jednotící hledisko pro názvy těchto skupin záběrů. Např. zvolíme základní označení lov a následně upřesníme, že jde o Ferdinanda d'Este na lovu na Konopišti.

Doporučené členění a upřesňování názvu předmětu je od obecného k detailnějšímu. Základní označení předmětu by mělo rozlišovat, jde-li o pozitiv, negativ, diapozitiv, filmový pás apod.

Následující příklady číselníků jsou doporučením, jak by mohla vypadat struktura třídění pro historický fotografický materiál v počítačové databázi podle témat (typů) záběru. Předkládaný postup jen sděluje informaci, jak k třídění přistupovat podle badatelského zájmu či priorit sběratele, a je samozřejmé, že sbírka s jiným zaměřením, např. na historický oděv, portrétní fotografii či výhradně na architekturu, bude mít podrobněji rozpracované větvení číselníků podle těchto individuálních potřeb.

Návrh základního třídění fotografického a filmového materiálu:

Předmět	fotografie	monochromatická
		barevná
	negativ	monochromatický
		barevný
	diapozitiv	monochromatický
		barevný
	filmový pás	monochromatický
		barevný
...		

³⁴⁾ V případě, že zpracovatel záznamu má ověřené informace, že jde o konkrétní osoby, může další upřesnění identifikace použít, avšak s uvedením zdroje.

Základní téma (typ tématu záběru):

Architektura a různé typy staveb	církevní a sakrální stavby ³⁵⁾	fara	exteriér	hlavní průčelí
				zahradní průčelí
				...
		interiér	schodiště	
			domácí kaple	
			...	
		kaple		
		kostel		
		klášter		
		loreta		
	synagoga			
	zvonice			
	...			
	feudální sídla	hrad		
		tvrz		
		zámek		
		...		
	funerální stavby	hrob		
		hrobka		
		hřbitov		
		márnice		
		kostnice		
		krematorium		
		mauzoleum		
		...		
	dopravní stavby	benzínová pumpa		
		depo		
		garáž		
		loďní přístav		
		most		
		lanovka		
		lávka		
		letišťe		
silnice				

35) U všech následujících staveb, do kterých lze vstoupit, je možné dále třídění na exteriér a jeho charakteristické znaky, interiér a jeho jednotlivé místnosti či prvky. Stejně tak lze dále členit další příklady podle charakteru sbírky a badatelských zájmů, či funkce stavby pokud je nám známá, nebo ji lze z fotografie určit.

		zdymadlo
		železniční stanice
		železniční trať
		...
	obytné stavby	dům
		městský
		venkovský
		statek
		vila
		městská
		venkovská
		...
	kulturní a společensky užívané	amfiteátr
		botanická zahrada
		divadlo
		filmové ateliéry
		galerie
		hudební pavilón
		kino
		knihovna
		muzeum
		obchodní dům
		restaurace
		penzion
		společenský dům
		výstaviště
		zoologická zahrada
		...
	lázeňské a zdravotnické stavby	hospic
		kolonáda
		lázeňský dům
		lázeňský pavilon
		lázeňský pramen
		lékárna
		invalidovna
		nemocnice
		sirotčinec
		starobinec
		...

	stavby pro sport a volnočasové aktivity	hřiště
		jízdárna
		koupaliště
		loděnice
		míčovna
		stadión
		tělocvična
		závodiště
		...
	stavby pro turistiku	chata
		rozhledna
		vyhlídka
		...
	úřední a správní budovy	archív
		banka
		celnice
		mincovna
		ministerstvo
		pojišťovna
		pošta
		radnice
		soudní budova
		věznice
		...
	vodohospodářské stavby	jez
		kašna
		přehrada
rybník		
vodárna		
vodojem		
...		
vojenské a opevňovací stavby	brána	
	kasárna	
	městské opevnění	
	pevnost	
	strážnice	
	zbrojnice	
	...	

	vzdělávání a výzkum	meteorologická stanice
		planetárium
		seminář
		škola
		školka
		univerzita
		výchovný ústav
		...
	zemědělské a průmyslové stavby	cukrovar
		elektrárna
		hlubinný důl
		holubník
		hřebčín
		lihovar
		mlýn
		ovčín
		sladovna
		palírna
		píla
		pivovar
		plynojem
		továrna
		vinný sklep
		zahradnictví
		...

Specialista na kulturu odívání může při tvorbě databáze například vycházet z následujícího členění:

Oděv	civilní	denní	
		vycházkový	
		společenský	
		dvorský	
		...	
	církevní	denní	
		liturgický	
		řádový	benediktinský
			dominikánský
			františkánský
			premonstrátský
		...	
	...		
	pracovní	montérky	
		plášť	
		zástěra	
		...	
	speciální	křestní	
		svatební	
		smuteční	
		kostým, převlek	alegorický
			divadelní
			maškarní
	...		
	...		
	sportovní	automobilový	
		jezdecký	
		lovecký	
plavecký			
tenisový			
...			
kroj	lidový		
	měšťanský		
	etnický		
	...		

	uniforma	ceremoniální
		úřednická
		vojenská
		livrej
		stejnokroj
		...

Zájemce o volnočasové aktivity našich předků a předchůdců může například zvolit třídění:

sport	šerm
	golf
	cyklistika
	bruslení
	box
	lyžování
	tenis
	kriket
	fotbal
	curling
	bobování
	sáňkování
	...
ostatní aktivity	automobilismus
	divadlo
	karneval
	lov
	malování
	piknik
	procházka
	projížďka na koni
	vyšívání
	zahradničení
	hraní her
	četba
	poslech hudby
	cestování
	...

Návrh číselníku pro použitý materiál:

ADJUSTACE, PASPARTA (materiál, na kterém je fotografie nalepena, nebo který tvoří její rámec)	karton	
	kůže	
	papír	
	polokarton	
	samet	
	semiš	
	...	
NOSIČ - podkladový materiál samotného fotografického obrazu	kámen	
	papír fotografický	měkký
		polokarton
		tvrdý
		...
	plast (acetát, celuloid, nitrát)	
	plech	
	porcelán	
sklo		
CITLIVÁ VRSTVA (materiál se vztahuje k negativu i pozitivu i filmu) emulze	albuminová	
	bromidová	
	bromostříbrná	
	kolodiová	
	orthochromatická	
	želatino-stříbrná	
	želatinová	
	

Návrh číselníku pro použitou techniku (která se objevuje na jednotlivých složkách fotografického materiálu):

ADJUSTACE, PASPARTA (materiál, na kterém je fotografie nalepena, nebo který tvoří její rámec)	písmo ruční
	ražení
	tisk/potisk
	tlačení
	zlacení

NOSIČ - podkladový materiál samotného fotografického obrazu	tisk/potisk
	tlačení
	písmo ruční

	ražení
	zlacení

FOTOGRAFICKÉ TECHNIKY ³⁶⁾	albuminový proces
	ambrotypie
	autochrom
	bromolejotisk
	carbro
	daguerrotypie
	diapozitivy
	ferrotypie
	gumotisk
	heliografie
	chromofotografie
	chromované klišoviny
	kalotypie
	koláž
	kolorování
	kyanotypie
	mokrý kolodiový proces
	montáž
	olejotisk
	pannotypie
	platinotypie
	reprodukce
	slaný proces
	světlotisk
	stereofotografie
	suché želatinové desky
	světlotisk
	tónování
	uhlotisk (=pigment)
	woodburytypie

36) Jako výchozí podklad pro tvorbu číselníku tohoto typu lze například použít přehled historických fotografických technik uvedený v publikaci Pavla Scheuflera: *Historické fotografické techniky*. Praha 1993, <http://www.scheufler.cz/cs-CZ/files/2433/HistTechniky.pdf>

Výzkum problematiky popisné a obrazové dokumentace historického fotografického materiálu ukázal, že v současné době všechny paměťové instituce k evidenci fondů a sbírek využívají elektronické evidenční systémy. Jsou však velmi různorodé co do technických možností, skladby informací i možností uživatelského využití. Evidence byla oproti původním papírovým kartotékám značně zpřehledněna, ale přetrvávající nejednotnost v elektronických systémech a používané terminologii znesnadňuje přístup k informacím, jejich třídění a vyhledávání pro odborné a specializované zpracování. Projevila se absence jednotné metodické pomůcky při evidenčním a odborném zpracování historického fotografického materiálu, která by pomohla tyto potíže překonat i při zachování různorodosti používaných softwarů. Po analýze a komparaci získaných informací předkládáme návrh optimální struktury a obsahu evidenčního záznamu, jehož respektování by mělo usnadnit evidenční i všestrannou odbornou práci s databázovými systémy paměťových institucí.

Metodika „Jednotná popisná a obrazová dokumentace historického fotografického materiálu v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů v příspěvkových organizacích MK ČR s cílem sjednocení definic a pojmosloví v oblasti historického fotografického materiálu v používaných evidenčních systémech a ulehčení uživatelského vyhledávání v nich“ je uživateli předkládána s vědomím, že rozvoj v oblasti hardware a software neustále postupuje. Lze však předpokládat, že základní principy způsobu a struktury záznamu poskytujícího objektivní věcnou informaci, možnost rychlého všestranného třídění a vyhledávání zůstanou stále platné.

Metodika se zabývá problematikou počítačového záznamu informací o historické fotografii a popisem fyzické podstaty předmětu ve věcné rovině. Odborné interpretaci historického fotografického materiálu je věnována Metodika „Interpretace fotografie z hlediska obsažených obrazových informací. Metodika maximalizace reálného využití informací poskytovaných historickým fotografickým materiálem jako solitérní památkou a v kontextu používaných databázových systémů evidence pro prohloubení určení a poznání zobrazeného v každodenní praxi při identifikaci osob, míst, ateliérů apod.“

Literatura, prameny a elektronické zdroje

Literatura, prameny a elektronické zdroje

- BAHLCKE, Joachim – EBERHARD, Winfried – POLÍVKA, Miloslav: *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Argo 2001.
- BARTOŠ, Josef – CHOBOT, Karel: *Úvod do archivnictví pro historiky*. Olomouc 1995.
- BEZDĚK, Ladislav – FROUZ, Martin: *Digitální a digitalizovaná fotografie pro vědecké účely v praxi památkové péče*. Edice Odborné a metodické publikace sv. 46. Praha: NPÚ 2014.
- BIRGUS, Vladimír – SCHEUFLER, Pavel: *Fotografie v českých zemích 1839–1999. Chronologie*. Praha: Grada 1999.
- BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub: *Slovník památkové péče*. Praha 1962.
- Bulletin sekce památkové péče, vedoucího pracoviště vědecko-technického rozvoje 3*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody 1986.
- Bulletin sekce památkové péče, vedoucího pracoviště vědecko-technického rozvoje 4*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody 1987.
- CIGÁNEK, František: *Spisová služba ve státní správě a v hospodářství*. Praha 1967.
- CÍSAŘ, Karel (ed.): *Co je to fotografie?* Praha 2004.
- ČECHOVÁ, Gabriela a kol.: *Archivní příručka*. Praha: Archivní správa MV ČSSR 1965.
- ČECHURA, Jaroslav (ed.) a kol.: *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea*. Praha 1998.
- DUFEK, Antonín – PÁTEK, Jiří – TRNKOVÁ, Petra: *V plném spektru: fotografie 1841–2005 ze sbírky Moravské galerie v Brně*. Brno: Moravská galerie 2011.
- FASSATI, Tomáš: *Manuál pro počítačovou dokumentaci sbírek. Obecné schéma muzejní dokumentace: struktura a terminologie informací o výtvarném umění s přihlédnutím k doporučení ICOM/CIDOC a systému DEMUS*. Edice Muzejní obzory 3-4/1997. Praha: Asociace českých a moravskoslezských muzeí a galerií 1997.
- HERMANN, Karel: *Fotografický archiv. Příručka pro pracovníky letopiseckých komisí národních výborů, archiváře, vedoucí archivů různých korporací a fotografující pro archivní účely*. Praha: ČFN 1947.
- HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha: Academia 2004.
- JOHNSON, William S. – RICE, Mark – WILLIAMS, Carla: *Dějiny fotografie. Od roku 1839 do současnosti*. Praha: Taschen / Slovart 2010.
- MAAS, Ellen: *Die goldenen Jahre der Photoalben. Fundgrube und Spiegel von gestern*. Köln: DuMont 1982.
- McCAULEY, Elizabeth Anne: *A.A.E. Disdéri and the Carte de Visite Portrait Photograph*. New Haven: Yale UP 1985.
- MAJTÁN, Milan: *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773–1997)*. Bratislava 1998.
- Metodické návody a instrukce pro zpracování archivního materiálu*, in: Zvláštní příloha k Sborníku archivních prací X, č. 2, 1960, s. 213–309.
- RAMEŠ, Václav: *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha 2005.
- ROUBÍK, František (ed.): *Slovníček archivní terminologie*. Praha: MV 1954.
- SCHEUFLER, Pavel: *Pražské fotografické ateliéry 1839–1918: I. 1839–1889*. Praha: MMP 1987.
- SCHEUFLER, Pavel: *Pražské fotografické ateliéry 1839–1918: II. 1889–1918*. Praha: MMP 1989.
- SCHEUFLER, Pavel: *Historické fotografické techniky*. Praha 1993.
- SCHEUFLER, Pavel: *Galerie c. k. fotografů*. Praha: Grada 2001.
- SCHEUFLER, Pavel: *Osobnosti fotografie v českých zemích do roku 1918*. Praha: AMU 2013.
- SKOPEC, Rudolf: *Fotografické vizitky, Československá fotografie 1971*, č. 1, s. 5; č. 2, s. 53; č. 3, s. 101; č. 4, s. 149; č. 5, s. 197; č. 6, s. 245; č. 7, s. 290; č. 8, s. 341; č. 9, s. 387; č. 10, s. 437; č. 11, s. 485; č. 12, s. 533.
- SVITÁK, Zbyněk: *Úvod do historické topografie českých zemí*. Brno: Masarykova univerzita 2014.
- Topographisches Post-Lexikon*. Wien 1861.

- TRNKOVÁ, Petra: *Podle přírody! Fotografie a umění v 19. století*. Brno: Barrister & Principal 2014.
- UHLÍKOVÁ, Kristina: *Národní kulturní komise*. Praha: Artefactum 2004;
- UHLÍKOVÁ, Kristina (ed.): *Šlechtická sídla ve stínu prezidentských dekretů*. Praha: Artefactum 2017.
- VOLFÍK, Petr: *Centrální evidence CastIS. Popis technického řešení a návod pro přístup k aplikaci. Verze 0. 3*. Praha 2013.
- WALNE, Peter (ed.): *Dictionary of Archival Terminology [Dictionnaire de terminologie archivistique]*. München - New York - London - Paris: Saur 1988.
- WITTLICH, Filip a kol.: *Interpretace fotografie z hlediska obsažených obrazových informací. Metodika maximalizace reálného využití informací poskytovaných historickým fotografickým materiálem jako solitérní památkou a v kontextu používaných databázových systémů evidence pro prohloubení určení a poznání zobrazeného v každodenní praxi při identifikaci osob, míst, atelierů apod.* Edice Odborné a metodické publikace. Praha: NPÚ 2017.
- Základní pravidla pro zpracování archivního materiálu*. Praha: Archivní správa MV 1958.
- <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/131833/monography.pdf>
- <http://www.nm.cz/Katalogy-a-databaze/>
- <http://www.castis.cz/>
- <http://www.musoft.cz/museion/>
- <http://www.citem.cz/2008/04/demus-oborove-moduly/>
- <http://www.citem.cz/2007/10/demus-predstaveni/>
- <http://www.bach.cz/>
- <http://invenio.nusl.cz/record/204311?ln=cs>
- <http://full.nkp.cz/nkkkr/NKKR9902/9902071.html>
- <http://www.scheufler.cz/cs-CZ/files/2433/HistTechniky.pdf>

Přílohy

Přílohy

Přílohy mají primárně posloužit jako praktická pomůcka při pořizování základního evidenčního (identifikačního) popisu předmětu tak, aby nebyly při záznamu opomenuty žádné údaje, umožňující v budoucnu památku identifikovat fyzicky a zařadit ji odborně do časových a historických souvislostí. Texty byly připraveny na základě zkoumání pramenného materiálu uloženého ve fondech zámeckých objektů NPÚ, v Archivu NTM, ve státních oblastních archívech a ze sekundární literatury. Předkládané postupy byly v průběhu výzkumného projektu Historický fotografický materiál – identifikace, dokumentace, interpretace, prezentace, aplikace, péče a ochrana v kontextu základních typů paměťových institucí (DF13P01OVV007) autory ověřeny při identifikaci fondů fotografií a negativů, přípravě a realizaci výstav, odborných článků, publikací a dalších výsledků výzkumu. Témata historické fotografie jsou natolik různorodá, že nelze postihnout celou jejich šíři. Vybraná témata jsou návodem, jak lze přistoupit k tvorbě praktických pomůcek i z dalších oblastí.

S přihlédnutím k historické a geografické podmíněnosti v našich zemích dostupných fondů jsou texty přizpůsobeny středoevropskému prostoru bývalé habsburské monarchie.

Reversy a aversy fotografií jako pomůcka datace a identifikace¹⁾

Pavel Scheufler

Fotografie kromě vlastního obrazového sdělení nesou další informace, které umožňují bližší poznání a zařazení předmětu do dobového kontextu. Tyto informace mohou nést avers i revers fotografie nebo jejího podkladu.

Avers – přední strana celku nesoucího vyobrazení. Pojmeme se rozumí i součást adjustace vlastního nosiče obrazového záznamu. U negativů, diapozitivů, autochromu jde o stranu, na níž není citlivá vrstva.

Fotografie – v širším smyslu médium nesoucí světlocitlivý záznam, ať již negativ nebo pozitiv, který je většinou na neprůhledné podložce (nosiči), vzácněji i na transparentní (diapozitiv).

Revers – zadní strana fotografie nebo zadní strana kartonu, na kterém je nalepena fotografie, nebo zadní strana pevného adjustačního celku (krabičky, rámu, pasparty). U negativů a diapozitivů strana s citlivou vrstvou. Opak aversu – přední strany.

Základní terminologie čtení aversu a reversu fotografie:

Vytištěné texty

Opis (synonymum je přepis) – vytištěné texty na reversu nebo aversu provedené s výrobou kartonu. Při popisu fotografie se doporučuje je přesně (tj. i s vyznačením řádků formou //) očitovat. Opis na aversu u snímků z doby do 1918 poměrně často uvádí jméno fotografa, například H. Eckert. Na reversech mohou být vytištěny ještě další doplňující údaje k osobě fotografa (adresa, pobočky, ocenění). U místopisných snímků bývá na aversu někdy vytištěn i název zobrazené lokality. Vzácně se na reversech vizitek nebo kabinetek objevovalo vyobrazení ateliéru nebo plánek se zakreslenou polohou ateliéru. Mezi vyobrazeními nalezneme kompozice mající vztah k fotografii, slunci a umění, například fotografickou komoru, malířskou paletu, múzy, plakety otců fotografie, stylizované sluneční paprsky. Vzácným příkladem je, kdy vyobrazení manifestuje nějaký autorův postoj (např. u J. Mulače: Pod chřadnoucím stromem sedí lev a skomírající Čechie, které podává meč troubící anděl...).

Nápis – textové sdělení přímo ve vyobrazení aversu, provedené tedy do negativu, nebo texty ve vyobrazení na reversu. Na aversu se obvykle jedná o název zobrazené lokality, případně jméno fotografa, na reversu jde obvykle o nápisy na vyobrazení medailí, která odkazují na fotografova ocenění. Při popisu není nutné je citovat, je však vhodné uvést letopočet na vyobrazení medaile nejmladšího data, což v praxi znamená, že fotografie nemohla být adjustována před tímto datem.

Výrobce kartonu – bývá občas na kartonech drobným tiskem nenápadně uváděn a při popisu je vhodné tento fakt uvést, neboť může pomoci dataci. Zatím ale studie, která by rozváděla dobu působení výrobců kartonů, dodávaných v Rakousko-Uhersku většinou z Vídně, ani v zahraničí neexistuje. Příklady uváděných výrobců kartonů: Krziwanek, Wachtl, Eisenschimmel-Wachtl, Sigmund Bondy, Türkel & Steiner.

¹⁾ Autor se touto problematikou zabývá též v článku Popisování aversů a reversů na fotografiích, Zprávy památkové péče 76, č. 1, 2016, s. 123–126.

Papírový štítek s vytištěným textem byl nalepený na adjustační celek (dagerrotypie) nebo karton (vizitky, kabinetky, stereofotografie atd.). Štítky bývají většinou na snímcích pořízených do 80. let 19. století.

Přípis – dodatečně po vzniku a adjustaci fotografie napsaná poznámka obvykle tužkou či perem provedená rukou zpravidla na reversu. Často informuje o portrétovaných – jméno, příjmení zobrazené osoby (někdy doplněné údaji vztahujícími se k věku nebo příbuzenskému vztahu) či zobrazené lokalitě, popis či datum události vztahující se k zobrazení, případně odkazuje na číslo negativu fotografova archivu nebo číslo desky pro další objednání, eventuálně údaj o sbírce, k níž snímek patřil.

Podpis, autograf – vlastnoruční podpis fotografa se začal objevovat na snímcích po roce 1890, běžněji však až po roce 1918. Býval proveden tužkou, perem, po roce 1990 třeba i fixou... Po roce 1990 po vzoru zahraniční praxe někdy fotografové k podpisu doplňují přípisy číslovek, např. 2/10, čímž označují číslo zvětšeniny z maximálního plánovaného množství zvětšenin jednoho záběru. Někdy, ale celkem vzácně a spíše až ve 20. století, bývá přímo v pozitivu podpis fotografa. Například u Josefa Sudka. Častěji bývá autograf fotografa na kartonu či polokartonu, na němž je snímek nalepen. Je jasné, že signatura fotografa je pro popis zásadně důležitá, neboť přiznané autorství může také zvýšit hodnotu snímku. Pro badatele, kteří se věnují autorovi a budou chtít interpretovat jeho dílo, mohou být zajímavé proměny těchto signatur, které mohou napomoci bližší datici díla. Někdy jsou v označení i velmi jemné nuance, které naznačují autorskou změnu. Informaci o svém autorství někdy fotograf uvedl přímo do negativu a v tom případě se objevilo vkopírované přímo do obrazu. Vzácným příkladem jsou dagerrotypie Wilhelma Horna, v nichž je podpis rydlem přímo na aversu desky.

Razítko – může mít na fotografiích z doby do 1918, resp. na jejich adjustaci, dvě formy: buď jméno ateliéru, nebo označení sbírky, do níž byl snímek zařazen. V případě uvedení jména ateliéru představuje plnohodnotnou formu signatury, rovnocennou slepotisku nebo podpisu fotografa. Po roce 1918 se na snímcích mohu objevit také razítka s názvy výstav, kam byl snímek poslán, dále označení schválení snímku uměleckou komisí, zvýraznění copyrightu ad.

Slepotisk – signatura se jménem fotografa nebo ateliéru provedená razídkem do fotografie či na karton pod fotografii. Někdy se tento způsob používal i pro označení majitele sbírky. Až do třicátých let 20. století se pozitiv obvykle opatřoval slepotiskem umístěným v obraze většinou vpravo dole. Slepotisk někdy bývá téměř nezřetelný nebo nečitelný a snímek je tedy třeba pečlivě zkoumat. Na kartonu bývá slepotisk umístěn na pravé straně nebo na středu pod fotografií.

Doporučená literatura

- DUFEK, Antonín: *Fotografický portrét minulého století. Fotografická sbírka Moravské galerie v Brně, Československá fotografie 26*, 1975.
- MAAS, Ellen: *Die goldenen Jahre der Photoalben. Fundgrube und Spiegel von gestern*. Köln: DuMont 1982.
- McCAULEY, Elizabeth Anne: *A.A.E. Disdéri and the Carte de Visite Portrait Photograph*. New Haven: Yale UP 1985.
- SCHEUFLE, Pavel: *Pražské fotografické ateliéry 1839–1918: I. 1839–1889*. Praha: MMP 1987.
- SCHEUFLE, Pavel: *Popisování aversů a reversů na fotografiích*, *Zprávy památkové péče* 76, č. 1, 2016, s. 123–126.
- SKOPEČ, Rudolf: *Fotografické vizitky*, *Československá fotografie* 1971, č. 1, s. 5; č. 2, s. 53; č. 3, s. 101; č. 4, s. 149; č. 5, s. 197; č. 6, s. 245; č. 7, s. 290; č. 8, s. 341; č. 9, s. 387; č. 10, s. 437; č. 11, s. 485; č. 12, s. 533.

Obrazové příklady popisů aversů a reversů historických fotografií

Obr. 1: Revers kabinetky s bohatými faktografickými údaji - událost, ateliér, fotograf, ocenění, evidenční údaje apod.

Avers: H. Eckert & J. Müller n, hrabě Ladislav Waldstein v maškarním kostýmu "Max Piccolomini".

Hlavní sídlo firmy (ateliéru). Uvádí se na prvním místě. Za ním jsou uvedeny další sídla (pobočky, filiálky) ateliéru.

Datum založení ateliéru.

Titul C. a k. dvorního fotografa. Zjištění, kdy fotograf titul získal, je pomůckou pro zpřesnění datace fotografie. Salomon (Sigmund) Wasservogel obdržel titul C. a k. dvorní fotograf v roce 1899.

Další pobočky (filiálky) ateliéru (firmy) a detaily jejich lokace

Obr. 2: Revers kabinetky s bohatými faktografickými údaji – ateliér, přehled poboček (filiálek), titul. Zjištění, kdy fotograf získal titul je důležité pro časové zařazení fotografie. Salomon (Sigmund) Wasservogel titul C. a K. dvorní fotograf obdržel roku 1899. Snímek tedy musel vzniknout po roce 1899. Stejně tak dohledání zřízení poboček uvedených na reversu umožňují snímek přesněji datovat.

ANERKENNTLICHER
K. u. k. HOFPHOTOGRAPH
WIEN VI. MARIAHILFERSTRASSE 1B
TEPLITZ
LINDENSTRASSE MORITZBURG

Carl Pietzner
K. u. k. HOFPHOTOGRAPH
WIEN VI. MARIAHILFERSTRASSE 1B
TEPLITZ
LINDENSTRASSE MORITZBURG

KUNSTANSTALT
für Photographie, Malerei u. Lichtdruck.
Königliche Ausführung
aller in obige Fächer einschlagenden Arbeiten.
SPECIALITÄT
Vergrößerungen nach jedem vorhandenen
Bilde in Platin, unvergänglich
PORTRAITS
in Oel, Pastell und Aquarell.
LICHTDRUCK
für alle kunstgew. und industr. Zwecke.
PREIS-COURANTE
Musterkarten.

CARLSBAD
VIS-À-VIS SCHLOSSBRUNN
RUSSISCHE KRONE
BRÜNN
FRANZENSGLACIS 9
AUSSIG 1/2 ELBE
TEICHGASSE 13.

DIE PLATTEN BLEIBEN MINDESTENS
15 JAHRE
FÜR NACHBESTELLUNGEN AUFBEWAHRT.

29970

Příjmení, jméno fotografa

Titul fotografa

Hlavní sídlo firmy (ateliéru). Je uváděno jako první.

Původní hlavní sídlo firmy nebo druhá nejprestižnější pobočka (filiálky) firmy (ateliéru).

Označení místa, kde ateliér sídlil.

Další pobočky (filiálky) ateliéru a podrobnosti o jejich lokaci

Činnosti, na které se firma (ateliér) specializuje

Doba po jakou ateliér archivoval negativy

Typ firmy: Kunstanstalt (čes. umělecký ateliér)

Obr. 3a, b: Carl Pietzner byl majitelem největší sítě fotoateliérů v Království českém. Výčet činností, kterými se fotoateliér zabýval, uvedený na reversu, potvrzuje velké ambice fotografa.

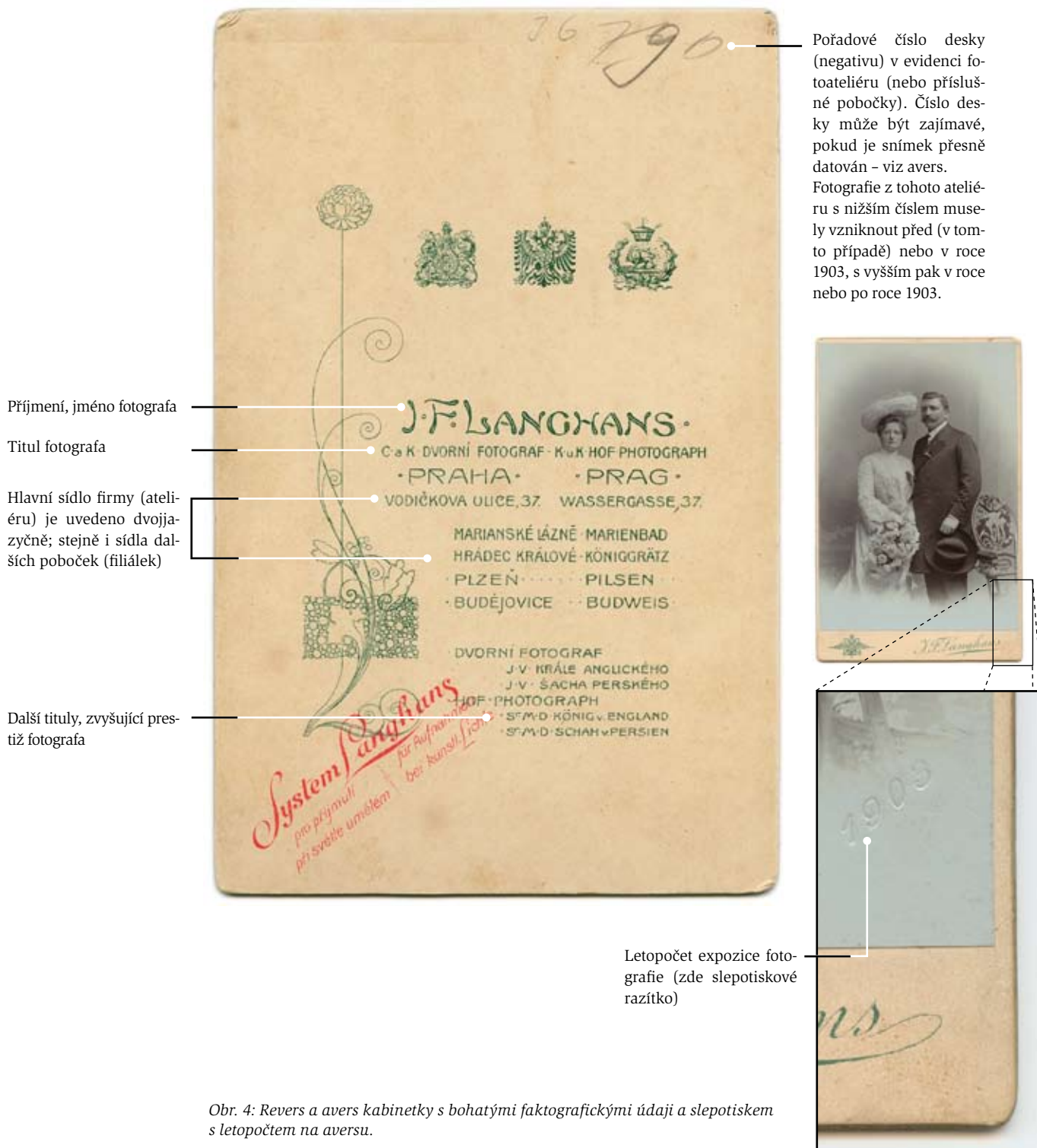
Pobočka, kde snímek vznikl (místo zhotovení fotografie; v tomto případě je totožné s místem jejího vzniku).

BRÜNN
FRANZENGLACISG.

C. Piebner/
ku K. Hof-Photograph

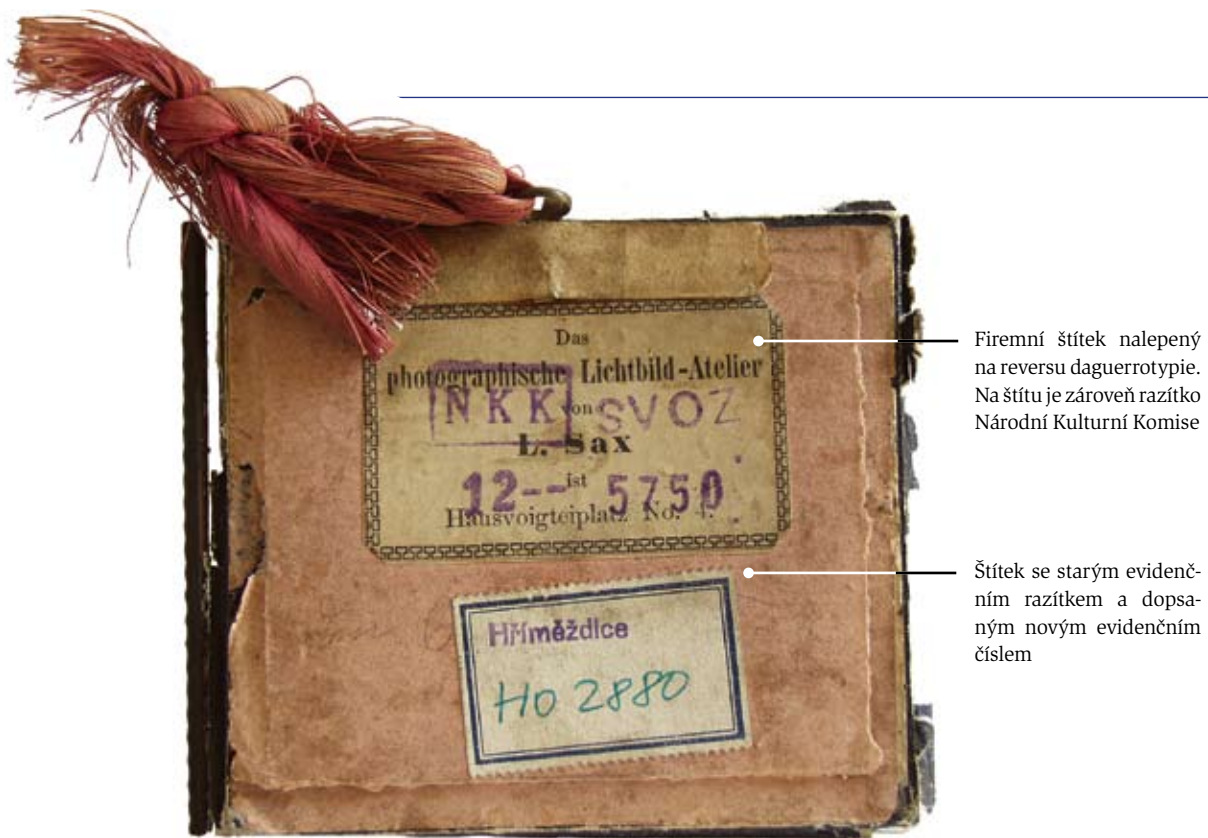
Jméno a titul fotografa

Obr. 4: Revers a avers kabinetky s bohatými faktografickými údaji a slepotiskem s letopočtem na aversu.

Obr. 5: Revers a avers kabinetky s faktografickými údaji - přípis, fotograf, letopočet vytvoření kartonu.

Firemní štítek nalepený na reversu daguerrotypie. Na štítu je zároveň razítko Národní Kulturní Komise

Štítek se starým evidenčním razítkem a dopsaným novým evidenčním číslem

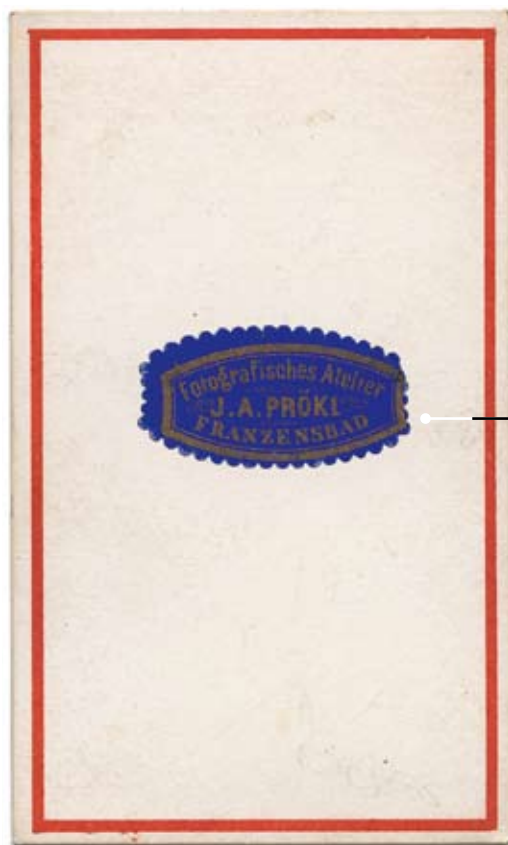
Obr. 6: Avers a revers daguerrotypie. Štítky nalepené na reversu daguerrotypie J. Saxe poskytují údaje o daguerrotypistovi a evidenci. Staré evidenční údaje jsou důležité pro dohledání původu předmětu.

Sídlo ateliéru

Příjmení fotografa

Obr. 7: Avers stereodaguerrotypie s uvedením autora a místa jeho působení. Jedná se o velmi vzácný příklad. Franz K. Strezek (Streček), portrét neznámého muže, 1854–1855.

Nalepený firemní štítek fotografa nahrazoval na reversu tištěné údaje o autorech a ateliéru

Obr. 8: Revers s nalepeným štítkem firmy fotografa.

Razítko fotografa s adresou ateliéru

Obr. 9: Revers s razítkem fotografa.

Údaje o fotoateliéru (název, adresa) jsou doplněny mapkou. Zobrazení plánku sídla firmy je vzácné.

Obr. 10: Revers vizitky Františka Fridricha se vzácným zobrazením plánku sídla ateliéru „ve vlastním domě” v Michalské ulici čp. 438/I.

Obr. 11: Vzácny příklad vyobrazení fotografova působiště. Současně doklad o poměrně velkorysé stavbě.

Revers bez medaile,
tedy před rokem 1867

a

Období mezi 1. a 2. medailí,
kterou atelier získal v roce 1868.

b

Vznik mezi léty 1868-1872.

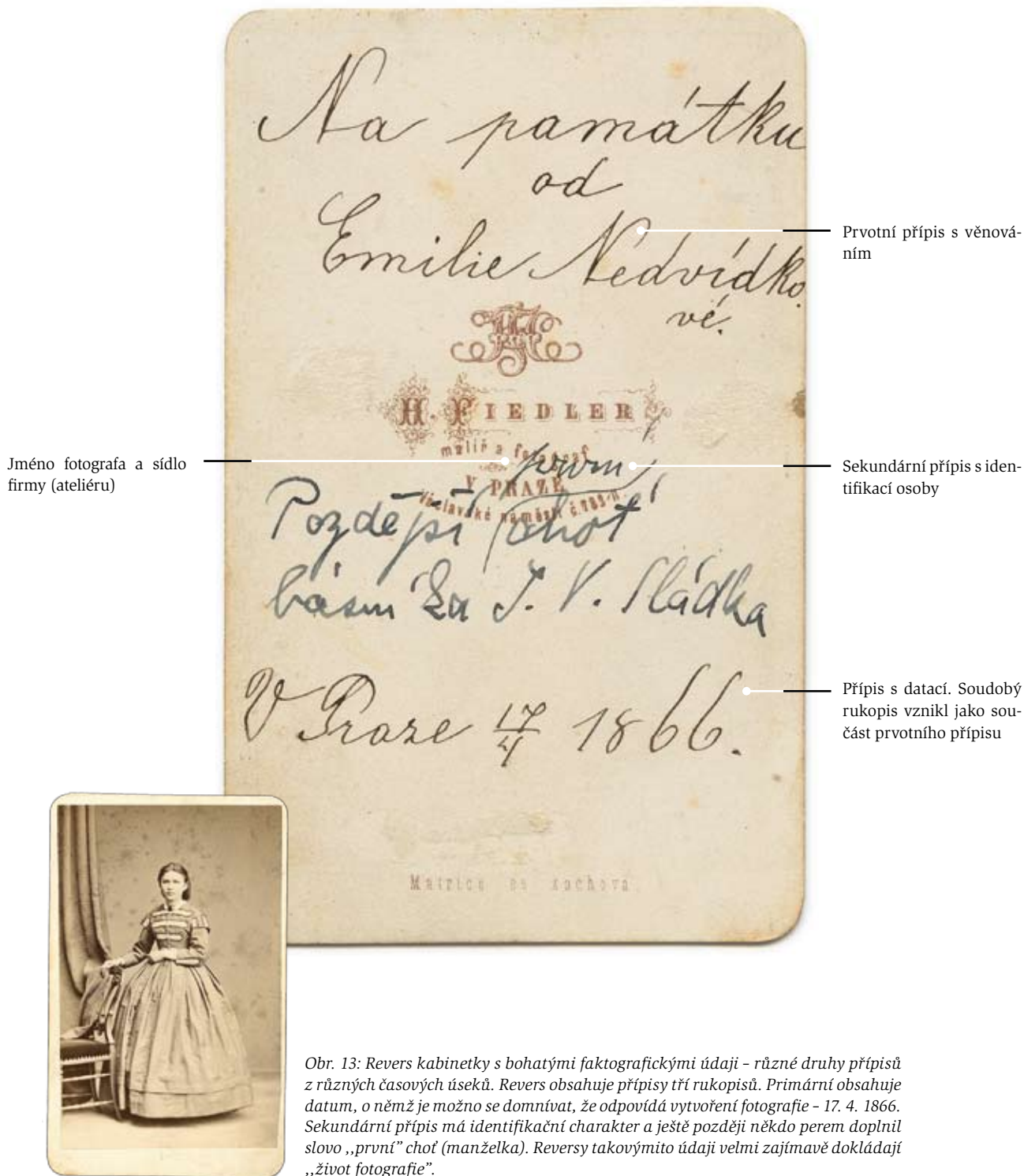

c

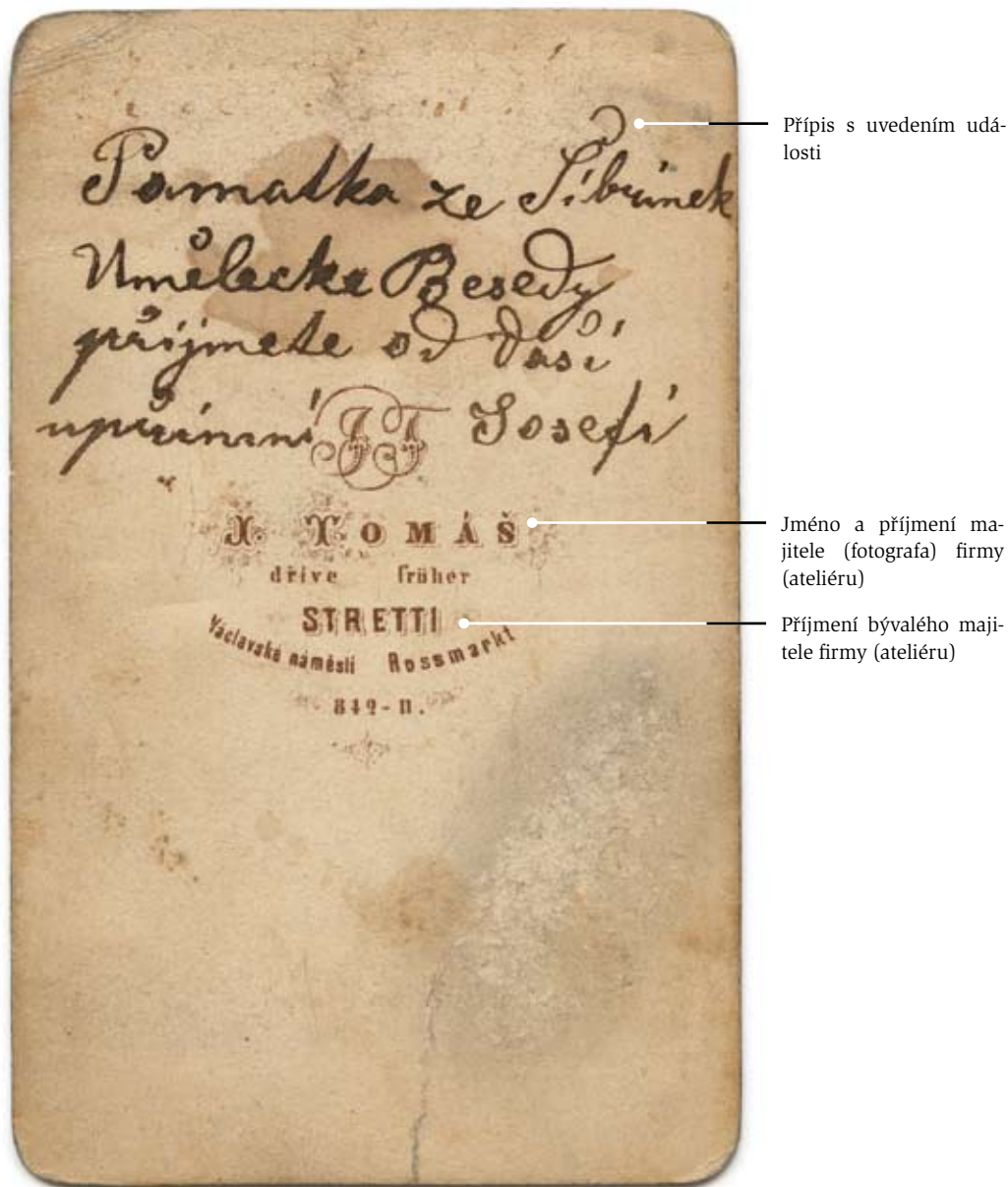

d

Obr. 12 a-d: Získaná ocenění mohou pomoci při časovém zařazení fotografie. Vizitka 11a musela vzniknout před rokem 1867, kdy fotograf Eckert získal první ocenění v Paříži. Druhá (11b) nejspíš v letech 1867-1868 před uvedením medaile z výstavy v Hamburku roku 1868 (11c). V dalších letech počet Eckertových medailí významně rostl (11d).

Obr. 13: Revers kabinetky s bohatými faktografickými údaji - různé druhy přípisů z různých časových úseků. Revers obsahuje přípisy tří rukopisů. Primární obsahuje datum, o němž je možno se domnívat, že odpovídá vytvoření fotografie - 17. 4. 1866. Sekundární přípis má identifikační charakter a ještě později někdo perem doplnil slovo „první“ choť (manželka). Reversy takovýmito údaji velmi zajímavě dokládají „život fotografie“.

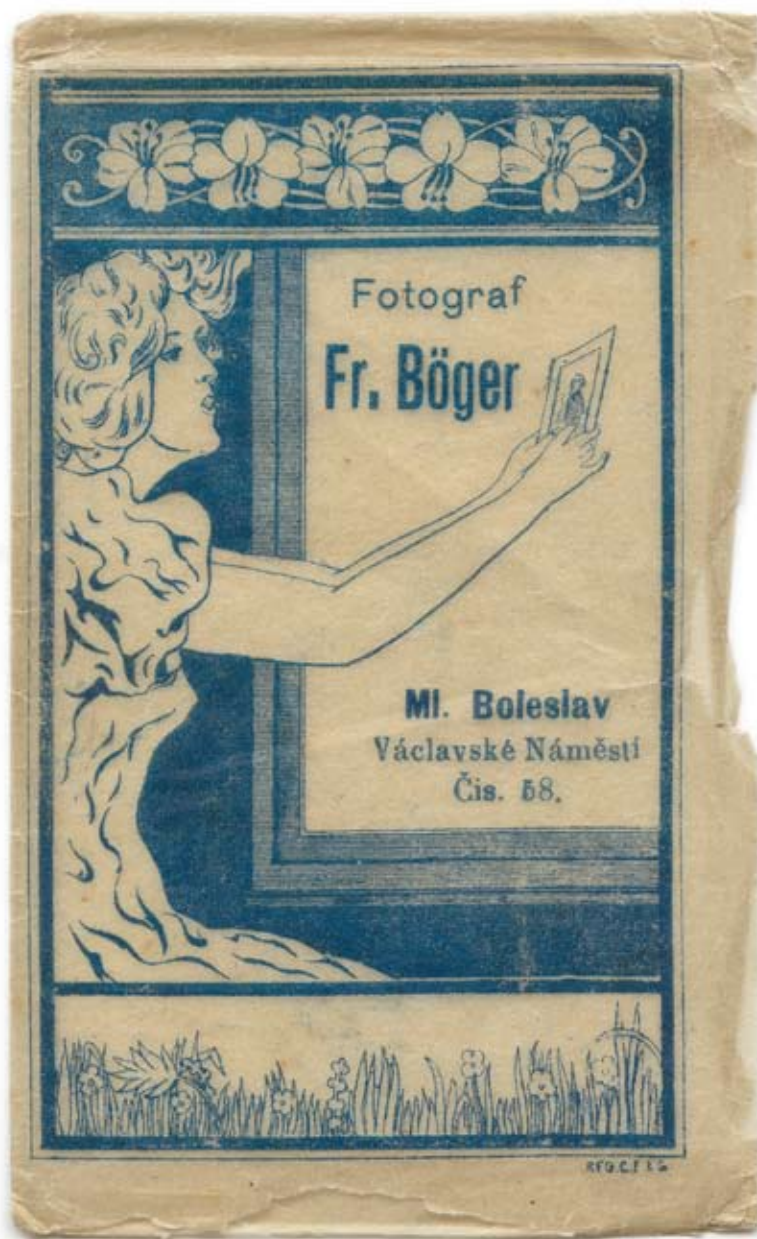
Přepis s uvedením údajů

Jméno a příjmení majitele (fotografa) firmy (ateliéru)

Příjmení bývalého majitele firmy (ateliéru)

Obr. 14. Revers kabinetky s faktografickými údaji – fotograf, ateliér, dřívější majitel živnosti. Revers vizitky fotografa Jana Tomáše svým opisem naznačuje souvislost s předchůdcem, fotografem Ambrožem Strettim, který se úředně vzdal fotografické živnosti v roce 1867. Lze se logicky domnívat, že odkaz na předchůdce na kartonech fotograf neuváděl dlouho, jeden dva roky. Snímek tedy pochází z let 1867–1868.²⁾

2) Abecední seznam majitelů fotografických ateliérů v Praze v období 1841–1889 in: SCHEUFLER, Pavel. *Pražské fotografické ateliéry 1839–1918: I. 1839–1889*. Praha: MMP, 1987.

Obr. 15: Zajímavým adjustačním doplňkem vizitek a vzácně kabinetek jsou sáčky (obálky) s uvedením fotografické firmy. Do sáčku (obálky) býval u některých firem portrétní snímek na kartonu zasunut a tak předán zákazníkovi. Ten jej obvykle ničil, takže podobných pomocných dokladů se zachovalo málo.

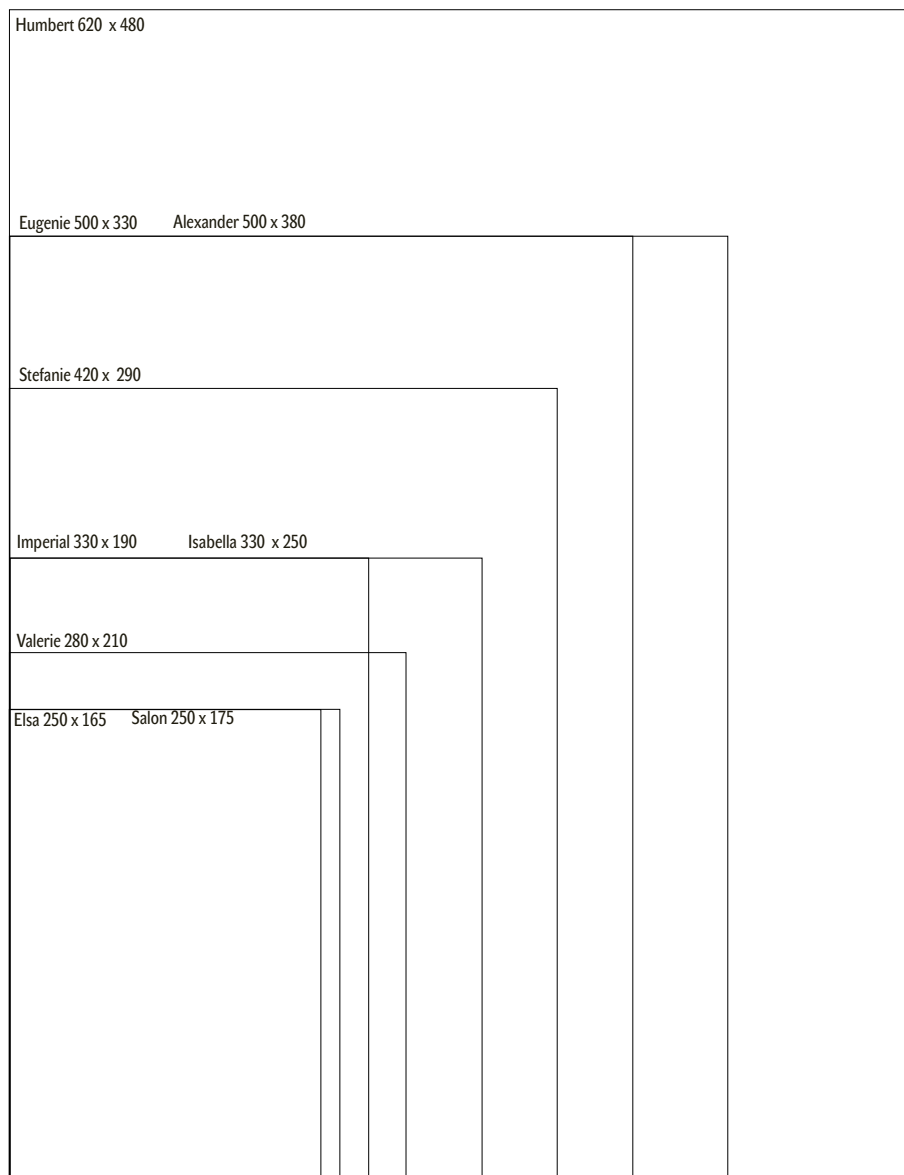
Přehled historických fotografických formátů¹⁾

Pavel Scheufler

Formáty historických fotografií jsou různorodé. U formátů se vyskytovaly odchylky od rozměrů $\pm 5\text{--}8$ mm, neexistoval žádný předpisový standard. Ani názvy formátů nebyly jednotné. Příloha má orientační charakter a ukazuje variabilitu možností demonstrovanou zejména na pracích portrétní fotografické firmy Jana Langhause.

(General-Katalog von Bernhard Wachtl. Wien: Bernhard Wachtl, 1903; Obrazkový ceník. Plzeň: Josef Novák, nedatováno, kolem 1908; Cenník 1905–1906. Praha: Josef Vojta, 1906)

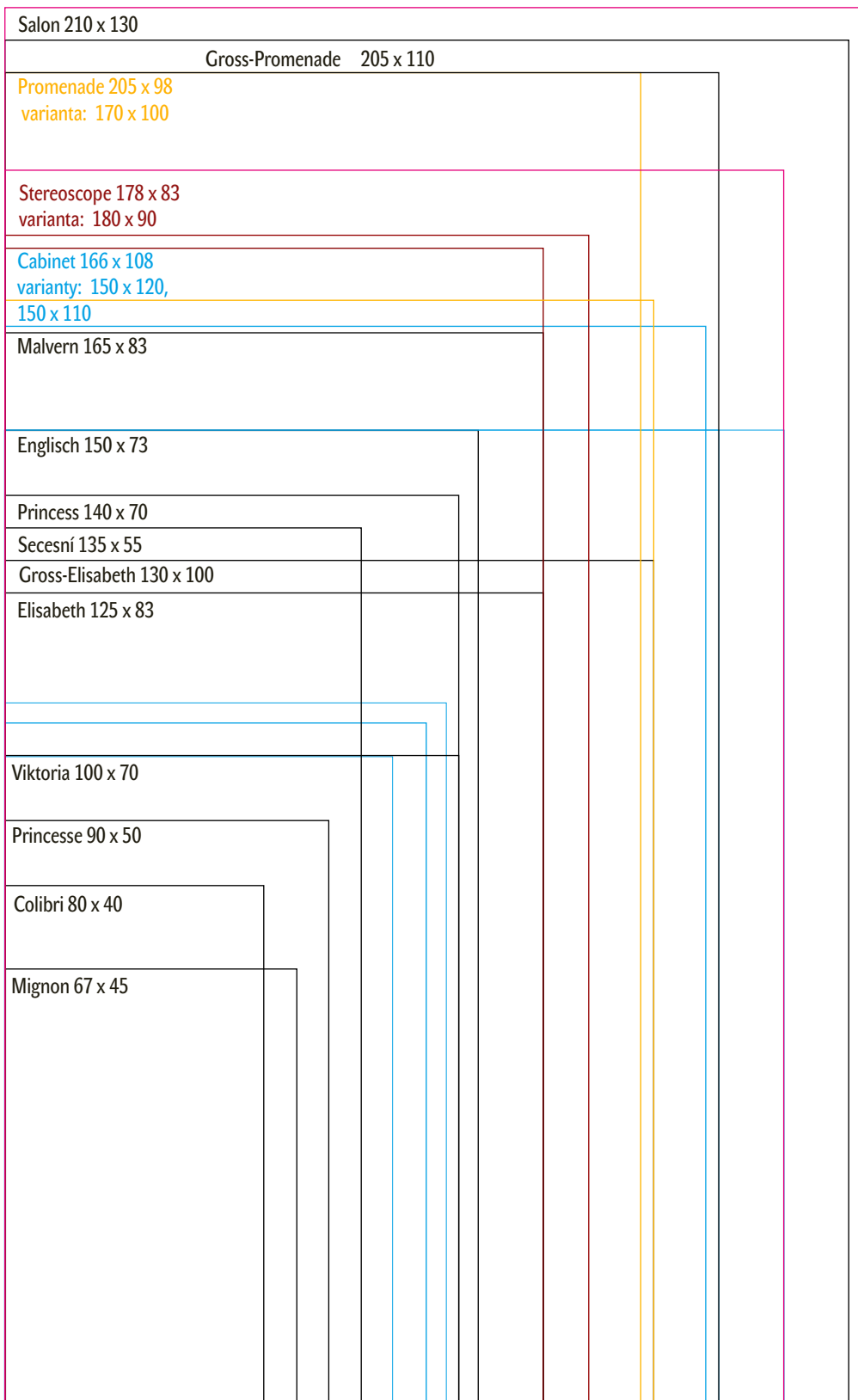
Profesionální formáty:

měřítko 1:4

Boudoir 215 x 133
varianta: 190 x 120

měřítka 1:1

Takzvané amatérské formáty: měřítko 1:1

Franz 240 x 180

Rudolf 190 x 140 varianta: 190 x 110

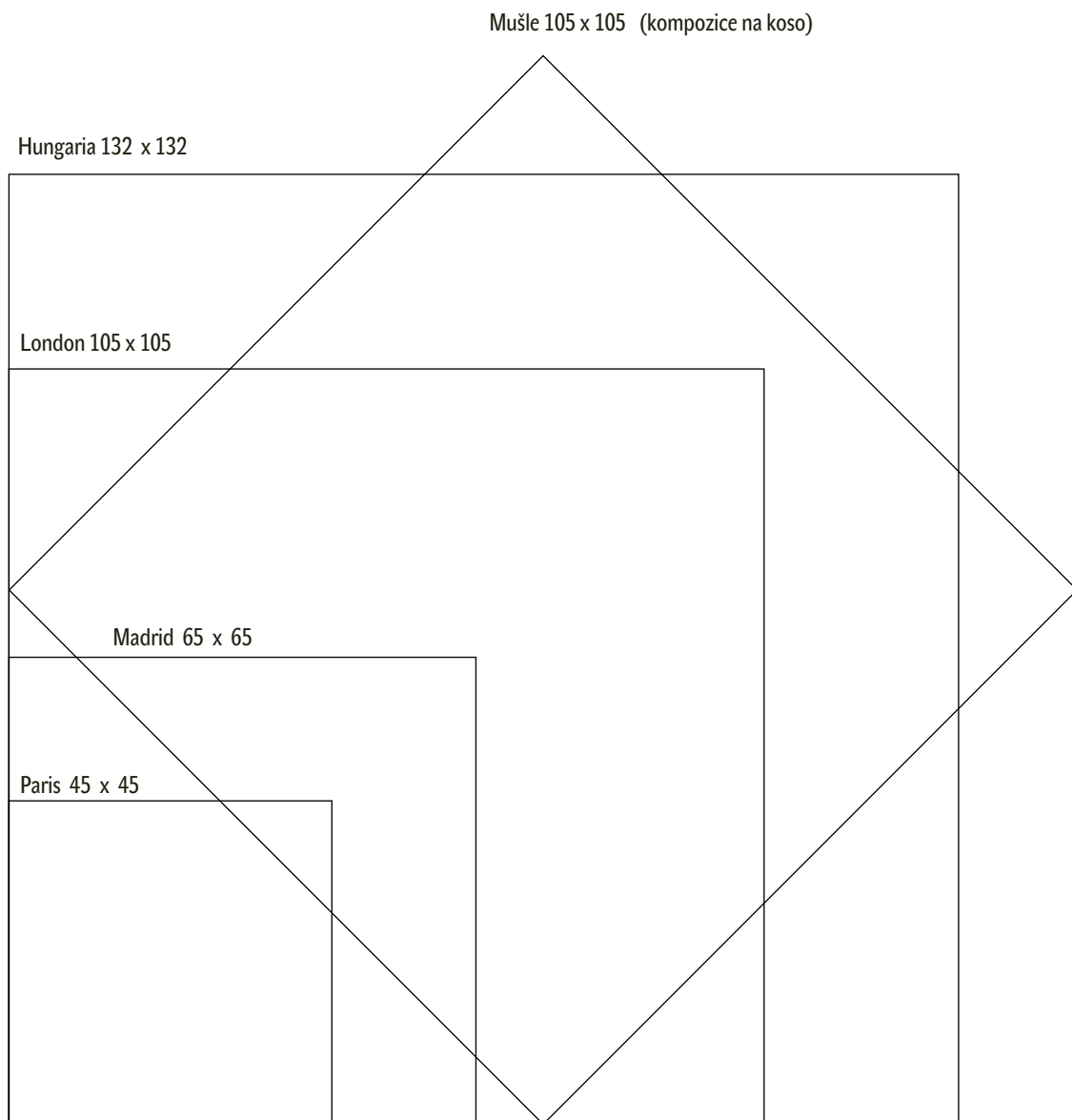
Helene (Lola) 180 x 130

Ferdinand 165 x 120
varianta: 65 x 120

Melanie 120 x 90

Adele 90 x 60

Čtvercové formáty: měřítko 1:1

Formát Colibri (nedatováno)

Obrazové příklady formátů historických fotografií.
Měřítko 1:1

Varianta formátu Ferdinand (nedatováno)

Formát Vizitka (nedatováno)

Formát Mušle (Jan Tomáš: Jaroslav Husník, Artur Häusler, Marie Husníková, E. Husníková, nedatováno)

Formát Kabinetka (datováno 1903)

Formát Rudolf (nedatováno)

Formát Promenade (Bohumil Benoni jako Wolfram, Tarnhäuser, 1891)

Formát Groß Promenade
(operní pěvec Otakar Mařák,
1905)

Formát Boudoir (herečka Marie Laudová jako Hippodamie, 1912)

Přehled různých velikostí
kartonů jako propagace
firmy J. F. Langhans v Praze
na formátu Boudoir

Identifikace portrétované osoby prostřednictvím genealogie

Identifikace portrétované osoby

Petra Medříková

S přihlédnutím k historické a geografické podmíněnosti v našich zemích dostupných fondů je text přizpůsoben středoevropskému prostoru bývalé habsburské monarchie a vychází z rozboru portrétních fotografií příslušníků šlechtických rodů, sídlících na území monarchie, převážně členů rodů knížecích, hraběcích i svobodných pánů, méně rodů novošlechtických, které získaly predikát v průběhu 19. století.

Nápisy a popisy

Pro identifikaci portrétní fotografie jsou prvním výchozím bodem nápisy. Na aversu bývají obvykle podpisy portrétované osoby (často i s letopočtem či místem pobytu). Portrétovaní se ovšem nezdídko podepisovali jen svou přezdívkou. V šlechtických kruzích měl svou přezdívkou téměř každý, obvykle ale vycházela z jeho rodného jména. U mužů bývá přezdívkou většinou snadno dešifrovatelná, často totiž jde o pouhá písmena i/y, přidaná za křestní jméno nebo jeho základ, např. Carli, Rudi, Toni, Nicky (tzn. Karl, Rudolf, Anton, Nic/kolaus). U žen byly přezdívky mnohem častější a fantazie v jejich případě pracovala mnohem výrazněji. Kromě běžných přezdívek jako např. Gabi či Resi (Gabriela, Terezie), objevují se i přezdívky méně obvyklé jako Pepsch nebo Lintschi (Josefina, Carolina) a mnohé další. Nejbohatší počet přezdívek se dá vysledovat u jednoho z nejoblíbenějších jmen, u Marie (viz níže tabulka Nejčastěji používané přezdívky ve šlechtickém prostředí habsburské monarchie).

Specifická jsou v tomto ohledu jména členů uherských rodin, která se liší od českých i německých (např. Etelka = Adelheid, Jenö = Eugen, Ferenc = Franz, Lipot = Leopold, Miksa = Maximilian, Géza = Viktor, Sarolta = Charlotta, Erzsebet = Alžběta).¹⁾ Uherská jména přitom nelze opomenout, neboť mnoho šlechtických rodin, žijících v Čechách, bylo spřízněno s rodinami uherskými – např. Leopold Berchtold si vzal za manželku Ferdinandu Karolyi, Jan Lažanský Alžbětu Pálffyovou, bratři Auerspergové se oženili se sestrami Festeticsovými atd. Naopak do rodu Esterházyů se provdaly Franziska Schwarzenbergová, Polyxena a Anna Berta Lobkoviczovy či Isabella Wrbná-Kaunitzová, k Pálffyům zase Marie Antonie Kolowrat-Krakovská nebo Leopoldine Kaunitzová. Nevěsty si v Maďarsku nacházeli šlechtici z Čech i ve 20. století, kdy si Karel Anton Rohan vzal Marii Apponyi, Ulrich Kinský Katalin Szechenyi nebo Jaromír Czernín Martu Szechenyi. Tyto úzké rodinné vazby ve sbírkách daných rodů často znamenaly silné zastoupení portrétních fotografií z uherských fotoateliérů a s uherskými šlechtici. Propojení s Uhrami bylo časté i majetkově: mnohé v Čechách usdlé šlechtické rody vlastnily statky v Uhrách – např. Valdštejnové, Berchtoldové, Auerspergové, Windischgraetzové nebo Chotkové – a naopak některé původem uherské rodiny se v průběhu staletí usadily v Čechách nebo na Moravě – za mnohé uveďme rody Serényi (Lomnice u Tišnova, Luhačovice), Kálnoky (Brodek, Letovice) nebo Pálffy (Březnice).

Cenným zdrojem poznání k jednotlivým šlechtickým rodinám, usdlým v Čechách, jsou proto nejen fotografie a písemné prameny v archivech v Rakousku, zvláště ve Vídni, ale i v Maďarsku

¹⁾ *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch*. Gotha 1763-1844 (jednotlivé řady: Fürstliche, Gräflche, Freiherrliche a Adelige Häuser).

a na Slovensku. Příkladem takového překračování dnešních státních hranic mohou být majitelé zámku Zahrádka u České Lípy. Zámek zdědila počátkem 20. století Eleonora Kaunitzová, provdaná za uherského šlechtice Gézu Andrásyho. Řada památek (pochopitelně nejen fotografií) na tuto šlechtičnu a její rodinu se dnes nachází na území tří států: v Čechách, na Slovensku (např. fond zámku Betliar, který rodina Andrásyů vlastnila) a v Maďarsku (odkud rodina Andrásyů pocházela).²⁾

Pokud je věnování portrétované osoby uvedeno na zadní straně, bývá obvykle víceřádkové, výjimečně i veršované nebo s citací básně apod. Na zadní straně se rovněž často objevují popisky majitele fotografie, které bývají informačně objektivnější – pokud se tedy nejedná o člena rodiny, kterého nebylo třeba popisovat nebo ho stačilo uvést jen přezdívkou případně popisem vztahu k majiteli snímku. Popisky většinou uvádí křestní jméno i příjmení, někdy i letopočty, u žen sňatky nebo dívčí jména, u vyfotografovaných párů obě jména např. „Elise Kinsky, später Wilczek“ či „Fanny Montenuovo, geb. Kinsky“, „Brautpaar Larisch–Deym“ nebo jen „Menage Draskovich“ či „Brautpaar Skrbensky“ apod. V Čechách neznámou, nicméně v anglosaských zemích často užívanou variantou popisu podobizen vdaných žen bývá použití ženské varianty titulu a křestního jména a příjmení manžela – např. popiska „Kronprinzessin Friedrich von Preussen“ znamená manželku korunního prince Friedricha pruského (v tomto konkrétním případě princeznu Viktorii), a nikoli princeznu Frederiku, jak lze někdy v literatuře narazit na doslovný překlad.

Tyto popisky na zadních stranách často při identifikaci mnohé napoví – zda je zobrazovaná osoba zachycena jako svobodná či už vdaná, u dětí bývá někdy uváděn rok, měsíc ba i den věku, podle počtu dětí u matky lze odhadnout přesnou dataci snímku atd. Ale pozor – nelze se vždy spoléhat na pravdivost těchto popisů, leckdy i popisovatel mohl udělat chybu a mylně popsat některou fotografii – stává se to ovšem pochopitelně častěji u portrétů členů jiných šlechtic-

kých rodin, nikoli u vlastní rodiny.

Koncem 19. století disponovali aristokraté vlastními fotoaparáty a často sami systematicky a pravidelně zachycovali svůj soukromý život a společenské akce na fotografiích. Z pořízených záběrů sestavovali rodinná alba. Tady se bez identifikačních popisů již nelze obejít. Pokud popisky absentují, je možné provést většinou jen identifikaci u členů nejužší rodiny. Určit ostatní osoby je spíše věcí náhody. Autor či sběratel fotografií, který snímky a alba systematicky

Obr. 1: List alba s vyobrazeními členů rodiny Dubských z Třebomyšlic a Thun-Hohensteinů. Podobanky jsou opatřeny čitelnými identifikačními popisky. (VE6566, mobiliární fond Veltrusy)

²⁾ TAKÁCSOVÁ, Katarína: *Fotografické pozůstalosti šlachty, zachované v slovenských inštitúciach. Skúsenosti s vyhľadáváním historických fotografií šlachty*, Zprávy památkové péče 76, č. 1, 2016, s.9–17.

popisoval, je pro pozdější generace historiků a zájemců o fotografii nenahraditelným pokladem (viz obr. 1).

Takové dochované památky je možné využít pro komparaci i u dalších fondů. Je proto dobré si při identifikaci portrétovaných osob průběžně vytvářet vlastní přehled z obrazů již určených osob.

Role genealogie při identifikaci

Pokud fotografie nenese žádný identifikační nápis a chceme se přesto pokusit o zjištění identity portrétované osoby, je prvním krokem zjištění původu fotografie. Fotografické fondy spravované Národním památkovým ústavem mají v tomto ohledu před muzejními a galerijními sbírkami nespornou výhodu v tom, že se jedná o soubory rodinných fotografií pocházející z konkrétních objektů; lze tedy při určování vycházet z prvotního předpokladu, že se jedná o rodinného příslušníka, příbuzného či rodinného přítele rodu, vlastnického daný objekt. V muzeích a galeriích se původ fotografie dohledává obtížněji – často je nutné vracet se do starých inventárních knih, k datu získání fotografie. Pokud takový zápis nebyl dostatečně detailní (např. v MG se často objevuje formulace „starý muzejní materiál“, odkazující k původu z Františkova muzea) či se doklady o původu nedochovaly a pokud na fotografii nejsou další vodítka (viz níže), je identifikace portrétované osoby často velmi ztížena.

Pokud je původ snímku známý a pokud víme, že budeme identifikovat větší množství fotografií téhož původu, vyplatí se projít nejprve celý fond, shromáždit fotografie popsané, vytrídít z nich opakující se osoby (nejčastěji příslušníky jedné rodiny: prarodiče, rodiče a jejich děti, případně sourozenci rodičů a jejich děti) a zařadit je do rodinných vztahů. A k tomu je nezbytným pomocníkem genealogie.

Pro identifikaci ale znalost genealogie konkrétní rodiny majitelů obvykle nestačí, lze říci, že tou všechno teprve začíná. Předivo rodinných vztahů totiž bývá ve fotografiích šlechtických rodin velmi rozsáhlé a pro identifikaci je jeho znalost často nezbytná – jen díky genealogii lze podle nápisů typu „Onkel Rudi“ (strýc Rudolf), „meine Schwiegersonn“ (můj švagr) nebo „meine liebe Schwester Toni“ (moje milá sestra Toni) snadno dohledat, o které příbuzné se jedná. Aristokracie byla za dobu několika staletí mezi sebou provázána četnými svazky, a proto se, v nadsázce řečeno, považovali všichni mezi sebou za spřízněné. Slovo rodina pro ně znamenalo velmi široký pojem. Vezměme za příklad třeba hraběte Arnošta Valdštejna (1821–1904). Byl dvakrát ženat (s Annou Marií Schwarzenbergovou a s Marií Leopoldinou Schwarzenbergovou), měl tři syny a čtyři dcery. Nejstarší syn se oženil s hraběnkou Franziskou Thun-Hohensteinovou, nejmladší syn s hraběnkou Sofií Hoyosovou, dcera Gabriela se stala manželkou hraběte Neipperga, Christiana hraběte Thun-Hohensteina. Arnošt měl rovněž bratra a čtyři sestry, z nichž Gabriela se provdala do rodu Rohanů a Ernestina do rodu Nostitzů. Ve sbírce fotografií rodu Valdštejnů na zámku v Duchcově tak budeme opakovaně potkávat fotografie členů všech těchto rodů, tzn. Thunů, Neippergů, Nostitzů, Rohanů, Hoyosů a Schwarzenbergů. Je ale nutno brát také v úvahu rovněž rodiny přívdalých dam, nezřídka totiž právě příbuzní ženy bývají na fotografiích zachyceny častěji než příbuzní muži, protože to častěji bývala právě žena, která udržovala rodinné kontakty, a dbala na jejich zprostředkování ve fotografiích, které pečlivě třídila a popisovala. V případě Valdštejnů se tak rodinné fotografie rozšiřují o bratry a sestry Franzisky Thunové a jejich rodiny – tzn. kromě potomků bratrů Oswalda a Maxmiliána Thunových, také rody Dubských (kam se provdala sestra Rosina), Grünneů (sestra Klotylda), Wratislavů (sestra Ernestina) a Broele-Platerů (sestra Johan-

na). Portréty příbuzných Sofie Hoyosové kromě rodin bratrů Ernsta, Alfreda a Heinricha obsahují propojení na rody Clam-Gallasů (kam se provdala nejstarší sestra Marie) a Schwarzenbergů (sestra Ida). A to nebereme v úvahu početné rodiny strýčků a tetiček a nehovoříme ani o přítelkyních a přátelích (rodinných či z dětství) a jejich rodinách nebo jen o prostém shromažďování fotografií nejrozličnějších šlechticů při různých specifických příležitostech (divadelní představení, živé obrazy, dostihy či sportovní a kulturní události atd.).

Díky příbuzenským vztahům také nalézáme ve fotografických sbírkách jedné rodiny často velké soubory portrétních fotografií členů jiných rodů. Např. u Auerspergů na zámcích Žleby a Slatiňany je velké množství fotografií rodin Kinských a Windischgraetzů a nebývale bohatý fotografický soubor rodiny Batthyany.³⁾

Další pomůcky k identifikaci

Cenným srovnávacím materiálem k fotografiím mohou být také obrazové portréty – malby, akvarely, grafiky či miniatury. Pokud je na fotografiích zachycena a popsána jedna osoba opakovaně (což se nejčastěji týká právě nejužší rodiny), často ji pak už poznáme na dalších neidentifikovaných či nepopsaných snímcích jen podle podoby. V rodinných archivech se nezřídka rodinní příslušníci vyskytují na množství fotografií v průběhu mnoha let a můžeme tak sledovat jejich postupnou fyzickou proměnu během celého jejich života nebo alespoň během delšího životního úseku. Jsou ovšem i případy, kdy se rodinná podoba může naopak stát komplikací při identifikaci, neboť někdy si bývají bratři nebo sestry natolik podobní, že dochází k jejich častým záměnám. Například jako Žofie Chotková bývají zvláště v dětství identifikovány i fotografie, zobrazující její sestry. Obtížné bývá rozpoznat od sebe bratry Ulricha (1893–1938), Rudolfa (1898–1965) a Ferdinanda (1907–69) Kinské, jimž je také velmi podobný jejich bratranec Karl Anton Rohan (viz obr. 2–5).

Obr. 2-5: Ulrich Kinsky, Rudolf Kinsky, Ferdinand Kinsky a Karl Anton Rohan

3) Manželka knížete Františka Josefa Auersperga pocházela z rodu Kinských, zatímco obě jeho sestry, Gabriela a Christiana se provdaly do rodu Windischgraetzů. Jeho vnuk a pozdější dědic (syn jeho dcery Marie) Josef Trauttmansdorff se roku 1936 oženil s uherskou šlechtičnou Blankou Batthyany.

Známa je v této souvislosti rovněž neobyčejná podobnost dvou královských bratranců – anglického krále Jiřího V. a ruského cara Mikuláše II. (viz obr. 6).

Důležitou pomůckou při orientačním datování snímků je styl odívání a jeho změny.⁴⁾ Zejména u dámského oděvu proměny odívání napomáhají celkem spolehlivě vybraný portrét časově zařadit v 19. století s přesností nejméně na desetiletí – i to může identifikaci výrazně ulehčit (pokud máme více možností, kdo by portrétovaným mohl být, přesná datace může pomoci při třídění). U mužů zase pomůže znalost jejich povolání – pokud příslušeli k vojenskému stavu či nikoli, následně podoba uniformy, výskyt řádů, to vše jsou indicie, které nás mohou vést k identifikaci portrétovaného.

Známe-li bližší údaje o tom, kde a jak často rodina sídlila, pomůže někdy k identifikaci i ateliér, ve kterém fotografie vznikla. Například víme-li, že v letech 1900–1905 byl nejstarší syn majitele Náchoda, Friedrich Schaumburg-Lippe, posádkou v Šoproni, bude pravděpodobné, že fotografie z náchodského fondu, pocházející ze šoproňských fotoateliérů, budou zachycovat jeho rodinu či jeho přátele.

Nachází-li se ve fondu ze zámku Zahradky množství fotografií z uherských fotoateliérů, budou zobrazovat zejména členy rodu Andrássy a jejich příbuzných, nikoli Liechtensteinů či Kaunitzů, se kterými byli majitelé rovněž spřízněni. Fotografie z ateliérů v Písku a Tachově, které se nachází ve fondu zámku Žleby, nebudou zobrazovat Auerspergy, sídlící ve východních Čechách, nýbrž pravděpodobně spřízněné Windischgraetze se sídlem právě v Tachově.

Imperial cousins and 'look-alikes', Prince George of Wales (later King George V) and Tsar Nicholas II. Their fates, however, were to be very different.

Obr. 6: Jiří V. a Mikuláš II.

4) VAŇKOVÁ, Lenka – POLLÁCH, Radek: *Ó módo, jakým jazykem hovoříš? Poznámky k dataci fotografií*, Zprávy památkové péče 76, č. 1, 2016, s.71–75.

Identifikační příklady

1) Identifikace „ich“ z chotěbořských fotoalb

Ze snímku (viz obr. 7) vidíme, že „Ich“ (čes. já) je přitažlivá blondýnka kolem dvaceti let.

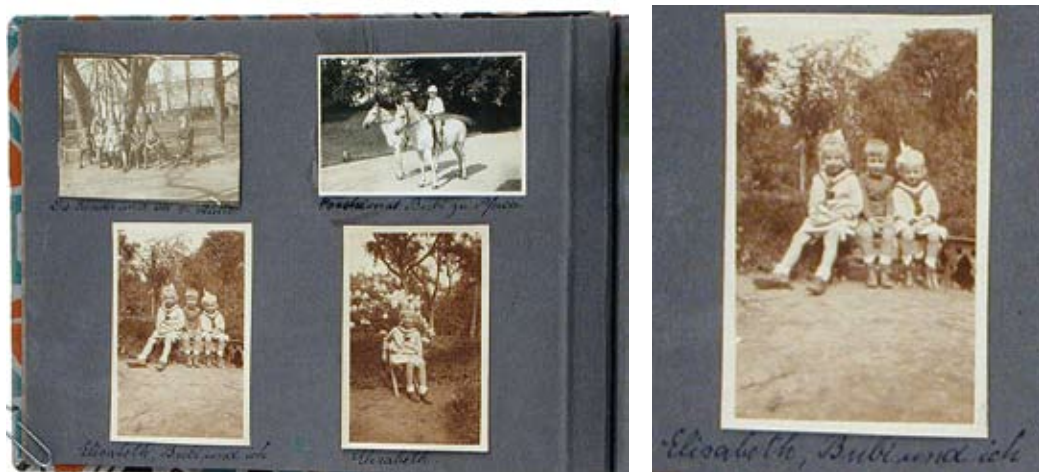
Z evidenčního zápisu v elektronické databázi je možné zjistit že fotografie pochází z alba ze svozu Chotěboř. Lze tedy předpokládat, že dívka pocházela z rodu majitelů zámku Dobřenských. Fotografie v albu, soudě podle popisek, zachycují co daná osoba dělala v časovém období let 1937–38, která místa tehdy navštívila (Neudau, Gleichenberg, Chotěboř, Pardubice, Chlumeč). Místa jsou velmi důležitá pro identifikaci,⁵⁾ stejně jako okruh osob, se kterými se portrétovaná stýkala, což se ovšem dá vyčíst pouze v případech, kdy jsou fotografie opatřeny popiskami. V albu popsané lokality nejčastěji ukazují k místům, vztahujícím se k rodinám Dobřenských (Chotěboř) a Kinských (Chlumeč). V dalším albu téže majitelky (z let nejranějšího mládí) se nachází dětský portrét se sourozenci a popisem „Elisabeth, Bubi und ich“ (viz obr. 8) – znamená to, že budeme hledat dívku z rodu Dobřenských, která má dva sourozence, sestru Elisabeth a bratra („Bubi“ je přezdívka, která se obvykle dává malým chlapcům).

Obr. 7: Na listu alba jsou nalepeny dvě fotografie. Pod snímek dívky na koni je nápis „Ich auf Chamanka“.

5) Nesmíme zde rovněž zapomínat na dvojjazyčnost a německá jména mnohých lokalit, např. Budweis (České Budějovice), Mährisch Schönberg (Šumperk), Nikolsburg (Mikulov) atd.

Obr. 8: Na listu alba jsou nalepeny čtyři fotografie. Vlevo dole je fotografie tří dětí na lavičce, pod níž je umístěna popiska „Elisabeth, Bubi und ich“. (ZL6540-003, mobiliární fond Žleby)

A skutečně se v rodině nachází trojice sourozenců, odpovídající časovému úseku popisovaných alb, a to děti hraběte Jana Josefa (1870–1947) a Rosy Trauttmansdorffové (1879–1967) – nejstarší Elisabeth, prostřední Jan Max a nejmladší (tedy pravděpodobná autorka popisů a majitelka alb, Anna. Při dalším prohledání fondu byl nalezen definitivní důkaz: fotografie dívky z alba s budoucím manželem – fotografie je opatřena podpisy, a byť by se mohl zdát ten její nečitelný, stačí dešifrovat podpis manželův (Ernst) a srovnat jej s genealogickými informacemi – Anna Dobřenská se roku 1939 provdala za hraběte Ernsta Stubenberga (viz obr. 9).

Obr. 9: Anna Dobřenská a Ernst Stubenberg (ZL12556, mobiliární fond Žleby)

2) Lili Kinsky

Fotografií s touto popiskou (Lili Kinsky) lze na zámcích Konopiště a Žleby nalézt hned několik. Zobrazují velmi hezkou světlou mladou dívku (viz obr. 10 a 11).

Obr. 10 a 11: Lili Kinská (K-18524/ 010 a K-18530/ 019, mobiliární fond Konopiště)

U historických fotografií formátu kabinetek a vizitek můžeme jako první krok k časovému vymezení využít stylu oděvu portretované osoby, podobu kartonu a zadní strany fotografií apod. V tomto případě odpovídají zhruba 80. léta 19. století. Poté se zaměříme na přezdívku: „Lili“ by mohla znamenat Carolinu nebo Elisabeth – budeme tedy v rodokmenu Kinských hledat dámy nesoucí v této době toto křestní jméno. Je-li rodina méně rozvětvená, stačí už v některých přípa-

Obr. 12: Elisabeth Kinská č. 1, nazývaná Elise (ZL 12903/8, mobiliární fond Lyšice)

dech tento postup k nalezení možné představitelky. V případě Kinských tomu tak ale není. Zatímco jméno Carolina se v daném období v rodě Kinských vůbec nevyskytuje, nositelka jména Elisabeth se tu objevuje hned několik: (1) Elisabeth (1865–1941), dcera knížete Ferdinanda; (2) Elisabeth (1855–1942), dcera hraběte Augusta ze sloupské linie a (3) Elisabeth (1855–1927), dcera Eugena Kinského z nejmladší rodové linie. V úvahu nutno také brát švagrovou posledně jmenované, (4) Elisabeth rozenou Wilczekovou (1859–1938), manželku Rudolfa Kinského. Rozluštění v tomto případě napomůže nejspíše vyhledání jiných fotografií těchto vybraných dam a jejich vzájemné porovnání.

Rodinné vazby s rodem Auerspergů vedly k fondu zámku Žleby. V něm se skutečně nachází množství fotografií Elisabeth č. 1 (viz obr. 12), neboť šlo o sestru kněžny Auerspergové. Tato Elisabeth však vypadá jinak než „Lili“, navíc je na fotografiích vždy označována jako „Elise“.

◁ Obr. 13: Elisabeth Kinská č. 4, s manželem Rudolfem Kinským (ZL 12480/10, mobiliární fond Žleby)

◁◁ Obr. 14: Elisabeth Kinská, provdaná Dubská (č. 2), nazývaná Elsa (LS21835, mobiliární fond Lysice)

Ve žlebském fondu se také nachází řada fotografií Elisabeth č. 4, která byla zároveň mladší sestrou švagrové kněžny Auerspergové – a z nich je opět patrné, že se jedná o jinou dámu než je „Lili“ (viz obr. 13).

Jelikož Elisabeth č. 3 se provdala do polské šlechtické rodiny Pfaffenhofen-Chledowski, nebylo možné hledat ve fondu rodiny, do které se provdala, a bylo tedy nutné pátrat po Elisabeth č. 2. Ta se provdala za hraběte Dubského a její fotografie by se tudíž měly nacházet ve fondu zámku Lysice. Po jeho prohledání bylo skutečně několik jejích portrétních fotografií nalezeno (viz obr. 14) a srovnáním mohla být i tato dáma vyloučena (navíc její přezdívka zněla podle přípisů na fotografiích Elsa).

Pokud byla stanovená hypotéza správná, měla by být dámu na portrétu Elisabeth č. 3 definitivní potvrzení této teorie znamenat nález snímku (opět v lysickém fondu) podobou totožné dámy s manželem a s popiskou „Kinsky-Pfaffenhofen 1885“.

Lilly Kinská je tedy skutečně Elisabeth Kinská (1855–1927), pocházející z nejmladší rodové linie Kinských, od roku 1885 provdaná za hraběte Pfaffenhofen-Chledowského.

Obr. 15: Elisabeth Kinská č. 3 s manželem Casimírem von Pfaffenhofen (LS15750, mobiliární fond zámku Žleby). Na reversu je identifikační přípis Kinsky-Pfaffenhofen zatímco na aversu je dole datace 1885.

Nejčastěji používané přezdívky ve šlechtickém prostředí habsburské monarchie

V seznamu jsou pojednána pouze jména, která se na fotografiích objevují nejčastěji. Nelze ho proto považovat za vyčerpávající. Přezdívky vznikly v německojazyčném prostředí a jsou mu uzpůsobeny. Přezdívky také nevznikaly pokaždé zkrácením jména, někdy byly velice osobité, vycházející z konkrétních příhod a situací – tak se Josefu Lobkowiczovi (1803–1875) říkalo Wips, Jiřímu Kristiánu Lobkowiczovi (1835–1908) Gox, Marii Gabriele Kinské (1883–1970) podle prvních dětských slov Jelele a Marii Franzisce Hohenlohe Langenburg (1922–2007) Pimpinela podle jména její první panenky. Že přezdívky ve šlechtickém prostředí existují stále, dokládají dva příklady z rodiny Schwarzenbergů – syn Karla VII. Schwarzenberga (Johannes, nar. 1967) má přezdívku Aki, zatímco jeho mladší sestře Anně Marii (nar. 1946) se říká Amia.

Přezdívky mužské

Alexander	Sacha, Alex
Alfred	Alfi, Alphy
Alois	Luis
Anton	Toni, Tony
August	Gustl
Ernst	Ernstl
Eugen	Eugenerl
Ferdinand	Ferdi
Franz	Feri, Franzi, Franta
Friedrich	Fritz
Gottfried	Fredi
Heinrich	Riki, Heini, Heintschy
Johann	Hans, Hansi, Hanno, Jacky
Josef	Seph, Pepi
Karel	Kari, Karli, Charles, Charly, Cari
Ladislav	Laci, Lato
Leopold	Poldl, Poldi
Maximilian	Max, Maxi, Micky
Nicolas	Nicky, Nikola
Rudolf	Rudi
Sigmund	Sigi
Wilhelm	Willi, Willy
Wolfgang	Wolfi

Přezdívky ženské

Adelheid	Ada
Alexandra	Alina
Amálie	Ali, Amelitzky
Anna	Nanni, Nannerl, Nini
Antonie	Toni, Tonchen, Toinette
Carolina	Lotty, Lili, Lily, Lini, Lintschi, Caro, Kara, Karola, Carola
Clotilde	Cloclo
Eleonora	Lori, Locky
Elisabeth	Betta, Betty, Betka, Lili, Lily, Lisi, Lisl, Elisa, Elise, Elsa, Ella, Essie
Ernestina	Nesti, Tini
Franziska	Fanny, Fannerl
Gabriela	Gabi, Gaby, Gabsch, Jela, Illy, Briella
Hedwig	Hedschi, Wixa
Henriette	Jetta, Jetty
Charlotta	Lotty, Charly
Christiane	Christa, Christl
Isabela	Isa, Iza, Belli
Josephine	Pepi, Pepsch, Josl, Josi, Osy, Jessa
Leopoldine	Polla, Poly, Poldi
Marie	Mary, Maritschy, Itschy, Mintzi, Mitzy, Mariechen, Mira, Mirzl, Minka, Minni, Mimi, Maitz, Marca, Muscha, Rischl
Margareth	Marga, Maggy
Therese	Resi, Resl, Sita
Sidonie	Sidi
Sophie	Soph, Sophy, Sopherl
Wilhelmine	Willy, Wilma, Willa

Doporučená literatura

Ke genealogii šlechtických rodin dnes existuje poměrně mnoho literatury i specializovaných webových stránek. Mezi těmi, které mají vztah k šlechtě, žijící na našem území, jmenujme např. stránky Miroslava Marka (<http://genealogy.euweb.cz/>), Vlastimila Jirouta (<http://patricus.info/Panstvo.htm>) a pro rody panovnické a knížecí stránky Paula Theroffa (<http://angelfire.com/realm/gotha/gotha/gotha.htm>).

O jednotlivých šlechtických rodech na našem území lze také získat historické přehledy v encyklopediích šlechtických rodů. Podrobné informace o rodinných posloupnostech uvádějí genealogické almanachy, zahraniční i české. Dnes již také, v rámci obnoveného zájmu o život šlechty, existuje řada knih i celých edičních řad, zaměřených na významné osobnosti z řad šlechticů, na konkrétní rody a jejich historii, vycházejí četné menší regionální publikace věnované významu jednotlivých rodů pro dané regiony atd.

Základní encyklopedie a almanachy

Gothaisches Genealogisches Taschenbuch. Gotha 1763–1844 (jednotlivé řady: Fürstliche, Gräfliche, Freiherrliche a Adelige Häuser).

Genealogisches Handbuch des Adels. 1953–2009 (jednotlivé řady: Fürstliche, Gräfliche, Freiherrliche a Adelige Häuser).

MAŠEK, Petr: *Modrá krev: minulost a přítomnost šlechtických rodů v českých zemích*. Praha: Mladá fronta 1992.

MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti I. A-M*. Praha: Argo, 2008.

MAŠEK, Petr: *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti II. N-Ž*. Praha: Argo 2010.

POUZAR, Vladimír (ed.): *Almanach českých šlechtických rodů*. Brandýs nad Labem 1997–2009.

ŽUPANIČ, Jan – FIALA, Michal – STELLNER, František: *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha: Skřivan 2001.

Příklady literatury věnované jednotlivým rodům a významným osobnostem:

Např.: Nakladatelství Lidové noviny, edice *Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska* (Chotkové); Nakladatelství Veduta, edice *Šlechta zemí České koruny* atd.

BEČVÁŘ, Michal: *Rodina Hohenlohe-Langenburg na Červeném hrádku*. Chomutov: Akord 2011.

CERMAN, Ivo: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008.

GALANDAUER, Jan: *František kníže Thun. Místodržící Českého království*. Litomyšl 2007.

GAŽI, Martin (ed.): *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice: NPÚ 2013.

JUŘÍK, Pavel: *Liechtensteinové. Historie a sídla knížecího rodu*. Praha 2015.

KONEČNÝ, Michal: *Stručné dějiny knížat ze Salm-Reifferscheidtu*. Libice nad Cidlinou: Gloriet a Brno: NPÚ 2003.

KREJČÍŘÍK, Mojmír: *Kleinové. Historie moravské podnikatelské rodiny*. Brno 2009.

LISÁ, Eva: *Karel hrabě Chotek. Nejvyšší purkrabí Království českého*. Praha 2008.

MŽYKOVÁ, Marie – MAŠEK, Petr – KAŠÍK, Stanislav: *Lobkowiczové*. České Budějovice: Veduta 2002.

MŽYKOVÁ, Marie – SKALA, Harald: *Des Fours. Valdštejnův plukovník a jeho potomstvo*. Praha: NPÚ 2012.

NAČERADSKÁ, Petra: *Poslední Chotkové ve Veltrusech*. Praha 2015.

NOHEL, Roland: *Auerspergové v Čechách*. Kutná Hora: OKC 1997.

PREINFALK, Miha: *Auersperg: Geschichte einer europäischen Familie*. Graz 2006.

SCHOPFER, Gerald: *Klar und fest. Geschichte des Hauses Liechtenstein*. Riegersburg 1996.

SKALICKÁ, Eva: *Šlechtické rody na Rakovnicku*. Rakovník 1998.

SVOBODA, Milan: *Hrabata z Gallasu, Clam-Gallasu a Hejnice*. Liberec 2015.

VALENTA, Aleš: *Dějiny rodu Kinských*. České Budějovice: Veduta 2004.

Oděv na fotografii jako pomůcka datace a identifikace

Radek Polách, Lenka Vaňková, Veronika Pilná

Oděv na
fotografii

Fotografie je od svého vzniku ve své podstatě jedním z nejvýznamnějších dokladů života lidské společnosti. V oblasti módy prezentuje nejen původní vzory a tvary oděvů módních návrhářů a krejčích, ale také neobyčejný rozmach oděvní produkce. Fotografie postupně zprostředkovává vývoj oděvu v souvislostech s nejrůznějšími okamžiky života všech vrstev společnosti. Oděv sám o sobě má značnou vypovídací hodnotu, a proto je důležité se na něj při popisu i interpretaci fotografického obrazu zaměřit. Znalost módy a stylu odívání umožňuje interpretovat fotografované osoby, identifikovat je ve vztahu ke konkrétní době, místu nebo historické události. Absence barvy znesnadňuje pouze přesné určení druhu textilního materiálu. Do formy a vzhledu oděvu nezasahuje. Při zpracování jednotlivých historických fotografií z hlediska odívání je nutné se soustředit na tři stěžejní položky – siluetu, tvar jednotlivých částí oděvů a doplňky.

Popis a následnou interpretaci fotografického obrazu s aspektem na odívání lze rozdělit do několika vzájemně navazujících kroků:

1. Popis
2. Interpretace
 - 2.1 Kritické zhodnocení popisných údajů a zařazení
 - 2.2 Definice postavy na fotografickém snímku s důrazem na odívání a módu
 - 2.3 Srovnávací analýza a zpřesnění datace
 - 2.4. Kritické zhodnocení
3. Příklady popisu s interpretací
4. Příklady popisu typických prvků dámského, pánského a dětského oděvu, doplňků a úpravy vlasů a vousů

1. Popis

Popis je zaznamenáním všech viditelných popisných údajů na fotografii. Při popisu oděvu proto zpracovatel zaznamenává výhradně na snímku viditelné prvky. Např. když je na fotografii vyobrazeno dítě v šatech, pod kterými se nosily spodní kalhoty s dlouhou nohavicí s kanýrem, uvádí se v popisu tento údaj pouze tehdy, když jsou kalhoty na obraze skutečně vidět.

Popis obrazu zahrnuje:

- zhodnocení postav (rozdělení na muž, žena, dítě);
- zhodnocení oděvu (společenské šaty, vojenská uniforma, civilní oblek, lovecký oděv, ...);
- místo pořízení fotografie (exteriér, interiér, fotoateliér, ...);
- vedlejší aspekty (zvířata, kočár, loď, ...);
- autorství snímku včetně psaných záznamů.

2. Interpretace

2.1 Kritické zhodnocení popisných údajů a zařazení

Kontrola provedeného základního popisu – komplexní zhodnocení zaznamenaného obrazu, např. zda je stylizován v ateliéru nebo vznikl „náhodně“ v exteriéru či interiéru. Definování společenského zařazení portrétované osoby nebo účelu oděvu (rozlišení oděvu denního, společenského, spjatého s úřadem nebo povoláním, sportovního apod.) a vlastní popis oděvu. Kromě obecných, dobově charakteristických, může oděv obsahovat i netradiční módní prvky a trendy např. regionálně podmíněné. Diferenciace společenských vrstev podle charakteru oděvu a použitého materiálu je sice komplikovaná, ale na základě určitých znalostí možná.

2.2 Definice postavy na fotografickém snímku s důrazem na módu

Při hodnocení módy se postupuje od celku k detailům. Celkové vyznění oděvu je nezbytné konfrontovat s účesem, oděvními doplňky, případně šperky, vyznamenáními, řády.

Dámský oděv

Datování dámského oděvu 19. století lze provést pomocí analýzy základní siluety oděvu. Určujícími prvky jsou tvar a objem sukně, výška pasu a případně tvar rukávů. Drobné odchylky od základního tvaru mohou být přítomné u večerních oděvů a plesových rób, které se zhotovovaly s hlubší dekoltáží a někdy zcela bez rukávů.

Biedermairovský oděv čtyřicátých let byl typický těsným živůtkem s bohatě nabíranými tvz. „šunkovými rukávy“, které byly podkládané pevnými vycpávkami. Sukně byla rozšířená, ale objemově přiměřená. Typická viktoriánská silueta padesátých a šedesátých let byla charakterizována živůtkem se „spadlými rameny“, úzkým pasem a rozměrnou kupolovitou sukní podepřenou rozměrnou krinolínou. Pokud byl na šatech hlubší výstřih, měl nejčastěji oválný tvar. Na konci šedesátých let se objevují v zadní části sukně první vycpávky a prodloužení do vlečky i na denních oděvech. Od sedmdesátých let byly typické uzavřené živůtky, úzkým pasem, vpředu úzkou sukní, která byla v zadní části podložena tvz. turnýrou – honzíkem. Pokud měl oděv výstřih, byl typicky tvarovaný do hluboce posazeného úzkého obdélníku, oválu či do písmene V. V osmdesátých letech se nosily také jako varianta turnýry tvz. „princessové/princessovské šaty“ oblékané na korzet, ale celkově velmi těsné a v zadní části zdobené kaskádou ozdobných prvků. V devadesátých letech se pak objevil výrazně zakulacený tvar v oblasti ňader, jelikož korzety byly často podkládány v této oblasti vycpávkami. Akcentována byla ramena díky nabraným rukávům a sukně získala uměřený kuželovitý tvar, vpředu hladký a v zadní části někdy prodloužený do vlečky.

Typologie dámských účesů 19. století

Dámský účes byl po celé 19. století dalším specifickým prvkem celkové úpravy zevnějšku, a proto i jej lze využít při dataci zobrazení osob na fotografii. Společně s biedermeierovskou módou byly v oblibě nad čelem hladce sčesané vlasy, podél tváří se spuštěnými kadeřemi a nad temenem byly umisťovány výrazné uzly z vlasů (někdy i přidaných) doplněné ozdobami, které opticky zvyšovaly výšku účesu. Typickým pro toto období byl klobouk s objemnou a vysokou

krempou v přední části (typ připomínající korbičku dětského kočárku). Pro viktoriánskou módu byl typický účes hladce sčesaných vlasů s pěšinkou uprostřed. Dole na temeni byl umístován malý drdol zdobený hřebeny nebo stuhami. Čepce a kloboučky připomínaly řešením předchozí období, ale krempa byla mnohem menší a pod bradou se uvazovaly rozměrnou mašlí. S turnýrou přišly do módy zkadeřené vlasy vyčesané nahoru tak, aby vynikl dámský krk. Kloboučky změnilly tvar a posazovaly se nad čelo, aby v zadní části vynikl vysoký účes. Secesní dámy nosily účesy rovněž zkadeřené vpředu doplněné často jemnou ofinkou. Těsně kolem roku 1900 pak přišly do módy účesy s „rozměrnými vlasy“ a drobným drdůlkem na temeni. Vlasy se česaly do nadýchaného účesu, často podkládaného podložkou z přidaných vlasů.

Pánský oděv

Pánská móda, na rozdíl od dámské, byla v polovině 19. století co do druhu mnohem rozličnější. Mimo civilního oděvu (denní žaket a frak pro večerní a společenské události, obleky pro volné chvíle a cestování) lze rozlišit další tři velké skupiny - vojenské uniformy, civilní uniformy (úřednické, ceremoniální, myslivecké, dvorské livrejové uniformy), církevní oděv. Vojenská uniforma byla v 19. století vzorem pro mnohé nové pánské oděvní trendy a její střih se stal základem i pro civilní pánský oděv. Pro primární určení dané osoby a jejího oděvu je důležitá znalost pokrývek hlavy. Stejně jako oděv i pokrývky hlavy byly znakem příslušnosti k dané společenské třídě. Cylindr určený ke společenským příležitostem byl obměňován buřinkou pro všední nošení. Vojenské pokrývky hlavy snadno určují typ uniformy a je nutné na ně pohlížet jako na jeden z důležitých atributů. Jako datační pomůcku lze využít i účes a úpravu vousů (např. malý knír a licousy zarostlé à la Franz Josef jsou typickým příkladem módních střihů vlasů a vousů podle vládnoucího panovníka).

Pomůcky při popisu oděvu a datování fotografie podle módy

Základními pomůckami při využití oděvu pro určení doby, kdy obraz vznikl, a zařazení osob do společenských vazeb je tedy určení typu oděvu podle věcného členění (např. oděv civilní, uniforma apod.), vyhodnocení siluety, oděvních doplňků a účesu, u mužů též vousu.

Dámská móda a účes 19. století jako pomůcka při datování fotografie – základní rozlišovací prvky

Časové období (podle desetiletí)	Tvar živůtku a dekoltu	Tvar sukně	Další specifické detaily oděvu	Účes
40. léta	Těsný živůtek, dekolto do písmene V	Střední objem, spodnička, krinolínová spodnička	Rozměrné nabírané rukávy (tzv. šunkové rukávy)	Hladké nad čelem, nahoru vyčesaný uzel, lokny podél tváří
50. léta	Těsný živůtek s efektem „spadlých ramen“, tvar pasu často do písmene V	Objemná klecová krinolína	Oblíbené trychtýřovitě rozšířené rukávy, ale i další typy spíše úzké	Hladký s pěšinkou, drdol nízce posazený na temeni
60. léta	Těsný živůtek s efektem „spadlých ramen“	Objemná kupolovitá krinolína vzadu s vlečkou (i pro běžné nošení)	Oválný nebo široký srdčitý výstřih	Hladký s pěšinkou, drdol nízce posazený na temeni
70. léta	Uzavřené živůtky s úzkým pasem, výstřihy úzké a hluboké	Vpředu úzká sukně v zadní části podložená tzv. turnýrou – honzíkem	Podkasaná látka na suknicích, často jsou sukně vrstvené dvě, večerní šaty na ramínka bez rukávů	Zkadeřené vlasy vyčesané nahoru, mohutné příčesky
80. léta	Uzavřené živůtky s úzkým pasem, výstřihy úzké a hluboké	Přetrvává turnýra – vpředu úzká sukně v zadní části podložená		Zkadeřené vlasy vyčesané nahoru
90. léta	Výrazně zakulacený tvar v oblasti ňader	Uměřený kuželovitý tvar, vpředu hladký a v zadní části někdy prodloužený do vlečky	Silueta připomínající písmeno S	Vlasy zkadeřené a vyčesané, vpředu doplněné často jemnou ofinkou
1900	Rozšířená ramena, tzv. „těžká ňadra“ – akcentace ozdobných prvků v oblasti ňader	Hladká úzká sukně v zadní části jen lehce prodloužená	Oblíbený zcela uzavřený živůtek či halenka se stojáčkem	Tzv. Gibson účes – „rozměrné vlasy“ s malým drdůlkem

Pánský účes a úprava vousu v 19. století jako pomůcka při datování fotografie – základní rozlišovací prvky

Časové období (podle desetiletí)	Účes
40. léta	Středně dlouhé či delší rozevláté vlasy, hladce oholená tvář podle vzoru vládnoucího panovníka, knír s bradkou jako symbol revolučního nářství a romantismu
50. léta	Kratší zvlněné nebo středně dlouhé vlasy, hladce oholená tvář případně bradka s knírem oblíbená podle vzoru mladého císaře Františka Josefa I., u starších osob velké licousy Od revolučního roku 1848 začíná tzv. „zlatá doba vousů“
60. léta	Kratší zvlněné (kadeřené, kulmované) nebo středně dlouhé vlasy, česání na pěšinku, knír a menší bradka u mladších osob podle vzoru francouzského císaře Napoleona III.
70. léta	Kratší zvlněné vlasy, licousy případně přistřižované kotlety jako doplněk plnějšího kníru u osob středního věku podle vzoru císaře Františka Josefa I., starší osoby velké dlouhé licousy
80. léta	Přetrvávají kratší zvlněné či hladké vlasy, licousy případně přistřižované kotlety jako doplněk plnějšího kníru u osob středního věku podle vzoru císaře Františka Josefa I.
90. léta – 1914	Krátké vlasy, pěstovaný delší úzký knír na hladce oholené tváři, u starších osob úprava vlasů a vousů (velké licousy s knírem) podle vzoru císaře Františka Josefa I.
1914 – 1918	Krátké vlasy, 1. světová válka ukončila oblíbenost bujných vousů obzvláště u příslušníků armády s ohledem na použití bojových plynů, nošení plynové masky, přítomnosti bahna a parazitů

2.3 Srovnávací analýza a zpřesnění datace

Vždy je velmi důležité upřesnit dataci na základě srovnávacího materiálu. V případě oděvu se kromě jiných fotografií nabízí malované portréty, grafika, ale také fyzicky dochovaný textil a uměleckořemeslné předměty. Souběžně by měla proběhnout konfrontace s archivními a historickými prameny. Mezi ně patří jednotlivé noviny a časopisy, které dokumentují dané události. Neméně důležitým vodítkem jsou odborné publikace a tiskoviny, které přinášejí plno dalších informací k podrobnějšímu popisu.

2.4 Kritické zhodnocení

V závěrečné fázi popisu je v některých případech možné zasadit snímek na základě dalších odborných zjištění do širšího kontextu. Se zpřesněním identifikace a datace zobrazeného mohou pomoci např. specialisté v oborech faleristiky, heraldiky a dalších specializovaných oblastí pomocných věd historických.

3. Příklady popisu s interpretací

Ve sbírce státního zámku Konopiště se nachází historická fotografie (obr. 1) (K-16445). Protože je na fotografii známá osobnost, lze jednoznačně uvést, že se jedná o arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este. Mladý arcivévoda je oděn do tehdy nově zavedeného vojenského dvouřadého světle modrého kabátce *Pelzrocku M 1885*¹⁾ s kožešinovým límcem a stříbrnými leštěnými knoflíky. Na tváři má mladý důstojník podle tehdejšího trendu stříhu vlasů a vousů podle svého panovníka malý knír a licousy zarostlé *à la Franz Josef*. Na hlavě má vycházkové předpisové *tshako M 1868* určené pro armádní důstojníky. V jeho horní části je umístěna kokarda s císařským monogramem FJI (František Josef I.), pro důstojníky byla vyšita zlatočerným dracounem se sametovým středem. Kolem krku má dvakrát obtočené dvojité zlaté služební šňůry. Uniformu doplňují dále salonní kalhoty tzv. *Salonbeinkleider*, které byly v té době zavedeny pro všechny příslušníky jízdy. Na levé straně má mladý dragounský důstojník zavěšenu šavli určenou pro důstojníky jezdeckva vzor 1869 se zlatým předpisově zavázaným portepee.

Obr. 1: (K 16445) František Ferdinand d'Este ve vojenské uniformě

K zjištění přesnějšího popisu hodnosti uniformy je zapotřebí porovnání s dalším fotografickým vyobrazením dochovaným v příslušném fondu (K-16443) státního zámku Konopiště, kde již mladý arcivévoda má kabátec vysvlečen a jeho oděv sestává z klasického jednořadového světle modrého kabátce tzv. *Waffenrocku M 1868*.²⁾ Zde na stojatém límci je umístěno hodnostní označení pro rytmistra – tři hvězdičky na trávově zelené výložce. Do této hodnosti byl František Ferdinand d'Este povýšen 24. října 1885, když vykonával službu u solnohradsko-hornorakouského dragounského jízdního pluku č. 4 Kaiser Ferdinand. Na fotografii nese na poprsí zavěšený Rytířský řád zlatého rouna. Fotografie vznikla patrně brzy po arcivévodově povýšení, kdy se často nově povýšení důstojníci nechali fotografovat v prestižních ateliérech, v tomto případě v c. k. dvorním ateliéru Adéle ve Vídni. Vzhledem k tomu, že 5. října 1888 povýšil císař František Josef I. arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este do hodnosti majora a přeřadil jej k českému pěšímu pluku č. 102 polního zbrojmistra Adolfa svobodného pána pán Catty, musela fotografie časově zcela jistě vzniknout v období let 1885–1888.

¹⁾ Výstrojní číslo (identifikační katalogové číslo) vojenské výstroje.

²⁾ Výstrojní číslo vojenské výstroje. V podstatě se jedná o identifikační katalogové číslo.

I přesto, že naše země nemají dnes své přímé spojení s mořem, v dobách Rakousko-Uherska to byl pravý opak. Velký počet námořníků pocházel ze zemí Koruny české a sloužil na mořích a oceánech. I z tohoto důvodu se mezi historickými fotografiemi druhé poloviny 19. a počátku 20. století často objevují muži v námořnickém oděni. Jedním z typických příkladů ateliérových fotografií je snímek signovaný datem srpen 1908, na kterém je zachycen důstojník námořnictva v typickém námořnickém služebním obleku. Poručík řadové lodi je na snímku oděn do dvouřadého kabátce tzv. *Flottenrocku M 1867* - respektive jeho varianty *Bord Jacke*, který přesně lze identifikovat díky třem manžetovým prýmkám a kličkou, tzv. Eliášovým okem, na poslední z nich. Kabátec kryje bílou košili s ležatým límcem, který byl v souvislosti s reformou armádních uniforem zaveden v tomtéž modelu. Na levé hrudi je zavěšena bronzová Medaile k příležitosti 50. výročí vlády Františka Josefa I. opatřená závěsnou stuhou. Tuto medaili dostávaly vojenské osoby, které v letech 1848-1898 sloužily v činné službě. Po levé straně má poručík zavěšenou šavli pro důstojníky námořnictva vzor 1862 se zlatým předpisově zavázaným portepee. Manžetové knoflíčky košile i knoflíčky *Flottenrocku* jsou zlaté s vyraženým motivem znaku rakousko-uherského námořnictva. V rukou drží předpisové jelenicové rukavice a námořnickou čepici M 1868 v modrém provedení a příslušných služebních distinkcích poručíka řadové lodi a znaku rakousko-uherského námořnictva.

Fotografie z produkce c. k. dvorního fotoateliéru J. F. Langhans v Praze zachycuje dle připsu tužkou na zadní straně nosiče Christiana Thuna společně se Zitou a Fritzem Nostitzovými v roce 1903. K ověření tohoto údaje je vhodné použít tentokrát genealogickou literaturu, ze které lze vyčíst, že se jedná o Christiana Johanna Leopolda Marii hraběte Thun und Hohenstein (*20. 1. 1848 Benátky) z choltické linie, c. a k. poručíka husarského regimentu č. 9 Graf Nádasdy. Christian Thun je oblečen v civilním pánském obleku pro chladné počasí. Bílá pánská košile se stojatým límcem je doplněna vlněnou vestou, kterou zde překrývá pánský vycházkový tmavý jednořadý kabát s kožešinovým límcem tzv. *Promenaderock*. Na pravé ruce, kterou se opírá o klasickou dřevěnou pánskou vycházkovou hůl, má nataženou jelenicovou rukavici. Levou ruku má v kapse kabátu. Na hlavě má posazený černý plstěný cylindr středně vysokého tvaru. Jeho lesklý vlas dokladuje špičkovou práci zhotovitele. Při dolním obvodu střechy cylindru

Obr. 2: (MH 22597) Muž v námořní uniformě poručíka řadové lodi

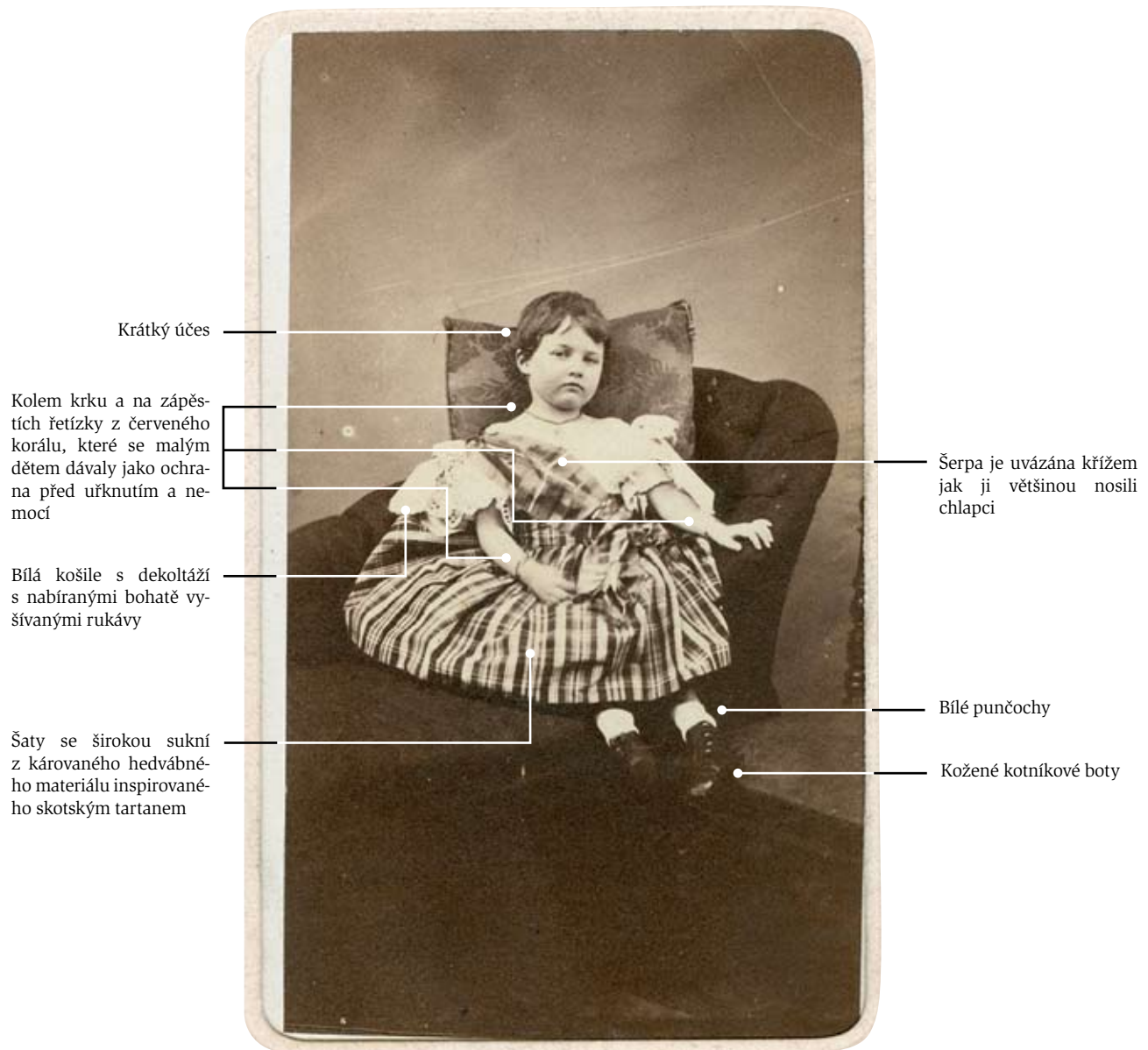

Obr. 3: (MH 17097) Christian Thun, Sita Nostitz a Fritz Nostitz

je doplněna černá rypsová stuha. Černé kalhoty jsou z velké části skryty pod kabátem, na nohou má hrabě Christian Thun obuty lehké kvalitně provedené kožené boty. Po levé straně stojící děti by měly být z manželství Erweina Felixe hraběte Nostitze a Amalie hraběnky Podstatzky-Liechtenstein a to Therese Gabrielle Marie (*5. 7. 1892 Falkenau) a Friedrich Leopold Joseph (*1. 11. 1893 Praha). Věk a výška dětí by mohly tomuto odpovídat. Obě jsou oblečeny v tmavých zimních oděvech. Chlapec s vlněnou čepicí s krátkým kšiltkem vycházející z anglického modelu má na sobě dvouřadý dětský vlněný kabátek s širokým kožešinovým límcem, dětské kalhoty jezdeckého střihu jsou doplněny podkolenními návleky, které pro ochranu dolní části končetin zakrývají šněrovací dětskou hnědou koženou obuv. Dívče s vlněnou zimní čepicí je rovněž obleženo do dvouřadého dětského kabátku s širokým límcem, od pasu pod kolena je chráněna dětskou sukní. Tmavé dětské punčochy jsou doplněny černými kotníkovými koženými šněrovacími botami.

4. Příklady popisu typických prvků dámského, pánského a dětského oděvu, doplňků a úpravy vlasů a vousů

rok 1859

Pierre Ferret, Portrét dívky - Marie (Marizza) von Kaunitz ve věku 4 let, fotografie, 93 × 56 mm, Nice, 1859, zámek Mnichovo Hradiště, MH 24173/001

rok 1859

Hladký účes rozdělený na pěšinku, vzadu vyčesaný do drobného drdolu. Vlasy staženy sítkou

Vazačka na místo límečku těsně obepíná šiji

Svrchní sukně je z moaré taftu, ve spodní části výrazně podkasaná

Spodní sukně je ušita z těžšího materiálu. Je podepřená širokou krinolínou

Plochý klobouček hodný pro odpolední vycházku

Živůtek – krátká pláštěnka s aplikacemi a s rozvěvenými rukávy. Trychtýřovitý tvar rukávů je typický pro 50. léta 19. století

Bílá košile s širokými nabíranými rukávy zakončenými úzkou manžetou

Vycházkové šaty

Leopold Hasse, Alžběta Felicitas von Kaunitz, fotografie, 93 × 56 mm, Berlín, 1859, zámek Mnichovo Hradiště, MH 24173/002

rok 1864

Wilhelm Rupp, Portrét Alžběty Felicitas von Kaunitz s dětmi – Marie (věk 9 let), Karel Vilém (věk 3 roky) a Eleonora (věk 2 roky), fotografie, 105 × 60 mm, Praha, 1864, zámek Mnichovo Hradiště, MH 24173/010

rok 1867

Propracovaný účes ze zaplétaných pramenů doplňují květy, v týle jsou vlasy volně rozpuštěny

Živůtek se zvýšeným pasem a hlubokou dekoltaží užívanou pro společenské šaty. Rukávy jsou velmi krátké

Vrstvení dvou kontrastních materiálů na sukni, která je tak ještě více opticky protažena do vlečky. Jako podpora slouží krinolína, která je v přední části zploštělá

Večerní toaleta je doplněna mnoha šperky

Krajkový skládací vějíř

Ateliér Adéle, Alexandrina Mensdorff - Pouilly, rozená Dietrichstein, fotografie, 135×99 mm, Vídeň, 1867, hrad Šternberk, ST 2259

rok 1872

Josef Langer - Robert Pommerrenig, Portrét Eleonory von Kaunitz (věk 10 let), fotografie, 166 × 109 mm, Praha, kolem 1872, zámek Mnichovo Hradiště, MH 24135/006

kolem roku 1875

Účes z hladce vyčesaných vlasů rozdělených pěšinkou. V horní části akcentován obtočeným copem, vzadu vlasy taženy do síťky

Šperk zdobený medailonem

Šperky na zápěstích zdobené medailony

Skládací vějíř

Výrazný vlasový šperk

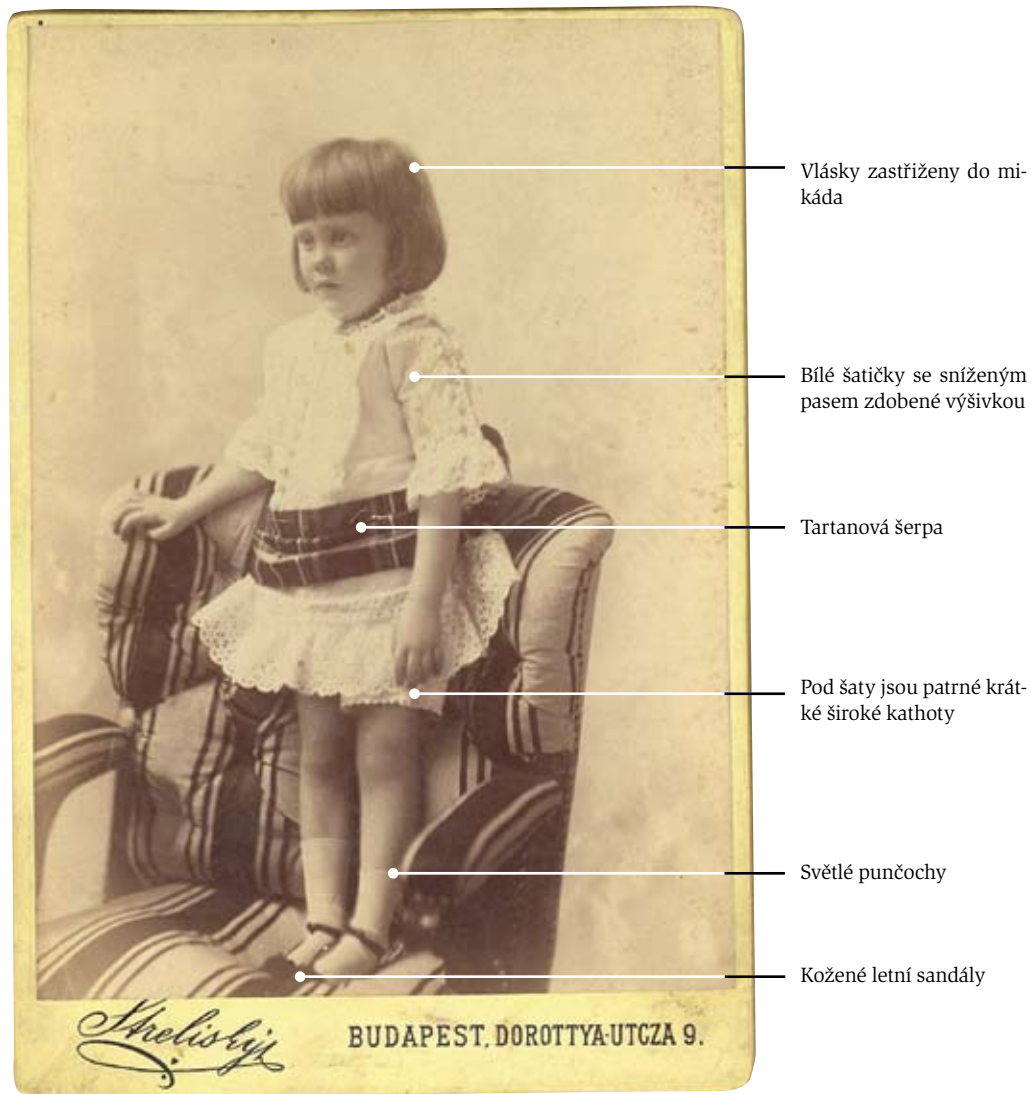
Společenské šaty se zvýšeným pasem a dekoltaží ve tvaru hlubokého písmene U

Tříčtvrteční rukávy zakončené zřaseným lemem

Vykasaná polonaise akcentuje objem sukně v zadní části

Sukně podepřena turnýrou

rok 1885

Lipót Strelisky, Portrét dívky - Zsuzsanna Károlyi de Nagykároly (věk 3 roky), fotografie, Budapešť, 1885, zámek Mnichovo Hradiště, MH 19699

kolem roku 1885

Hladký účes rozdělený na pěšinku, vzadu vyčesaný do drdolu

Vlasový šperk

Kolem krku několikanásobná šňůra perel se závěsem s kameny. Perly se opakují na dekoltu i zápěstí

Výrazně tvarovaný a prodloužený živůtek s úzkými rukávy zakončenými na loktech několika kanýry. Výstřih ve tvaru písmene V je lehce akcentován zřasenou látkou

Celkové siluety ve tvaru přesýpacích hodin nebo kuželky je dosaženo za pomoci korzetu a úzké turnýry

Skládací vějíř

Sukně je tvořena vrstveným materiálem, spodní doplněna kanýry a protažena do vlečky

léta 1885–1888

Vojenské předpisové tschako M 1868 určené pro armádní důstojníky s kokardou s císařským monogramem FJI, pro důstojníky byla vyšita zlato-černým dracounem se sametovým středem

Dvakrát obtočené dvojité zlaté služební šňůry

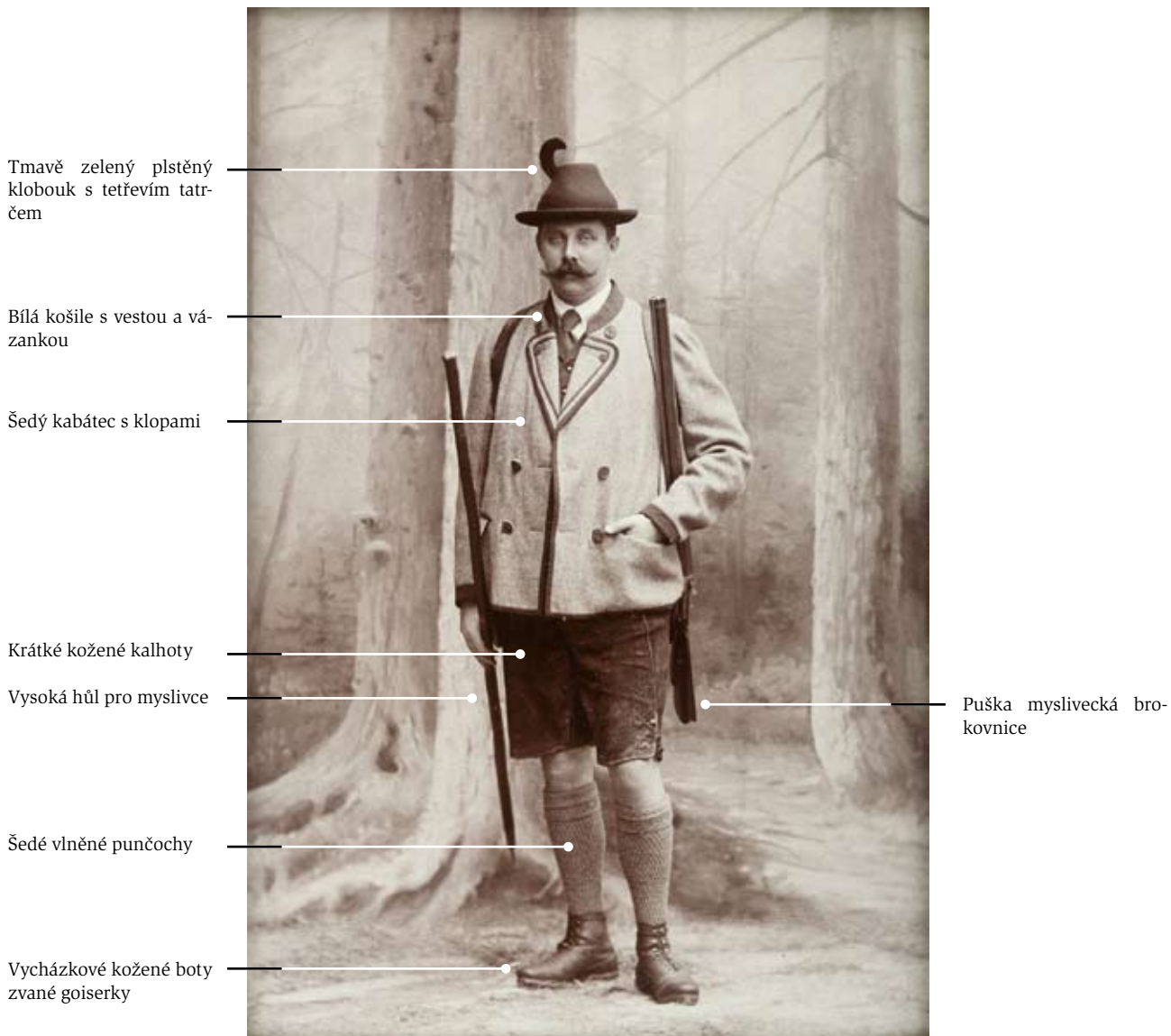
Vojenský dvouřadý světle modrý kabátec Pelzrock M 1885 s kožešinovým límcem a stříbrnými leštěnými knoflíky

Šavle určená pro důstojníky jezdecky vzor 1869 se zlatým předpisově zavázaným portepee

Vojenské salonní kalhoty tzv. Salonbeinkleider pro příslušníky jízdy

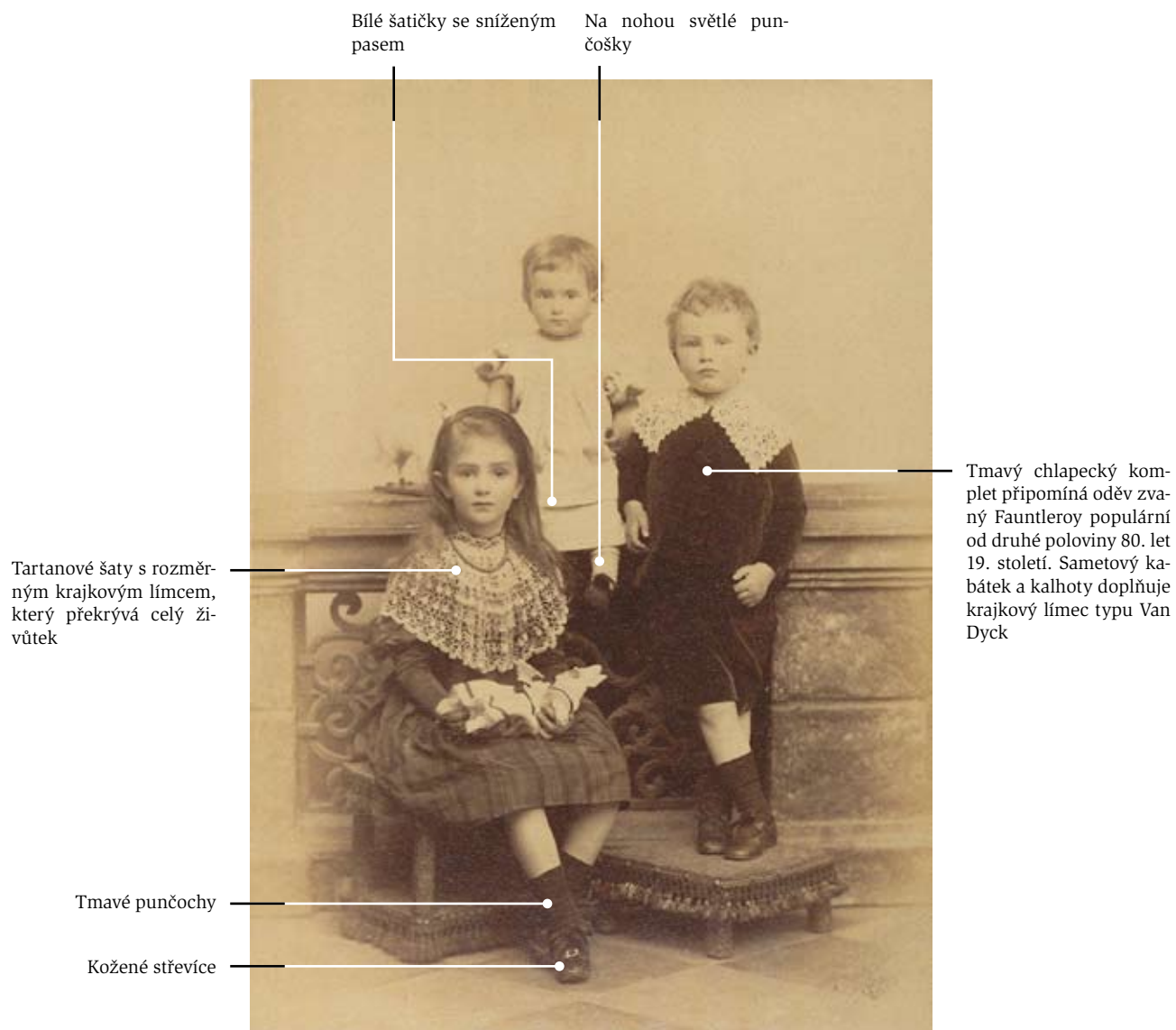
Ateliér Adéle, Rytmistr František Ferdinand d'Este, fotografie, 223 × 138 mm, Vídeň, 1885–1888, zámek Konopiště, K-16445a

rok 1890

František Ferdinand d'Este, fotografie, 160 × 115 mm, 1895, zámek Konopiště, K-16079a

kolem roku 1895

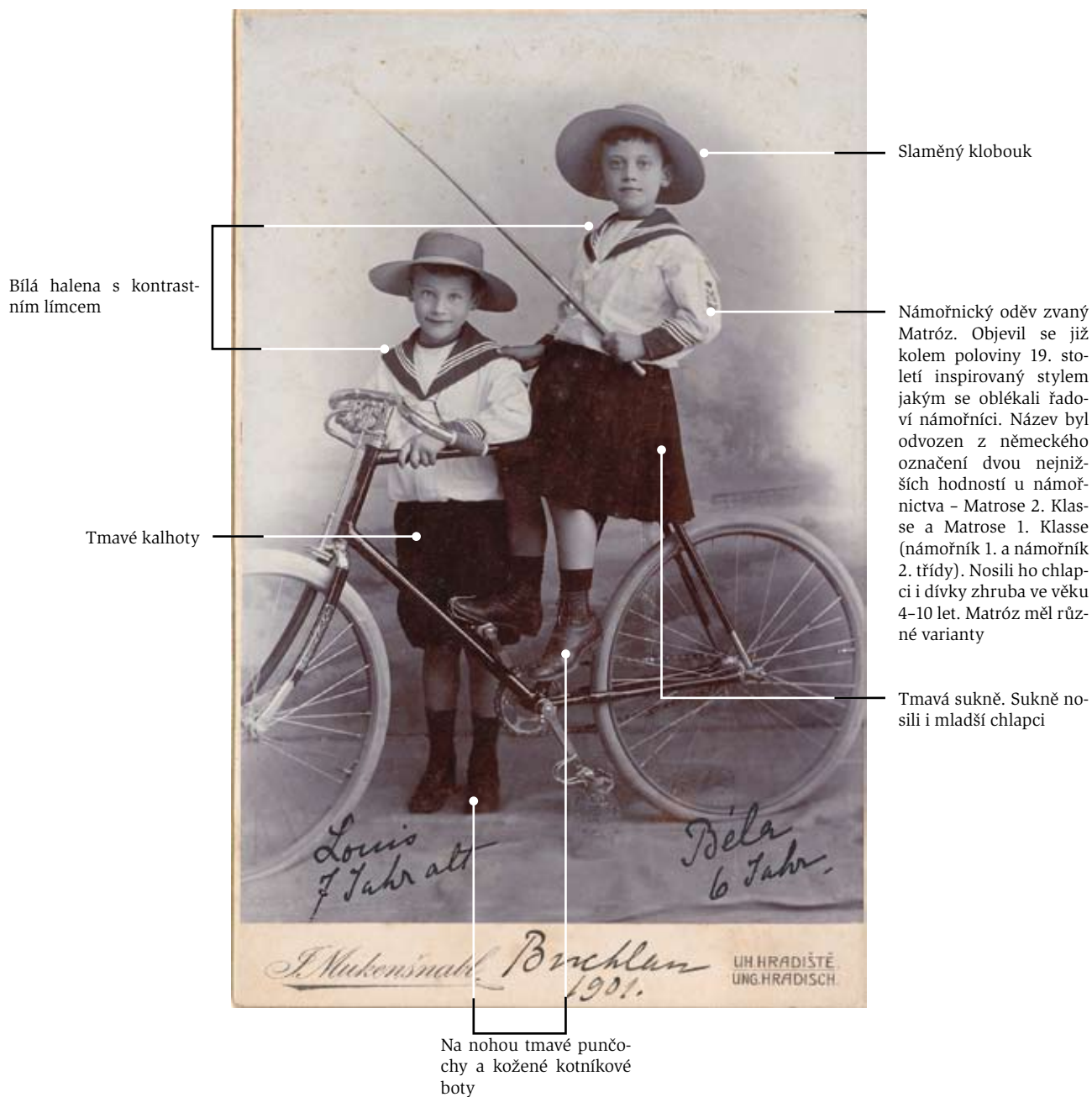
Anonym, *Portrét dětí - Leopoldine, Wilhelmine a Franz Thun, fotografie, 133 x 85 mm, kolem 1895, Zámek Veltrusy, VE 6573/206*

rok 1895

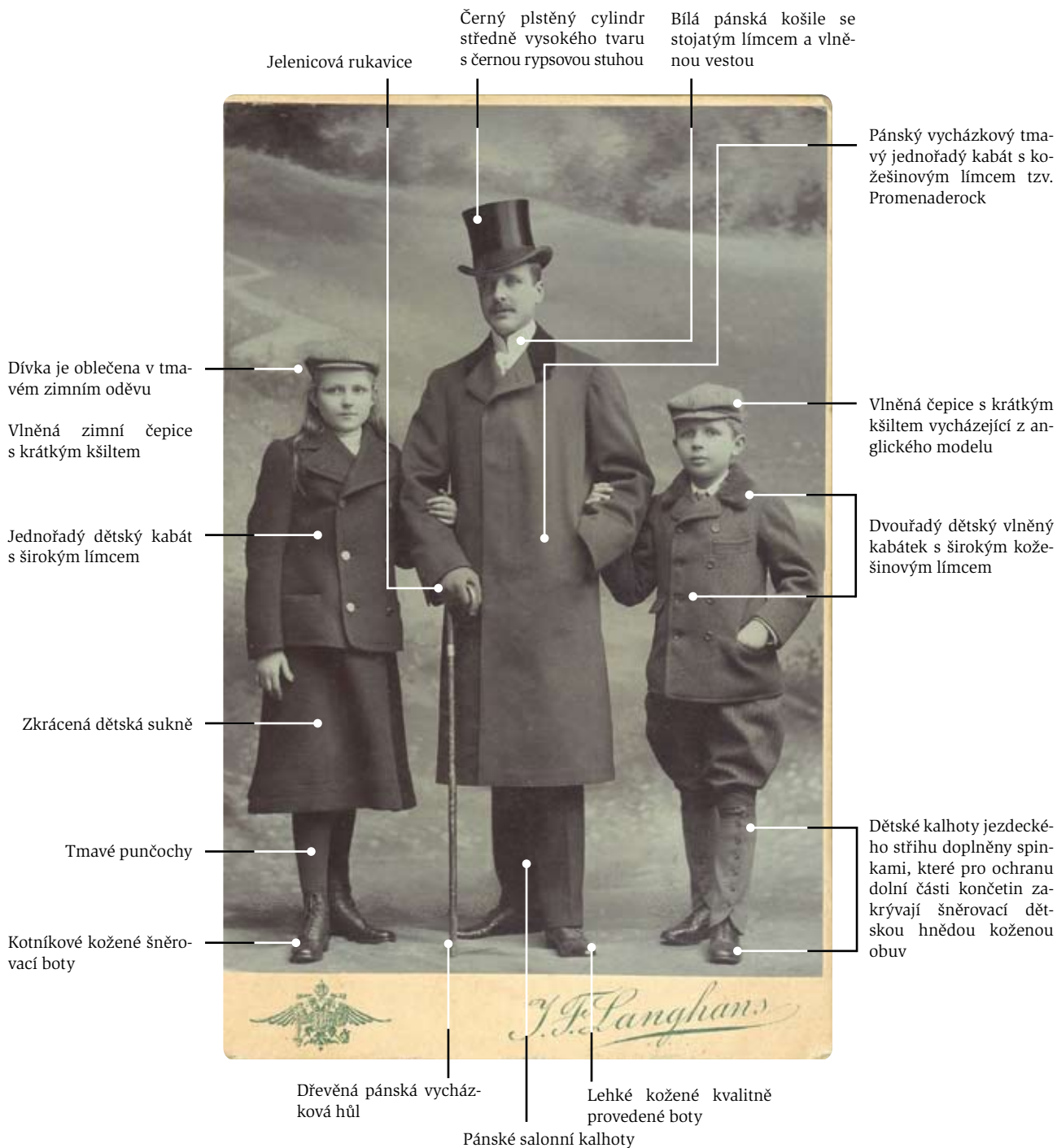
Károly Koller, Tibor Teleki a Alice Teleki-Széchényi, fotografie, 210×115 mm, Budapešť, 1895, zámek Buchlovice, BC 7182a012

rok 1901

Ateliér J. Mukensnabl, Chlapci na kole - Alois Berchtold z Uherčic (věk 7 let) a jeho bratr Béla (věk 6 let), fotografie, 165×104 mm, Uherské Hradiště, 1901, zámek Velké Losiny, VL 11294

rok 1903

Jan Langhans, Christian Thun společně se Sitou (věk 11 let) a Fritzem (věk 10 let) Nostitzovými, Praha, 1903, zámek Mnichovo Hradiště, MH 17097

rok 1908

Carl Pietzner - K. u. K. Hof-Atelier Pietzner, Portrét matky s dcerou - Melanie von Eltz s dcerou Luisou (věk 14 měsíců), fotografie, 164 × 110 mm, Vídeň, 1908, zámek Velké Losiny, VL 15878

rok 1908

Bílá košile s ležatým límcem

Tmavě modrý dvouřadý kabátec tzv. Flottenrock M 1867 - respektive jeho varianty Bord Jacke

Tři zlaté manžetové prýmký a klička tzv. Eliášovo oko

Předpisové jelenicové rukavice

Námořnická čepice M 1868 v modrém provedení s příslušnými služebními distinkcemi poručíka řadové lodi a znaku rakousko-uherského námořnictva

Námořní vycházkové kalhoty

Bronzová Medaile k příležitosti 50. výročí vlády Františka Josefa I. opatřená závěsnou červenou stuhou

Šavle pro důstojníky námořnictva vzor 1862 se zlatým předpisově zavázaným portepee

Mario Circovich, Poručík řadové lodi, fotografie, 164 × 80 mm, Terst, 1908, zámek Mnichovo Hradiště, MH 22597

období 1911–1915

Dvourohý černý plstěný klobouk s černým peřím po obvodu a se zlatenou portou ve středu a zlatým knoflíkem se státním znakem Rakouska-Uherska

Dvouřadý tmavozelený služební kabátec s přeloženým otevřeným stojatým límcem

Rytířský řád zlatého rouna

Královský uherský vysoký řád sv. Štěpána

Slavnostní šerpa k řádu sv. Štěpána

Slavnostní kord se státním znakem na jílci

Služební tmavozelené kalhoty s lampasy

František kníže Thun und Hohenstein ve slavnostní uniformě místodržitele v Čechách, fotografie, 232 × 159 mm, 1911 až 1915, hrad Karlštejn, KA 4150

Doporučená základní literatura:

- AICHELBURG, Wladimir: *I Velieri Degli Asburgo. La Marina austriaca tra storia e leggenda*. Terst 2001.
- Album der Livreen. Expedition der Europäischen Modenzeitung*. Dresden: Klemm und Weiß 1891.
- AMPHLETT, Hilda: *Hats: a history of fashion in headwear*. New York: Dover Publications 2003.
- ARNOLD, Janet: *Patterns of Fashion 2. Englishwomen's dresses and their construction c. 1860-1940*. London: Macmillan 1977.
- ASHELFORD, Jane: *The Art of Dress: Clothing and Society 1500-1914*. London: National Trust 1996.
- BANACH, Andrzej: *O modzie XIX wieku*. Varšava 1957.
- BARTA-FLIEDL, Ilsebill (ed.): *Maxmilian von Mexiko: Der Traum vom Herrschen*. Wien 2013.
- BARTLOVÁ, Adéla - LŽIČKA, Milan (překl.): *Móda. Obrazové dějiny oblékání a stylu*. Praha 2013.
- BAUMGARTNER, Lothar - WINKLER, Dieter: *Flottenrock und Kaiseradler. Uniformierung im Spiegel der Geschichte der k. (u.) k. Kriegsmarine von 1815-1918*. Vídeň 2004.
- BENEŠ, Ctirad: *Přilba. Ochrana i ozdoba válečníka*. Praha 2002.
- BENEŠ, Ctirad: *Rakouské válečné námořnictvo 1848-1866*. Praha 2004.
- BERANOVÁ VAICOVÁ, Romana: *Nosticové/Nostitz*. Sokolov: Krajské muzeum Karlovarského kraje 2007 (katalog výstavy).
- BOEHN, Max: *Die Mode. Menschen und Moden im 19. Jahrhundert, 1843-1878*. Mnichov 1915.
- BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I. Řády rytířské a křižovníci*. Praha 2002.
- CALLAN, Gorgina O'Hara: *The Thames and Hudson dictionary of fashion and fashion designem*. London: Thames & Hudson 1998.
- CORSON, Richard: *Fashions in hair: the first five thousand years*. London 2001.
- CUNNINGTON, Cecil Willett: *English women's clothing in the nineteenth century: a comprehensive guide*. New York: Dover Publications 1990.
- CUNNINGTON, Cecil Willett: *Fashion and women's attitudes in the nineteenth century*. New York: Dover Publications 2003.
- CUNNINGTON, Cecil Willett - CUNNINGTON, Phillis Emily: *The history of underclothes*. New York: Dover Publications 1992.
- CUNNINGTON, Phillis Emily - LUCAS, Catherine: *Costumes for births, marriages and deaths*, London 1972.
- EMERY, Joy Spanabel: *A History of the Paper Pattern Industry: the home dressmaking fashion revolution*. London 2014.
- EWING, Elizabeth: *Dress & Undress: a history of women's underwear*. Batsford - London 1989.
- FEHLIG, Urshula: *Kostümkunde. Mode im Wandel der Zeiten*. Leipzig 1980.
- FOSTER, Vanda: *A Visual History of Costume: Nineteenth Century*. Batsford - London 1992.
- GERNSHEIM, Alison: *Victorian and Edwardian Fashion: a photographic survey*. New York: Dover Publications 2013.
- GRÄFFER, August: *Geschichten des K. K. militärischen Marie Theresie Ordens seit desselben Stiftung*. Regensburg und Mainz 1796.
- GROßKRAUMBACH, Insa: *Uniformen fürs Zivile. Zur Geschichte uniformer Kleidung als symbolischer Kommunikation*, 23. 5. 2002-25. 5. 2002 Museumsscheune in Krefeld-Linn, in: H-Soz-u-Kult (Humanities - Sozial und Kulturgeschichte) 18. 9. 2002, [www.hsozkult.de/conferencereport/id/tagungsberichte-80].
- HACKSPIEL-MIKOSCH, Elisabeth - HAAS, Stefan: *Die zivile Uniform als symbolische Kommunikation: Kleidung zwischen Repräsentation, Imagination und Konsumption in Europa vom 18. bis zum 21. Jahrhundert*. Stuttgart 2006.
- HASSMANN, Elisabeth - KURZEL-RUNTSCHNEINER, Monica - PAIDASCH, Christoph: *Prunkfahrzeuge des Wiener Kaiserhofes*. Wien 2009, s. 9, 12, 40.
- HERZIG, Max (ed.): *Viribus unitis: Das Buch dem Kaiser*. Budapest - Wien - Leipzig 1898.

- HODÍK, Milan – LANDA, Pavel: *Jak císař pán nechodil pěšky*. Praha 2009.
- HOLČÍK, Štefan: *Fajky*. Bratislava 1984.
- HRABĚ, Otakar: *Obrázkový průvodce (popisník) sbírky pozoruhodných klobouků*. Praha 1943.
- JEDDING-GESTERLING, Maria – BRUTSCHER, Georg (eds.): *Die Frisur. Eine Kulturgeschichte der Haar-mode von der Antike bis zur Gegenwart*. München 1988.
- KARNER, Regina – LINDINGER, Michaela: *Grosser Auftritt. Mode der Ringstrassenzeit*. Wien: Brandstätter 2009 (Wien-Museum, katalog výstavy).
- KLIEGEL, Marieluise: *Des Dieners alte Kleider. Livreen und Livreeknöpfe – ausgewählte Beispiele deutscher Adelshöfe des 19. Jahrhunderts*. Münster: Vereinigte Westfälische Adelsarchive 1999.
- KÖPPEN, Thomas: *Freie Fahrt für Österreichs Kaiser*, in: Achse Rad und Wagen 2006, č. 14, s. 101-105.
- KORZER-CACHÉE, Josef – PRASCHL-BICHLEROVÁ, Gabriele.: *Císař František Josef zcela privátně*. Praha 1996.
- KREJČÍŘÍK, Mojmír: *Železniční móda. Vývoj železničářských stejnokrojů od 19. století po současnost*. Praha 2003.
- KUGLER, Georg Johannes – HAUPT, Herbert: *Uniform und Mode am Kaiserhof. Hofkleider und Ornate, Hofuniformen und Livreen des 19. Jahrhunderts aus dem Monturdepot des Kunsthistorischen Museums Wien: Ausstellung in Schloss Halbturn, 20. Mai bis 26. Oktober 1983*. Eisenstadt 1983.
- KUTÍLKOVÁ, Dagmar: *Vojenské odívání*. Praha 2008.
- LENDEROVÁ, Zdena – POLÁCH, Radek: *Nechte na hlavě*. Nový Jičín 2007, s. 13.
- LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše: *Lovecké zbraně v Čechách*. Praha 1980.
- LEVENTON, Melissa a kol.: *Ilustrovaná encyklopedie odívání: od tógy po krinolínu*. Bratislava: Perfect 2009.
- LIPOVETSKY, Gilles: *Říše pomíjivosti. Móda a její úděl v moderních společnostech*. Praha 2002.
- LOBKOWICZ, Erwein: *Vzpomínky na monarchii*. Praha 1997.
- LUŠTINEC, Jan a kol.: *Po stopách Sarajeva 1914*. Vrchlábí 2014.
- KYBALOVÁ, Ludmila: *Od empiru k druhému rokoku*. Praha 2004.
- KYBALOVÁ, Ludmila – HERBENOVÁ, Olga – LAMAROVÁ, Milena: *Obrazová encyklopedie módy*. Praha 1973.
- MACEK, Pavel – UHLÍŘ, Lubomír: *Dějiny policie a četnictva I. Habsburská monarchie (1526-1918)*. Praha 1997.
- MATERNOVÁ, Věra: *Knoflík od rokoka do secese*. Jablonec nad Nisou 1976.
- MĚŘICKÁ, Václav: *Orden und Auszeichnungen*. Praha 1966.
- MORAČKA, Mirjam: *Národní oděv roku 1848*. Praha 1986.
- MÜLLER, A.: *Kloboučnické řemeslo a jeho rozvoj od nejstarších dob až po začátek velkopřemyslu kloboučnického*, in: Kloboučnické listy I, č. 12, Praha 1909, s. 134.
- MÜLLER, A.: *Kloboučnické řemeslo a jeho rozvoj od nejstarších dob až po začátek velkopřemyslu kloboučnického*, in: Kloboučnické listy II, č. 1, Praha 1910, s. 5.
- MÜLLER, Karel – POLÁCH, Radek: *Klobouky s erbovními knoflíky*, in: Vlastivědný sborník Novojičínska 59, 2009, s. 4-25.
- NEUHOLD, Helmut: *Österreichs Helden zur See*. Videň – Graz – Klagenfurt 2010.
- OTTO, Karel: *Přehled dějin kloboučnické výroby a národního podniku Tonak v Novém Jičíně*. Nový Jičín 1963.
- PILLER, Bohumil – LEVINSKÝ, Otto: *Malá encyklopedie textilních materiálů*. Praha 1978.
- POLÁCH, Radek: *Dvourohé a třírohé klobouky s erbovními knoflíky*, in: Textil v muzeu 2011. Soubor statí k problematice, uložení a transport textilních sbírek, Brno 2011, s. 48-54.
- POLÁCH, Radek: *Klobouk dolů. Klobouky a pokrývky hlavy slavných osobností 19. a 20. století*. Nový Jičín 2009, s. 13.
- POLÁCH, Radek: *Podivuhodné uniformní pokrývky hlavy ve sbírkách v České republice*, in: Textil v muzeu 2014. Reflexe války v textilu a oděvu, Brno 2014, s. 20-24.
- POLÁCH, Radek – VAŇKOVÁ, Lenka: *Ó módo, jakým jazykem hovoříš? Poznámky k dataci fotografií*, Zprávy památkové péče 76, č. 1, 2016, s. 71-75.

- POLS, Robert: *Dating Old Photographs*. Newbury: Countryside Books 1993.
- REUß-KÖSTRITZ, Prinz, Heinrich XXVIII: *Der korrekte Diener. Handbuch für Herrschaften und deren Diener*. Berlin 1900.
- SEIPEL, Wilfried (ed.): *Des Kaisers teure Kleider: Festroben und Ornate, Hofuniformen und Livreen vom frühen 18. Jahrhundert bis ins Zeitalter von Franz Joseph I. und Elisabeth*. Wien – Mannheim 2000 (Katalog výstavy v Kunsthistorischen Museums Wien a Reiss-Museums Mannheim 2000/2001).
- SKARLANTOVÁ, Jana: *Od fíkového listu k džínům*. Praha 1999.
- SOVÁK, Čeněk: *Z dějin klobouků*. Nový Jičín 1969.
- STEVENSON, N. J.: *Kronika módy: 1800 – 1870 – 1940 – 1960 – 1980 – 2020: kdo udává tón – nejslavnější módní ikony a návrháři*. Praha 2011.
- SULOVSÁK, Eva – POLÁCH, Radek: *... a utlučem je čepicema!!! 210 let kloboučnické firmy Hückel v Novém Jičíně*. Nový Jičín 2009.
- TAYLOR, Lou: *Mourning dress: a costume and social history*. London – Boston: Georg Allen & Unwin 1983.
- THIEL, Erika: *Geschichte des Kostüms: die europäische Mode von der Antike bis zur Gegenwart*. Berlin 1960.
- THIEL, Erika: *Geschichte des Kostüms: die europäische Mode von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Berlin 1980.
- TIPPMANN, Franz: *Kämmerer Almanach. Historischer Rückblick auf die Entwicklung der Kämmerer-Würde*. Wien 1903.
- UCHALOVÁ, Eva: *Česká móda 1780-1870: Od valčíku po tango*. Praha: UPM 1989 (katalog výstavy).
- UCHALOVÁ, Eva: *Česká móda 1870-1918: Od valčíku po tango*. Praha: Olympia 1997.
- UCHALOVÁ, Eva – WITTLICH, Filip – MORAVCOVÁ, Miriam: *Česká móda 1780-1870: pro salon i promenádu*. Praha: Olympia – UPM 1999.
- VAVŘÍNEK, Karel: *Almanach českých šlechtických rodů. 1996-2021*. Praha 1996-2014.
- VEBLEN, Thorstein: *Teorie zahálčivé třídy*. Praha 1999.
- VOŘÍŠEK, Martin: *Kapela Schwarzenberské gardy*. České Budějovice 2010.
- WINKELHOFEROVÁ, Martina: *Viribus unitis. Císař a jeho dvůr. Nový pohled na Františka Josefa*. Praha 2011.
- WITTLICH, Filip (ed.): *Volný čas objektivem šlechty*. Edice Svědectví fotografie. Praha: NPÚ 2016.
- ZÍTEK, Odolen: *Lidé a móda*. Praha 1962.

Identifikace a datace fotografií pomocí zobrazených automobilů a registračních či poznávacích značek

Miloš Hořejš

Na řadě historických fotografií se od konce 19. století objevuje automobil či motocykl. Přítomnost těchto individuálních dopravních prostředků vedle dobového oblečení či dalších prvků identifikace usnadňuje zasazení do doby vzniku fotografie jako takové. Na podkladě dostupné sekundární literatury¹⁾ i dobových firemních²⁾ katalogů je možné určit typ, značku vozu či motocyklu a období, kdy se daný dopravní prostředek vyráběl. V počátcích automobilismu lze odlišit automobily jednotlivých výrobců velmi obtížně, karosérie byly vyráběny na míru ve speciálních karosárnách. Stejně tak od sebe doslova opisovali výrobci motocyklů. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století přibývá na automobilech individuálních identifikačních prvků, které mohou napomoci k jejich zařazení jak typovému, tak i časovému. U motocyklů obtíže s určením výrobce (tím pádem i datace) přetrvávají i v tomto období. Automobilová i motocyklová technika se v průběhu let velmi rychle vyvíjela, a jsme tak schopni při určování roku výroby operovat s přesností plus mínus dvou let. Jistě lze namítnout, že typ a výrobní roky vozu nemůžou pomoci s datací, protože zobrazený vůz nemusí být čerstvě zakoupeným, nicméně jak dokazují dostupné studie³⁾ i archivní fondy, nebylo běžné a ani příliš výhodné zejména ve vyšších vrstvách společnosti udržovat automobil starší tří let, tudíž k obnově vozového parku docházelo poměrně často.⁴⁾ Praxe prodat mírně ojetý automobil po maximálně tříletém užívání a zakoupit nový model však byla běžná pouze ve vyšších společenských vrstvách, které si to mohly dovolit. Výčet typů karosérií a čelních chladičových masek (charakterizujících velmi často výrobce vozů) s jejich schematickým znázorněním předkládá například publikace „Veteran and Edwardian Moto Cars“ autora Davida Scott-Moncrieffa⁵⁾, (obr. 1a, 1b). Jejich určení je pro laika ovšem často velmi obtížné a to nejen kvůli malé ostrosti snímků. Případně je tedy možné s dotazem na identifikaci značek a karosérie kontaktovat kurátory automobilových sbírek našich dvou technických muzeí, Národního technického muzea v Praze, Technického muzea v Brně či dvou průmyslových muzeí – Škoda muzeum v Mladé Boleslavi a Muzeum Tatra v Kopřivnici. V případě motocyklů je možno se obrátit i na soukromá muzea, vyhlášeným je v této oblasti např. Jihočeské motocyklové muzeum Petra Hošťálky.⁶⁾ Citovaná kniha Veteran and Edwardian Moto Cars předkládá i schémata různých typů karosérií, které výrobci běžně produkovali.⁷⁾ I tato informace může doplnit informace získané z fotografie (obr. 2).

1) Z množství sekundární literatury lze doporučit: ROSENKRANZ, Karel: *Osobní automobily Tatra*. Kopřivnice: Tatra 2007; KOŽÍŠEK, Petr – KRÁLÍK, Jan: *L&K – Škoda I. Cesta vzhůru 1895–1945*. Týnec nad Sázavou: Moto Public 2003; TITÍŽ: *L&K – Škoda II. Let okřídleného šípku 1945–2003*. Týnec nad Sázavou: Moto Public 2003 (2. dopl. a rozš. vyd.); PROCHÁZKA, Hubert – MARTOF, Jan: *Automobily Aero, Jawa, Walter, Wikov, „Z“: 1905–1946*. Brno: Computer Press 2009; JIČÍNSKÝ, Karel: *Automobily Aero a jejich doba*. Brno: Atelier Kupka 2001; KOHLÍČEK, Jiří – KVAPILOVÁ NOVÁKOVÁ, Michaela: *Wikov: továrna automobilů – Wichterle & Kovářik, a.s., Prostějov*. Olomouc: Studio Gulliver pro T.S. Bohemia 2014–2015 (3 svazky).

2) Archiv Národního technického muzea, sbírka oborové dokumentace.

3) HOŘEJŠ, Miloš – KRÍŽEK, Jiří: *Zámek s vůní benzínu. Automobily a šlechta v českých zemích do roku 1945*. Praha: NTM, NPÚ, Mladá fronta 2015.

4) Blíže HOŘEJŠ, Miloš: *Automobily na fotografiích ve správě Národního památkového ústavu*, Zprávy památkové péče 72, č. 4, 2012, s. 265–271.

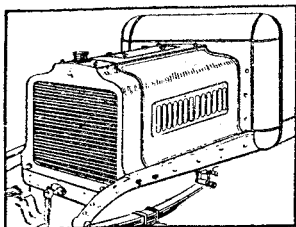
5) SCOTT-MONCRIEFF, David: *Veteran and Edwardian Moto Cars*. London 1963.

6) <http://www.motomuseum-hostalek.cz/>

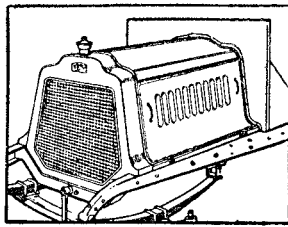
7) SCOTT-MONCRIEFF, o. c. v pozn. 5.

Obr. 1a, 1b: Schematické znázornění chladičových masek nejběžněji se objevujících výrobců automobilů na počátku 20. století ve Velké Británii, tak jak je uveřejnil ve své publikaci "Veteran and Edwardian Moto Cars" autor David Scott-Moncrieff.

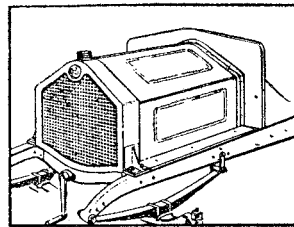
Chladiče

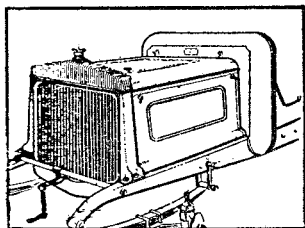
Brasier

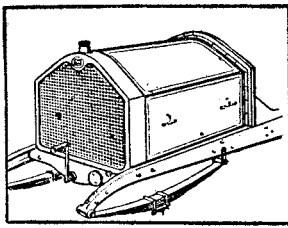
Clément

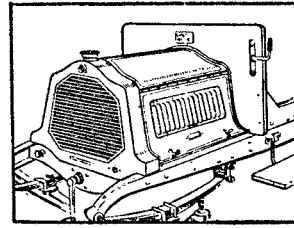
Crossley

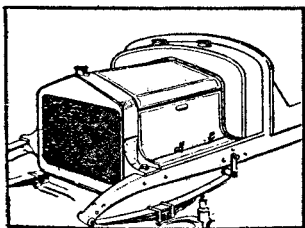
Daimler

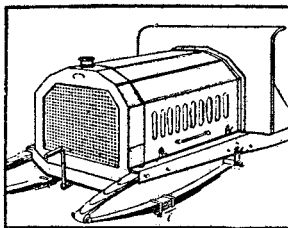
Darracq

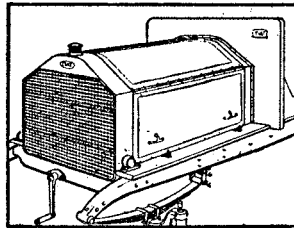
De Dion

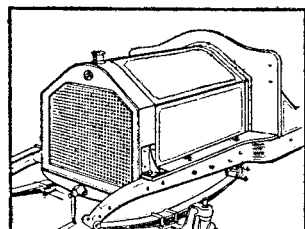
Delage

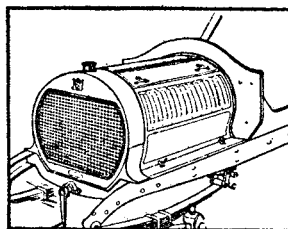
Dennis

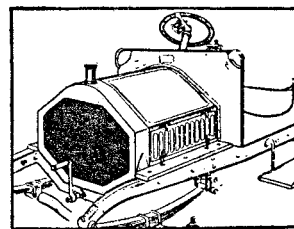
F.I.A.T.

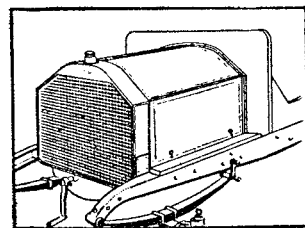
Gobron-Brillié

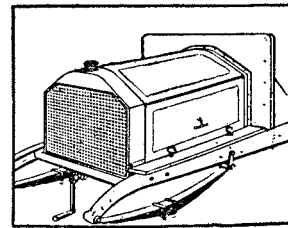
Hotchkiss

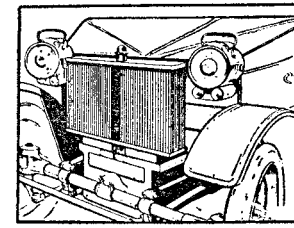
Humber

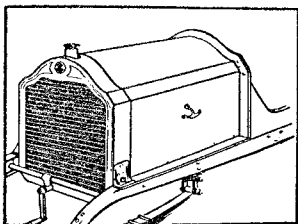
Itala

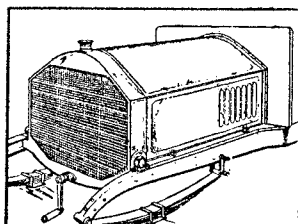
Lancia

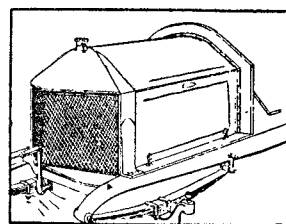
Lanchester

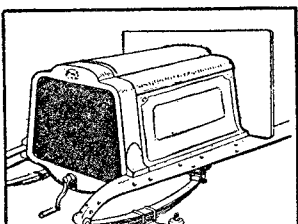
Lorraine-Dietrich

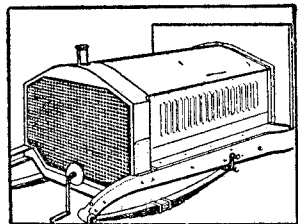
Mercedes

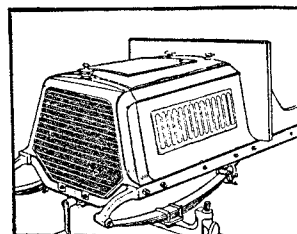
Métallurgique

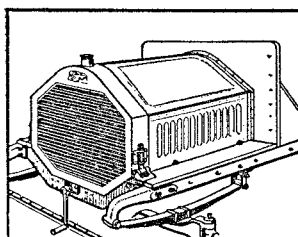
Mors

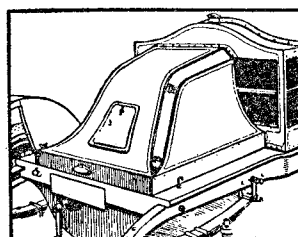
Napier

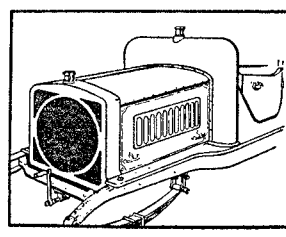
Panhard

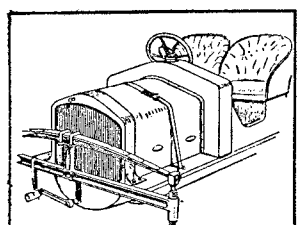
Peugeot

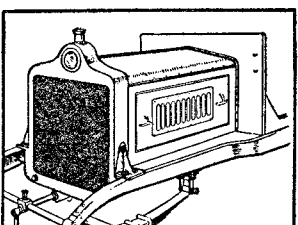
Renault

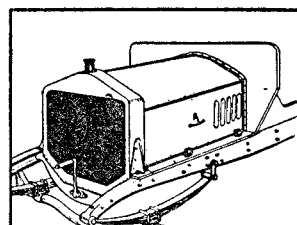
Singer

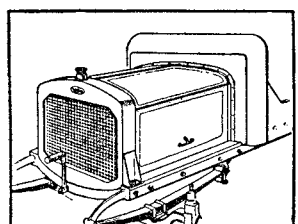
Sizaire et Naudin

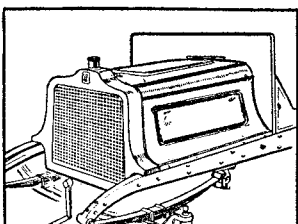
Standard

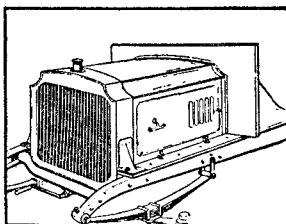
Straker-Squire

Sunbeam

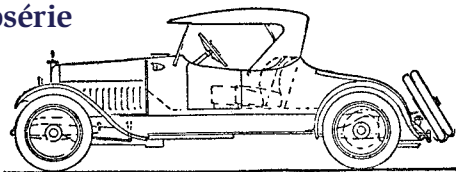
Talbot

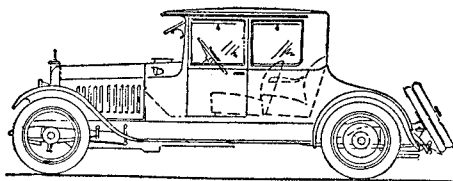
Vauxhall

Obr. 2: Schematické znázornění různých typů karosérií, tak jak se používali v první polovině 20. století bez rozdílu výrobce. (David Scott-Moncrieff, *Veteran and Edwardian Moto Cars*. London 1963).

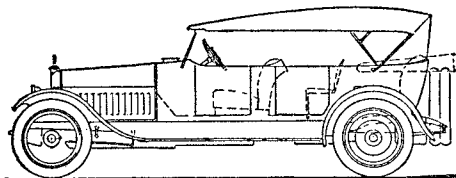
Karosérie

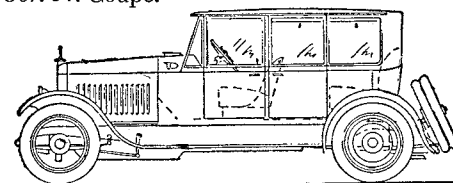
Obr. 33. Roadster.

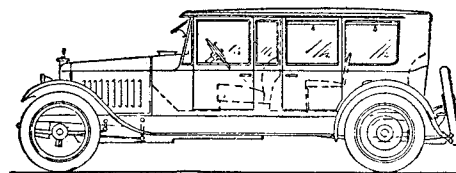
Obr. 34. Coupé.

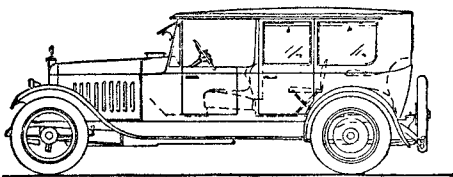
Obr. 35. Phaeton (dříve Touring).

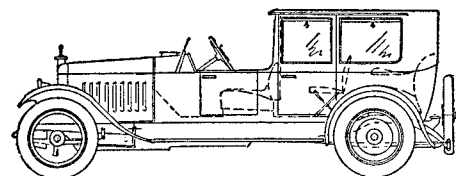
Obr. 36. Sedan.

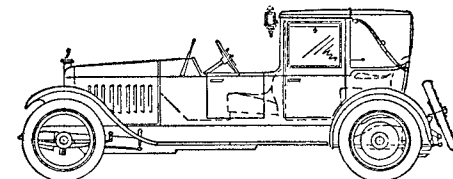
Obr. 37. Berline.

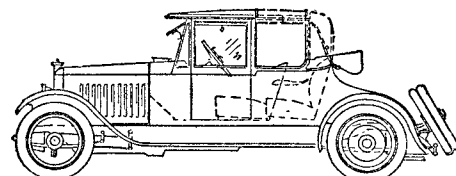
Obr. 38. Limusine.

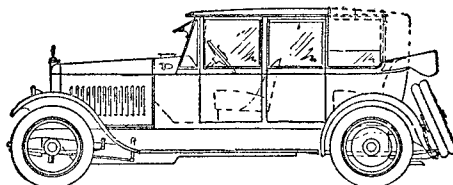
Obr. 39. Brougham.

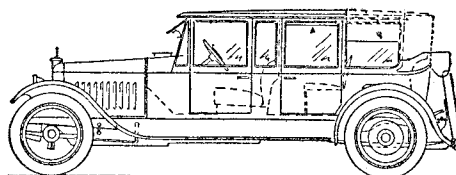
Obr. 40. Landaulet.

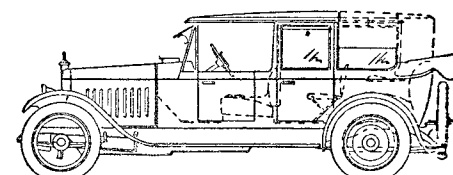
Obr. 40a. Coupé-landaulet.

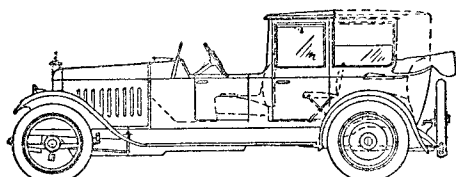
Obr. 40b. Sedan-landaulet.

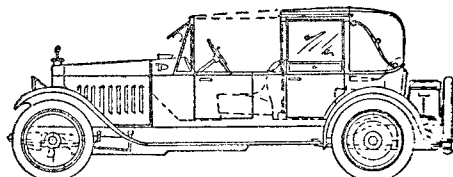
Obr. 40c. Berline-landaulet.

Obr. 40d. Limusine-landaulet.

Obr. 40e. Brougham-landaulet.

Obr. 41. Kabriolet.

Automobily byly ovšem od počátku automobilismu vybaveny ještě jedním prvkem, který pomáhá k zařazení vozu na časové ose podstatně lépe. Na fotografiích zobrazené vozy jsou vybaveny již registračními, později poznávacími značkami (povinně zavedeny v roce 1904), které nejen dokáží zpřesnit dataci snímku (způsob číslování, tvar značky apod.), ale napomáhají k identifikaci majitele vozu. Pokud automobil registrační značku nemá, lze se domnívat, že fotografie vznikla před rokem 1904. První seznamy registračních značek pro Prahu vznikly krátce před první světovou válkou,⁸⁾ pro Vídeň v roce 1912.⁹⁾ Vedle křestního jména a příjmení majitele zde zjistíme i bydliště majitele vozu a jeho povolání. V poválečné době tyto seznamy vytvářely jednotlivé autokluby, největší československý tak činil od poloviny dvacátých let 20. století.¹⁰⁾

Při exkurzu do vývoje registračních značek činěným v souvislosti možností identifikace se zaměříme jen na oblasti Rakousko-Uherska a pozdějšího Československa, které se objevují na u nás uložených fotografických fondech nejčastěji. V době, kdy se v Evropě zaváděla povinná registrace silničních vozidel, bylo naše území součástí Rakouska-Uherska, resp. jeho „rakouské“ části – tzv. Předlitavska. Od 7. ledna 1906 se po rakouských silnicích musely pohybovat pouze automobily a motocykly, které měly úředně přidělenou poznávací značku a měly ji řádně vyznačenu na tabulkách. Jednotlivým zemím byla přidělena rozeznávací písmena:¹¹⁾

- A Vídeň – policejní obvod
- B Dolní Rakousy s výjimkou policejního obvodu Vídeň
- C Horní Rakousy
- D Salcbursko
- E Tyroly
- F Korutany
- H Štýrsko
- J Kraňsko
- K Přímoří (Istrie)
- M Dalmácie
- N Praha – policejní obvod
- O Čechy s výjimkou policejního obvodu Praha
- P Morava
- R Slezsko
- S Halič
- T Bukovina
- W Vorarlbersko

Značku tvořilo písmeno označující zemi, případně policejní obvody Vídeň a Praha, a evidenční číslo v rozsahu 1 až 999. Při dosažení čísla 999 se za písmeno přidávala římská čísla a evidenční čísla pak pokračovala znovu od 1 výše. Tabulky s poznávací značkou byly bílé s černým pís-

8) *Adressen der Prager Automobilsiten*. Prag (nedat.).

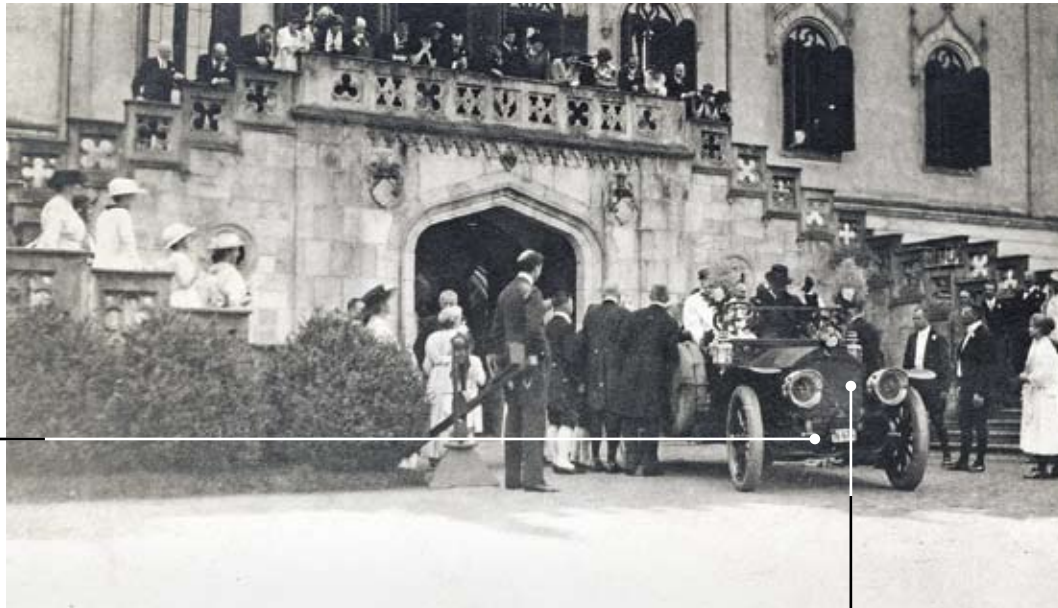
9) SILBERER, Victor (ed.): *Die Wiener Auto-Nummern: Verzeichnis der Wiener Automobil-Besitzer mit deren Adressen, nach den Erkennungsnummern geordnet*. Wien: Verlag der „Allgemeinen Sport-Zeitung“ 1914.

10) KALVA, Jaroslav (red.): *Almanach automobilistů [na rok] 1925-1930*. Praha 1925-1930.

11) Blíže: ZELENÝ, Filip – FEUERISEL, Dalibor: *Poznávací značky: v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Chyňava: SAXI 2011.

mem. Využitelnost registračních značek pro identifikaci majitele značně znesnadňuje fakt, že neexistovala centrální evidence přidělených registrací. Seznamy pořizovaly okresní hejtmanství, bohužel ne vždy se do dnešních dob ve státních okresních archivech zachovaly (obr. 3–6).

Obr. 3: První automobil na Sychrově kolem roku 1908 (Státní okresní archiv Semily).

Na fotografii je dobře viditelná registrační bílá značka N 474 používaná v této době. N znační policejní obvod Praha. Podle příručky „Adressen der Prager Automobilsiten“ byl majitelem značky „Fürst Alain Rohan, Prag III., Karmelitergasse 8. V Karmelitské ulici měli Rohanové svůj pražský palác.

Tvar masky chladiče svědčí pro libereckou značku automobilů RAF – karosérie phaeton. Alain Rohan figuruje i v dobovém letáku-seznamu zákazníků automobilky RAF, který si firma pro svou propagaci nechala zhotovit.

Obr. 4: Dataci toho snímku s automobilem neidentifikovatelného výrobce usnadňuje popíska pod fotem na níž je uvedeno: „Autem do Přibramí 1912“ (sbírka Scheufler - www.scheufler.cz).

Značka O-124 byla v rejstříku evidována na jméno Vlád. Holeka, Chrášťany, okres Český Brod.

Karosérie sedan-landaulet.

Tvar karosérie odpovídá typu phaeton. Fotografie pořídil známý tábořský fotoateliér Šechtl a Voseček (Archiv fotoateliér Šechtl a Voseček).

Obr. 5: Tento snímek byl pořízen během vojenských manévřů v Táboře v roce 1913

Podle tvaru chladiče i firmenního znaku v jeho vrchní části lze identifikovat vůz značky Laurin & Klement. Jaroslav Thun-Hohenstein byl v počátcích automobilky Laurin & Klement jejím věrným a častým zákazníkem.

Značka O III-75 před hotelem „Nový“ na Křížikově náměstí byla evidována na jméno hrabě Jaroslav Thun-Hohenstein.

Symbol koruny používaný rakouským arcivévodou

Obr. 6: Atypickou značkou byly označeny vozy císařské rodiny při mimořádných státnických událostech jako je tato, zachycující dvojici vozů při návštěvě císaře Viléma II. u arcivévodky Františka Ferdinanda na Konopišti v roce 1913 (sbírka Scheufler - www.scheufler.cz).

Symbol koruny německého císařství

Na fotografiích z počátku 20. století se mohou objevovat automobily s registračními značkami začínající červenými písmeny Z či U.¹²⁾ Obě přidělovaly rakouské a v druhém případě uherské celní úřady pro automobily cizinců přijíždějících do Rakouska-Uherska.

Od roku 1910 rozpoznání země původu automobilu usnadňuje bílá oválná tabulka, v níž byl černým písmem zapsaný kód země – tzv. mezinárodní rozeznávací značka.

28. října 1918 bylo vyhlášeno samostatné Československo. Na poznávacích značkách se to ovšem z počátku nijak neprojevovalo. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku pokračoval rakouský systém poznávacích značek beze změny. Okresní hejtmanství, která i nadále vedla evidenci vozidel, byla přejmenována na Okresní správy politické. Zemské úřady jim nadále přidělovaly další číselné skupiny. V části nové republiky, která předtím byla součástí Uher, byla situace o něco složitější. Hranice Slovenska, a v roce 1919 připojené Podkarpatské Rusi, vůbec nesledovaly do té doby platné administrativní členění Uher a navíc československé orgány získávaly nad tímto územím kontrolu postupně. Celé hranice Československa nabyly své definitivní podoby a centrální orgány získaly nad celým územím státu kontrolu až během roku 1921. V souvislosti s vytvořením velké Prahy v roce 1922 došlo k tomu, že se původní okresní města Smíchov, Karlín, Královské Vinohrady a Žižkov ocitla na území Prahy. Z původních expozitur okresu Královské Vinohrady v Říčanech a okresu Žižkov v Jílovém se časem vytvořily samostatné okresy, které převzaly ta území svých původních okresů, která se nestala součástí Velké Prahy. Z mimopražských území okresů Smíchov a Karlín byl při reformě v roce 1928 vytvořen okres Praha-venkov. Registrační značky N-1 až N-5 původně vyhrazené českému místodržitelství byly teď vyhrazeny kanceláři prezidenta republiky. Nově vystavované registrační značky na území Slovenska začínaly písmenem červené P, Zakarpatská Ukrajina pak PR. Tento stav vydržel do roku 1928 respektive do roku 1932.¹³⁾

Obr. 7: Aerodynamický Chrysler Airflow s rejstříkovou značkou Č-17.979. Interval Č-17.101 až Č-18.410 byl v roce 1934 přidělen okresu Chomutov. Rozdělovníky pro Čechy po roce 1932 nebyly zatím nalezeny, ale vzhledem k tomu, že fotografie je součástí fotografického alba rodiny Hohenlohe-Langenburg, která vlastnila nedaleko od Chomutova ležící zámek Červený Hrádek, lze jako vlastníka označit s největší pravděpodobností někoho z této rodiny (SOA Litoměřice).

Ve druhé polovině dvacátých let nastal poměrně silný rozvoj motorismu a počet registrovaných vozidel velice rychle narůstal. Díky tomu se na poznávacích značkách objevovaly čím dál vyšší a tím i delší římská čísla, a tak se dosud užívaný rakouský systém stával stále více nevyhovujícím. Povinné přeregistrace pak probíhaly od července až do poloviny prosince 1932.

Nově byly předepsány černé tabulky s bílým písmem a bílou linkou na okraji, pro obchodní a zkušební účely naopak tabulky bílé s černým písmem (bez černého okraje či linky), (viz obr. 7–8)¹⁴⁾.

12) Po roce 1908 bylo ještě zavedeno písmeno G pro vozidla z Bony a Hercegoviny.

13) Blíže: ZELENÝ – FEUERISEL, o. c. v pozn. 11.

14) Tamtéž, s. 140–141.

Obr. 8: Vozy Tatra 57 A s nezaměnitelným designem, které se na trhu objevily v roce 1935. V roce 1935 došlo zároveň k přeregistraci evidenčních (od tohoto roku tzv. rejstříkových) značek, které měly v novém systému tyto držitele: P-15.707 - Ernesta Rükschla, obchodníka, Praha II., Mezibraniská 11 (1936) a P-14.119 - Maximiliána Sanleque, kapitána v.v., Praha XII., Vocelova 11 (1933, 1936) (NPÚ).

Na značce bylo písmeno označující zemi, pomlčka a pak nejvýše pětimístné arabské číslo. Číslice na tisícové a stovkové pozici oddělovala tečka. Motocyklové značky měly nezávislou číselnou řadu a „zemské“ písmeno oddělené pomlčkou až za arabským číslem. Po vyčerpání číselné řady do 99.999 měla být použita římská číslice mezi písmeno a arabské číslo, na obou stranách oddělena pomlčkami. Arabská čísla pak pokračovala znovu od 1. Jednotlivým zemím byla přidělena rozdílná písmena:

Význam písmen byl následující:

Č - země Česká

M - země Moravskoslezská

S - země Slovenská

R - země Podkarpatskoruská

P - obvod policejního ředitelství Praha

D - podniky Československé pošty a Československých státních drah

K posledním změnám před vypuknutím druhé světové války došlo po odstoupení československého pohraničí nacistickému Německu, Polsku a Maďarsku v říjnu 1938 a po zřízení Protektorátu Čechy a Morava 15. března 1939 (obr. 9).

Německo začalo pravděpodobně ihned na obsazeném území přidělovat nové německé poznávací značky shodného provedení, jaké

Obr. 9: Podle umístění vozu vlevo či vpravo na silnici, lze u snímků, kde není jasné, zda pochází z období před rokem 1939 či po tomto roce, určit přibližnou dataci. Od 17. března 1939 došlo nařízením vrchního velitele německé armády v Protektorátu k zavedení pravostranného provozu. Od té doby bychom protektorátní snímky s automobily zachycenými (zejména v městském prostředí) při jízdě vpravo měly datovat po 17. březnu 1939. Dle polohy automobilu na vozovce bychom u této fotografie ze souboru fotek z 30. let mohli předpokládat vznik ještě před 17. březnem 1939. Vůz Tatra 57 A patří dle rejstříkové značky P-15.707 Ernestu Rükschlovi (NPÚ).

bylo používáné v Říši. Skládaly se z rozeznávací značky, tj. z kódu území vyjádřeného písmeny, římskými číslicemi nebo kombinací obojího, za kterým následovalo až šestimístné poznávací číslo. Jednotlivým okresům pak byly přiděleny číselné intervaly. Používaly se bílé tabulky s černým písmem a černým okrajem. Na územích odstoupených Polsku a Maďarsku začaly být přidělovány poznávací značky těchto států.

Z hlediska poznávacích značek nedošlo v protektorátu zpočátku k žádné změně a stále platil předchozí československý systém. Totéž platilo i pro samostatný slovenský stát, který existoval pod oficiálním názvem Slovenská republika v letech 1939 až 1945. Zavedení německých značek na území protektorátu bylo dlouho odkládáno. Povinné přeznačkování na protektorátní systém probíhalo od března do konce června 1940 a u vozidel bez povolení k jízdě, tzv. „na špalku“, až do konce roku 1941¹⁵⁾ (obr. 10). Rozdělení znaků pro území protektorátu bylo následující:

- PA – Čechy
- PB – Morava
- PC – protektorátní pošta a dráhy
- PD – Praha

Samozřejmě, že se na území protektorátu pohybovala řada vozidel německých úřadů a armády, které měly své specifické poznávací značky. Blíže k tomuto i předchozím obdobím najdeme v knize Filipa Zeleného a Dalibora Feuereisela – *Poznávací značky: v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*,¹⁶⁾ případně na webových stránkách Dalibora Feuereisela <http://www.feudal.cz/spz/>.¹⁷⁾

Obr. 10: Stejně Tatry stejných majitelů. Původní evidenční značka byla překryta protektorátní značkou PD-15.707 a PD-14.119 s počátečními písmeny pro obvod Praha PD, které se zaváděly během roku 1940. Snímek lze tedy datovat do období 1940–45 (NPÚ).

¹⁵⁾ Za informaci děkuji panu Daliboru Feuereiselovi.

¹⁶⁾ ZELENÝ – FEUERISEL, o. c. v pozn. 11.

¹⁷⁾ Dostupné z: <<http://www.feudal.cz/spz/>> [2016-07-04].

Datace a identifikace zahradního detailu

Přemysl Krejčířík

Zahradní
detail na
fotografiích

Dobové fotografie i negativy jsou od druhé poloviny 19. století důležitým zdrojem poznání historie zahradního detailu a úprav a možná nejautentičtější dokladem o historii objektu. Zachycují reálný stav. Mohou poskytnout informace o vegetačních detailech, pohledy na partery, záhony, interiéry objektů s rostlinami ať už historických budov či skleníků a oranžerií apod. Pro potřeby zahradní a krajinářské tvorby jsou jedním ze základních zdrojů poznatků pro obnovu památkových objektů¹⁾.

Aby nedošlo ke zkreslení nebo mylnému vzhledu, je nezbytné dochovaný fotografický obraz pečlivě popsat a následně kriticky zhodnotit a zasadit do společenského a historického kontextu, např. zahradních úprav celého objektu. Správně popsaná (a následně odborně interpretovaná) fotografie může přinést zajímavé informace o životě v zahradách i způsobu pěstování a použití rostlin. Důsledný rozbor a následná kvalitní interpretace dobové fotodokumentace vnáší pak do vegetačních úprav potřebnou znalost historického uspořádání vegetace.

Popis a následná interpretace fotografického obrazu s aspektem na zahradní detail:

1. Popis
 - přípravná fáze
 - záznam popisných údajů fotografie
2. Kritické zhodnocení pravdivosti popisných údajů
 - ověření stávajícího popisu
 - úpravy retuší, kolorováním
3. Interpretace
 - vegetace, roční období
 - barevnost
 - lokalizace
 - datace
 - porovnání

1. Popis

Přípravná fáze

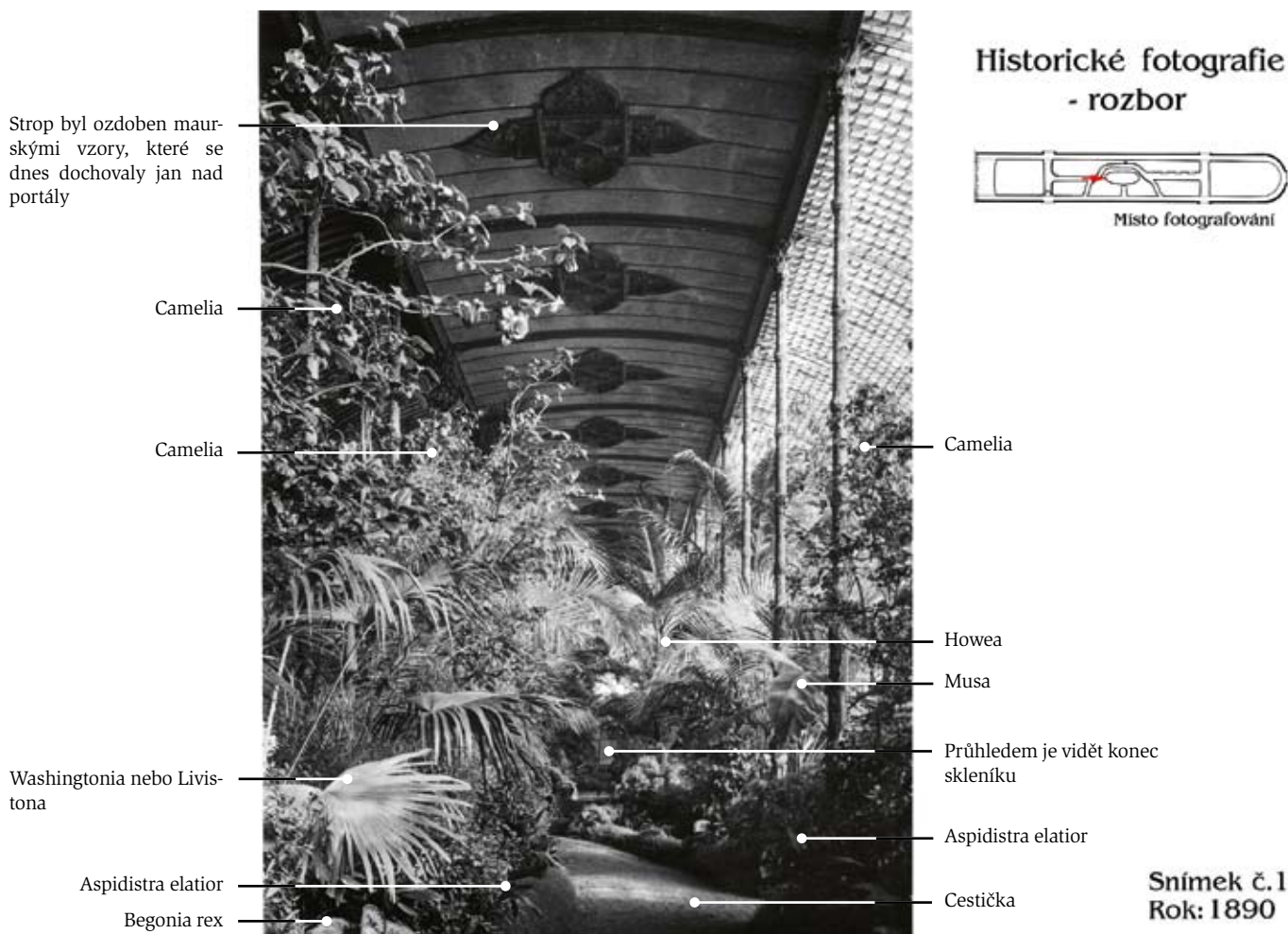
Prvním krokem je shromáždění dostupných fotografií v relevantních fondech a pořízení

1) Tento postup byl využit autorem při přípravě dokumentace obnovy vegetace např. ve Vile Tugendhat, Palmovém skleníku v Lednici, zahradách na Pernštejně, zámeckém parku v Lednici. Dále viz též např. KREJČÍŘÍK, Přemysl: *Metodický postup interpretace historických fotografií zahradního detailu Zprávy památkové péče*, 2016. sv. 76, č. 1, 2016, s. 28-32. ISSN 1210-5538. Dále KREJČÍŘÍK, Přemysl - PEJCHAL, Miloš - PAVLAČKA, Radek: *Architektonicko-historický průzkum památky krajinářské architektury*. Certifikovaná metodika. Brno: Mendelova univerzita 2015.

obrazové dokumentace předmětů. Elektronická obrazová dokumentace umožňuje detailnější studium obrazu než studium samotného originálu. Např. již pouhým zesvětlením snímku je možné pozorovat další detaily, které na fotografii mohou zanikat – kontury květináčů při zesvětlení se mohou zvýraznit (neplatí vždy a není to automatické) tvar či dokonce vzorování či další výtvarný motiv obalu. Obdobně v tmavých místech mohou zanikat další rostliny v podrostu, úpravou jasu a kontrastu lze docílit lepší čitelnosti pro vytvoření popisu.

Záznam popisných údajů fotografie

Zde je třeba postupovat v souladu s hlavním textem metodiky. Základem postupu je zaznamenat objektivně vše, co je na obraze skutečně viditelné a nezaznamenávat například to, co se lze jen domnívat a není vidět, ale lze předpokládat z odborného hlediska.

Obr. 1: Popis a interpretaci vegetace a vnitřního zařízení Palmového skleníku v Lednici, dle výš uvedených kritérií. Rok 1947 je uveden na snímku. Fotografie je pořízena na jaře, kdy kvete například *Jasminum sp.* a jižní strana skleníku je přistíněna dřevěnými lamelami stínovek. Lokalizace místa fotografování je vyznačena v půdorysu šipkou. Autor fotografie neznámý (autoři popisu Přemysl Krejčířík-Kamila Tošková, 2002).

2. Kritické zhodnocení pravdivosti popisných údajů

Ověření stávajícího popisu

Fotografie nebyly většinou pořizovány ze zájmu o zahradní detail a obsah popisu fotografie většinou neodpovídá záměrům průzkumu. V popisu jsou často nesprávně určeny druhy rostlin (pokud jsou vůbec popsány) nebo jsou uvedeny nevědecké či vědecky nekorektní názvy. Chybně nebo nedostatečně bývají určena i časová období. Například časování „jaro“ je možné díky kvetoucím rostlinám upřesnit na konkrétní měsíc. Při vyhodnocení může výrazně pomoci porovnání fotografie s dostupným srovnávacím materiálem.

Úpravy retuší, kolorováním

Fotografie jsou jedním z nejdůvěryhodnějších zdrojů historických informací o době i uspořádání vegetace v daném objektu. Jedná se o velmi hodnověrný pramen, pokud nebyla použita retuš. Vždy je nutné prozkoumat, zda byly na fotografii retuše či jiné manipulace obrazu provedeny. Používalo se také vymazávání objektů z fotografie či naopak vkládání především kvetoucích rostlin do popředí pro atraktivnější vzhled. Tato praxe byla běžná především u fotografických pohlednic. Většinou se jedná o viditelný zásah, který je na fotografii (zvláště pak negativu) více či méně zřetelný a objeví se při podrobné prohlídce, například zvětšení kvalitního digitálního záznamu předlohy. Obdobným zásahem do fotografie je i kolorování fotografií, které zkresluje barvy pěstovaných rostlin, a proto je nutné kritické zhodnocení barevného podání fotografie.

3. Interpretace

Interpretace obrazu je subjektivní proces založený na praktických zkušenostech a odborných znalostech podmíněný maximální objektivitou. Fázi interpretace proto musí provádět pouze odborník.

vegetace, roční období

U květeny je nutné používat platnou botanickou nomenklaturu. Pokud je u fotografie uveden historický, dnes již nepoužívaný název rostliny, uvedeme oba.²⁾

Při popisu obsahu fotografií je nutné dbát na určení ročního období, kdy byla fotografie zhotovena. Vegetace se zvláště na záhonech nebo při aranžování mobilních rostlin značně proměňovala nejen v jednotlivých letech, ale i během sezóny. Klasické je střídání kultur – jaro cibuloviny, po 15. květnu letničky, které nahradí na podzim dvouletky. Proto je nutné, aby interpretaci prováděl odborník se zahradnickým vzděláním a posuzoval obsah fotografického obrazu se znalostí fenologie rostlin.

Vegetační úpravy obvykle nebývají fotografovány samotné, ale jsou součástí záběru celé architektury či jsou pozadím rodinných fotografií. Obzvláště rodinné fotografie jsou velmi cenné a vyjadřují vztah dané rodiny ke květinám. Pokud jsou zachyceny na stole při obědech nebo volně v interiéru či na venkovních posezeních, např. v altánech, lze předpokládat, že vztah k nim byl výraznější a v objektu se používal i zajímavější a širší sortiment rostlin. Znalost fotografovaných

2) Platné botanické názvosloví ověřujeme na The International Plant Names Index (IPNI) dostupné na <http://www.ipni.org>.

Kroměříž - Podzámecká zahrada – Giardino segreto

Zdroj: APÚ, Colloredova_kolonáda_51_551_cn_36_709, nedatováno, dle stavu vegetace červen

Současný stav, červen, 2004:

Tvarované koule A (*Buxus*) v popředí jsou nové, chybí na vyšší terase B. Chybí letněné rostliny C a letničkové záhony jsou zjednodušené D, druhová skladba je změněn (dnes *Salvia splendens*) a chybí akcenty (*Dracaena* sp.). Lavička není instalována. Fontána není funkční. Letněné rostliny nejsou umístěny. *Tilia cordata* je autentická.

Interpretace historické fotografie

- 1 Záhon letniček s akcentem *Dracaena* sp.
- 2 Letničky v plůtku
- 3 Plůtek (*Buxus sempervirens*) má výšku asi 20 cm
- 4 Lavička
- 5 Stříkající fontána
- 7 Letněné subtropické rostliny
- 8 Strom (*Tilia cordata*)

Půdorys zahrady

Obr. 2: Ukázka popisu fotografie – černobílý originální snímek (autor Archiv památkového ústavu) je doplněn o čísla s exaktním popisem. Vpravo je zobrazena fotografie současného stavu s vyznačeným popisem současného stavu. Pod snímky je zobrazena lokalizace popisovaného snímku (autor popisu a fotografie současného stavu Přemysl Krejčíř, 2004).

osob a jejich životopisných údajů, může pomoci s datací fotografií, či místem pobytu dané osoby. V rodinných albech se nachází často fotografie i z jiných objektů a míst.

barevnost

Většina dobových fotografií je černobílých, informace může být zkrácena v jisté době oblíbeným kolorováním podobně jako u retuší. Černobílá fotografie je ochuzena o barvu, nicméně i ze samotného vzhledu rostliny je možné určit rod a často i druh rostliny, případně i kultivar.

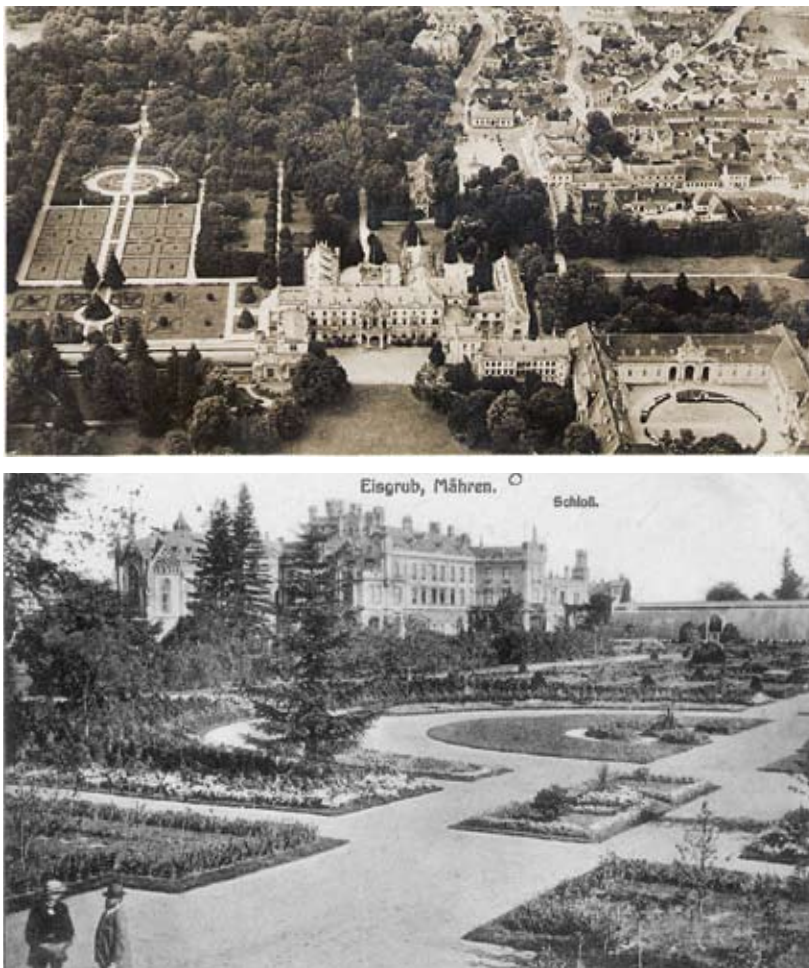
Jsou známy případy, kdy barevnost exteriéru nebo i interiéru domu, někdy včetně bytových doplňků, koresponduje s barevností rostlin na záhonech u domů.³⁾ Znalost barev může pomoci při stanovení kultivarů, případně skupiny kultivarů či obecného stanovení barevnosti záhonů.

³⁾ Takto byly sladěny rostliny například v Müllerově vile od architekta Loose a zahradního architekta Camilo Schneidera. viz např. <http://www.muzeumprahy.cz/zahrada/>

Velmi zajímavá byla situace při obnově vily Tugendhat,⁴⁾ kdy stěžejní část historických fotografií byla černobílá a z fotografií se zdálo, že vila měla čistě bílou barvu fasády a kameny v zídkách pod vilou byly šedé. Výsledkem průzkumů fasády bylo jasně doloženo, že fasáda měla pergamenovou barvu. Původní kameny zídky v zahradě byly hnědé. Podstatou obnovných prací byla obnova autentické barevnosti. Jediná fotografie z šedesátých let zachytila terasy s hnědými kameny. Tato fotografie byla podkladem pro výběr barevnosti kamenů do obnovovaných teras.

lokalizace

Pro další srovnávání, zaznamenání historické situace i budoucí obnovu je velmi důležité co nejpřesněji určit místo vzniku fotografie, tedy nejen samotný objekt nebo zeměpisnou lokalitu, ale jejich konkrétní část. Podmínkou je samozřejmě, aby na fotografii byl detail, který by toto umožnil⁵⁾ (viz obr. 2).

Obr. 3: Ve fondu zámku Lednice se dochoval letecký snímek zachycující šikmý pohled na zámek a okolí. Na snímku je text „let 1923“, což bylo mylně interpretováno jako rok pořízení záběru. Fotografie na základě kritického zhodnocení vyloučila dataci před rokem 1928, kdy byla stoletá zima a většina rostlin zmrzla, což vedlo k změně zahradních úprav. Později byla datace skutečně nalezena v záznamu o pořízení fotografie a bylo prokázáno zhotovení fotografie až v roce 1939.

4) viz více KREJČÍŘÍK, Přemysl – KREJČÍŘÍKOVÁ, Kamila: K. Zahrady vily Greta a Fritze Tugendhatových. Zahradapark-krajina, XII, č. 5, 2002; KREJČÍŘÍKOVÁ, Kamila – KREJČÍŘÍK, Přemysl: Zahradapark vily Tugendhat, Zprávy památkové péče 73, č. 4, 2013, s. 324–327.

5) K problematice viz více KREJČÍŘÍK, o. c. v pozn. 1.

datace

Pomůckou pro dataci či její zpřesnění může být fenologický stav rostlin na fotografii. Údaj o kvetení rostlin je velmi důležitý k určení ročního období či měsíce. Může pomoci s upřesněním datace i v jiných fotografiích, kde je známý rok, ale bližší specifikace data není zaznamenána. Pomůckou může být také znalost konkrétních historických událostí v kontextu se zkoumaným obrazem.

porovnání

V případě, že jsou dostupné další nebo totožné snímky stejného záběru, lze provést jejich porovnání. Tento postup udává představu o změnách, které se v daném časovém úseku udály, a jak se kompozice proměňovala. Je vždy vhodné do poznámky u popisu zaznamenat existenci ostatních předmětů a případně i stav, především rozdílů v sérii snímků vůči sobě.

Obr. 4: Srovnávací fotografie stejné lokality v historickém vývoji. Pohled na zámek ve Valticích v roce 1905 a 1938.

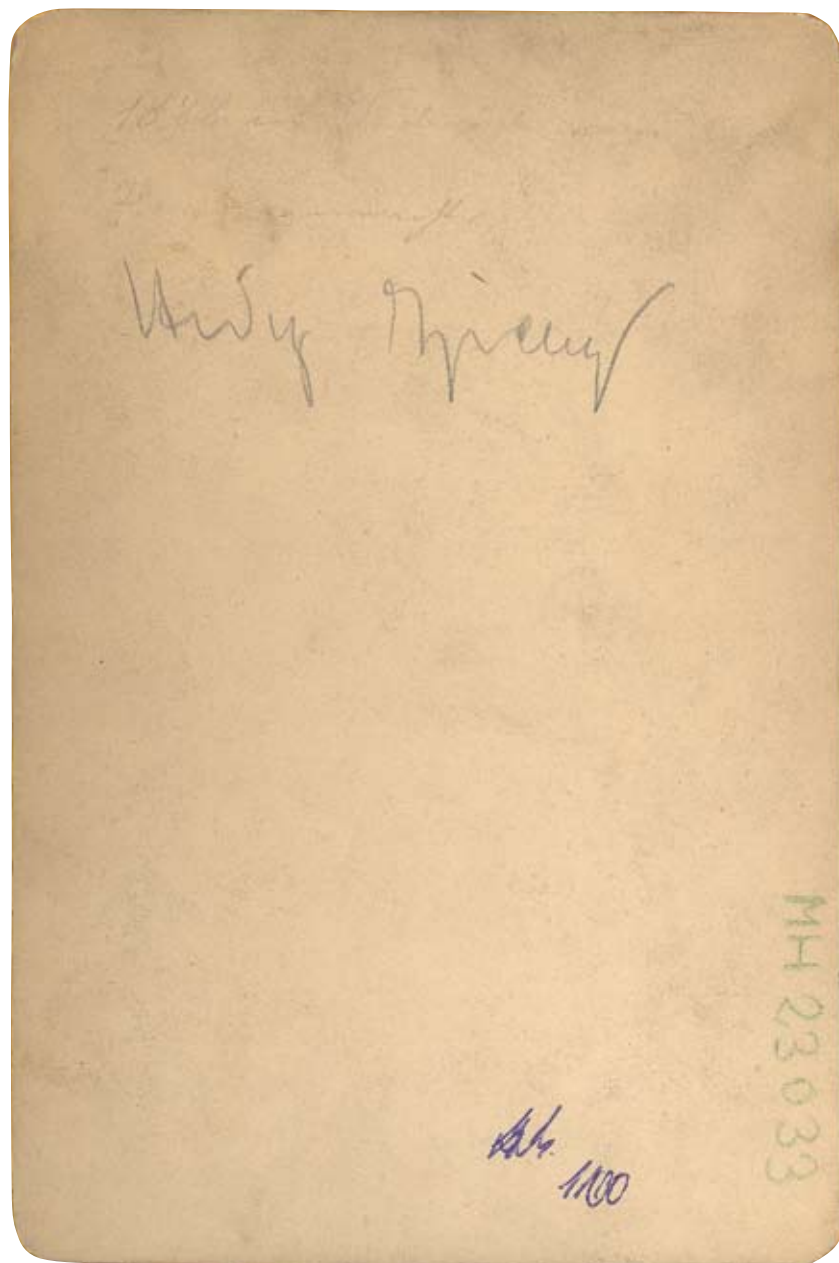

Doporučené prameny a literatura:

- Albert, Jost, Der Hofgarten Veitshoechheim - Instandhalten, Konservieren, Reparieren, Sanieren, Rekonstruieren, Ergaenzen Vereinigung der Landesdenkmalpflieger in der Bundesrepublik Deutschland; *Berichte zur Forschung und Praxis der Denkmalpflege in Deutschland*; 15 Petersberg (Deutschland): Imhof, 2008 S.49-62, Abb. Serie: Berichte zur Forschung und Praxis der Denkmalpflege in Deutschland; 15 ISBN 978-3-86568-450-9.
- Václav Girsá et al., *Předprojektová příprava a projektová dokumentace v procesu péče o stavební památky*. Národní památkový ústav. Odborné a metodické publikace, svazek 27, Praha 2004.
- Přemysl Krejčířík - Kamila Tošková, *Stavebně-historický průzkum zahrady vily Tugendhat*, Lednice 2001.
- Přemysl Krejčířík - Kamila Krejčíříková, Památková obnova vegetace palmového skleníku zámku v Lednici. In *Zámecký palmový skleník*. Brno: Státní památkový ústav, 2002, s. 42-63. ISBN 80-85032-90-2.
- Přemysl Krejčířík - Kamila Krejčíříková, *Zahrady vily Greta a Fritze Tugendhatových. Zahrada - park - krajina*, 2002, roč. 12, č. 5.
- Přemysl Krejčířík, Historický vývoj zámeckého parku v Lednici a jeho interpretace. Část III. Historický vývoj zámeckého parku v Lednici. In Kolektiv. *Projekt obnovy zámeckého parku v Lednici na Moravě*. Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Zahradnická fakulta Lednice, Ústav biotechniky zeleně. 2003.
- Přemysl Krejčířík - Petr Macek, Stavebně-historický průzkum. *Zahrada - park - krajina*, 2003, č. 4.
- Přemysl Krejčířík Stavebně-historický průzkum - historický vývoj památky zahradního umění a jeho interpretace. In Krejčířík, Přemysl (edit.) *Krajinářská architektura a proměny historických prostorů*. 1. vyd. Lednice: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2004, s. 11-17. ISBN 80-7157-823-1.
- Kamila Krejčíříková - Přemysl Krejčířík, *Zahrada vily Tugendhat. Zprávy památkové péče*, 2013. sv. 73, č. 4, s. 324-327. ISSN 1210-5538.
- Přemysl Krejčířík, Metodický postup interpretace historických fotografií zahradního detailu *Zprávy památkové péče*, 2016. sv. 76, č. 1, s. 28-32. ISSN 1210-5538.
- Přemysl Krejčířík - Miloš Pejchal - Radek Pavlačka, *Architektonicko-historický průzkum památky krajinářské architektury - certifikovaná metodika*. Mendelova univerzita, 2015.
- Radek Pavlačka, Interpretace zahradního díla jako součást stavebně historického průzkumu a podklad pro investiční záměr. In. *Sborník Historické zahrady Kroměříž 2011*, Zahrada jako umění, umění v zahradě, s.81-83. Kroměříž : Klub UNESCO Kroměříž, 2011.

*Dáma s fotoaparátem na stativu. 1888. NPÚ, mobiliární fond SZ Mnichovo Hradiště -
svoz Zahrádky, inv. č. MH 23033. Kabinetka.*

JEDNOTNÁ POPISNÁ A OBRAZOVÁ DOKUMENTACE HISTORICKÉHO FOTOGRAFICKÉHO MATERIÁLU

v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů
v příspěvkových organizacích MK ČR s cílem sjednocení
definic a pojmosloví v oblasti historického fotografického
materiálu v používaných evidenčních systémech
a ulehčení uživatelského vyhledávání v nich

ALENA ČERNÁ A KOL.

Vydal Národní památkový ústav
ve spolupráci s NTM, FAMU a MG
v roce 2017 jako 89. svazek edice Odborné a metodické publikace
1. vydání

Autoři textu: Alena Černá, Valburga Vavřínová, Pavel Scheufler, Petra Medříková, Miloš Hořejš,
Lenka Vaňková, Radek Polách, Veronika Pilná, Přemysl Krejčířik, Jan Hozák, Petr Kliment,
Michaela Hrubá, Libuše Ruizová, Monika Hocková, Filip Wittlich, Libor Jůn, Martina Novozámská

Tisk: Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

ISBN 978-80-7480-077-1

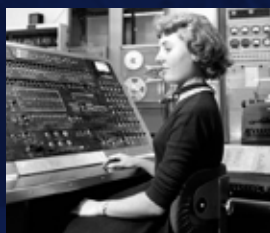
Metodiky vzniklé v rámci výzkumného projektu Historický fotografický materiál – identifikace, dokumentace, interpretace, prezentace, aplikace, péče a ochrana v kontextu základních typů paměťových institucí

Interpretace fotografie z hlediska obsažených obrazových informací. Metodika maximalizace reálného využití informací poskytovaných historickým fotografickým materiálem jako solitérní památkou a v kontextu používaných databázových systémů evidence pro prohloubení určení a poznání zobrazeného v každodenní praxi při identifikaci osob, míst, ateliérů apod.

Techniky historického fotografického materiálu a jejich určení

Jednotná popisná a obrazová dokumentace historického fotografického materiálu v kontextu používaných elektronických evidenčních systémů v příspěvkových organizacích MK ČR s cílem sjednocení definic a pojmosloví v oblasti historického fotografického materiálu v používaných evidenčních systémech a ulehčení uživatelského vyhledávání v nich

Aplikace a prezentace historického fotografického materiálu v expozicích a instalacích paměťových institucí

Preventivní péče, uložení, instalace a ochrana historického fotografického materiálu v různých typech paměťových institucí